
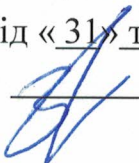

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як
іноземна» для магістрів 1 року навчання
спеціальності: 103 «Науки про Землю»
I частина (1 семестр)

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності
протокол № 10 від «10» червня 2021 р.
Голова групи: Шакірзанова Ж.Р.

Затверджено на засіданні кафедри
українознавства та соціальних наук
протокол № 10 від «31» травня 2021р.
Завідувач кафедри Бубнов І.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як
іноземна» для магістрів 1 року навчання
спеціальності: 103 «Науки про Землю»
I Частина (1 семестр)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як
іноземна» для магістрів 1 року навчання
спеціальності: 103 «Науки про Землю»
I Частина (1 семестр)

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності
протокол № 10 від «10» 06 2021 р.

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна» для магістрів 1 року навчання денної та заочної форм навчання за спеціальністю «Науки про Землю». I Частина (1 семестр) / Мирошніченко М.І. – Одеса, ОДЕКУ, 2021.- 132 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	9
ТЕМА 1 ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 1-3. УКРАЇНСЬКА МОВА В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА	9
1.1 Стислі відомості з історії письма	9
1.2 Мова і суспільство	13
1.3 Функції мови	18
1.4 Усне і писемне мовлення	25
1.5 Державний статус української мови	28
1.6 Українська мова серед інших мов світу	37
1.7 Сучасна українська літературна мова	38
ТЕМА 2 ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 4-6. МОВНІ НОРМИ	40
2.1 Орфоепічні норми сучасної української мови	41
2.2 Акцентуаційні норми сучасної української мови	42
2.3 Лексичні та фразеологічні норми сучасної української мови	45
2.4 Морфологічні норми сучасної української мови	52
2.5 Синтаксичні та пунктуаційні норми сучасної української мови	63
2.6 Орфографічні норми сучасної української мови	67
2.7 Словотвірні норми	68
ТЕМА 3 ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 7-9. СТИЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	72
3.1 Поняття про стиль. Основні стилі української мови	72
3.2 Стилiстичні норми	76
ТЕМА 4. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 10-13. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ	80
4.1 Ознаки культури мовлення	80
4.2 Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет	82
4.3 Словники в Україні. Основні типи словників	94
4.4 Особливості ділового спілкування. Засоби ділового спілкування	97
Тестові завдання для підготовки до модульної контрольної роботи (МКР) та до залікової контрольної роботи (ЗКР)	107
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	131

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Українська мова як іноземна» покликана допомогти іноземним магістрам задовольнити їхні потреби в отриманні якісної освіти, що сприятиме подальшому особистісному зростанню. Українська мова для іноземних магістрів є не тільки навчальним предметом, а й освітньою дисципліною, засобом всебічного розвитку впродовж життя, провідником майбутніх фахівців у їхньому становленні як професійних особистостей, що можуть брати участь у діалозі культур.

Результатом оволодіння іноземними магістрами українською мовою повинна стати особистісна багатомовність, у складі якої вивчена мова відіграватиме роль рівноправного засобу особистісного професійного і культурного розвитку.

Мета вивчення дисципліни іноземними магістрами полягає у формуванні комунікативної компетентності, забезпеченні комунікативних потреб у різних сферах спілкування: навчально-науковій (для отримання конкурентоспроможної підготовки за обраним фахом, виконання наукових досліджень), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціально-культурному середовищі, особистісного культурного зростання), сімейно-побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу

Завдання вивчення дисципліни:

1. Засвоєння іноземними магістрами мовних і мовленнєвих знань, формування вмінь і навичок комунікативно доцільно користуватися засобами мови у процесі спілкування;

2. Формування в іноземних магістрів умінь і навичок самостійної навчальної діяльності, вмінь навчатися, вдосконалювати когнітивно-операційний компонент мовленнєвої діяльності як засіб усебічного розвитку особистості;

3. Становлення гуманістичного світогляду, формування вмінь міжкультурного спілкування, виховання толерантного ставлення до представників інших культур і релігійних переконань;

4. Виховання поваги до українського народу, української культури;

5. Формування вмінь критичного осмислення соціальних проблем, усвідомлення життєвих цінностей;

6. Мовне забезпечення роботи з науковою літературою різних жанрів;

Вирішення названих завдань означає розвиток і вдосконалення навичок і вмінь іноземних магістрів у таких видах мовленнєвої діяльності:

- в *читанні*: навички і вміння ознайомлювального і переглядового читання; читання і розуміння: спеціального тексту (за профілем магістра); суспільно-політичного тексту, загальнонаукового тексту;

- в *письмовій мові*: комбінування інформативного матеріалу текстів, вичленування необхідної інформації відповідно до комунікативних цілей,

складання письмового висловлювання на рівні реальної комунікації (реферат, анотація, тези тощо);

- в *говорінні*: а) монологічне мовлення: розгорнута аргументація з обговорюваної проблеми; відтворення прочитаного тексту зі спеціальності й тексту суспільно-політичного змісту з опорою на письмову фіксацію основних положень тексту (з використанням конструкцій наукового стилю мовлення); складання власного монологічного висловлювання з опорою на вивчений матеріал і в межах знайомої тематики; самостійно підготовлена доповідь із використанням оцінки; б) діалогічне мовлення: участь у дискусії з наукових і гуманітарних проблем сучасності; ведення вільної бесіди стосовно дисертаційного дослідження;

- в *аудіюванні*: вміння слухання монологічного та діалогічного мовлення в рамках потреб комунікації; розуміння на слух монологічного мовлення (лекції, доповідь) і діалогічного мовлення (бесіда, дискусія) за своєю спеціальністю; розуміння повідомлення суспільно-політичного характеру в межах матеріалу програми; розуміння навчально-побутового мовлення в межах реальної комунікації, пов'язаної із навчанням у закладі вищої освіти та реалізацією науково-дослідницької діяльності.

Вивчення дисципліни забезпечує формування таких компетентностей:

Мовна компетентність передбачає володіння іноземними магістрами фонетичними, орфоепічними, лексичними, орфографічними, граматичними та стилістичними нормами сучасної української мови.

Мовленнєва компетентність охоплює вміння іноземного магістра сприймати і відтворювати наукову та соціокультурну інформацію українською мовою.

Соціокультурна компетентність передбачає знання іноземного магістра з країнознавства, культурології, фонові знання, тощо, а також уміння використовувати ці знання в різних мовних ситуаціях у процесі спілкування з представниками інших культур під час реалізації завдань наукової комунікації.

Загальні компетентності:

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- Здатність до формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.
- Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- Здатність застосовувати теоретичні знання у практичних ситуаціях у науковій діяльності.
- Здатність проведення та презентації результатів наукових досліджень на відповідному рівні з використанням інформаційних і комунікаційних технологій.
- Здатність до пошуку, оброблення та критичного аналізу інформації з різних джерел.

Професійні компетентності:

– Здатність дотримуватися норм професійної етики (академічна доброчесність).

– Здатність до професійної мобільності та уміння адаптуватися до нових виробничих ситуацій.

– Вільне володіння категорійно-поняттєвим та аналітично-дослідницьким апаратом в галузі мовознавства.

Результати вивчення даної освітньої компоненти деталізують такі програмні результати навчання:

- взаємодіяти, вступати у комунікацію українською мовою, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культурні чи гендерно-вікові особливості;

- уміти критично мислити, оцінювати та синтезувати інноваційні ідеї українською мовою в галузі професійного спілкування;

- здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя.

Методичні вказівки до практичних занять охоплюють усі основні теми з дисципліни «Українська мова як іноземна» в I семестрі 1 року навчання магістрів-іноземців. До кожного практичного заняття надається стисла теоретична інформація, що розкриває основні питання теми, практичні та тестові завдання.

Оцінювання знань і вмінь магістрів здійснюється за кредитно-модульною системою відповідно до Силабусу дисципліни «Українська мова як іноземна».

ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1 ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 1-3. УКРАЇНСЬКА МОВА В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

1.1 Стислі відомості з історії письма

З давніх часів вважалося, що письмо – необхідне доповнення мови. Без нього неможлива ні достовірна історія, ні наука.

Письмо – це знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів двох вимірів для передавання інформації на віддалі й закріплення в часі.

У кінці кам'яного віку у первіснообщинному суспільстві виникли найперші спроби письмової фіксації думок і повідомлень. У ході культурного розвитку людства письмо зазнало еволюції, у ході якої склалося його чотири типи (залежно від смислового обсягу графічних знаків):

- піктографічне – це письмо, яке за допомогою малюнків (піктограм, тобто зображення на камені, дереві, глині предметів, дій і подій) схематично передавало загальний зміст вислову без відображення мовних особливостей тексту (звуків, слів). Деякі елементи піктографічного письма збереглися до нашого часу (наприклад, дорожні знаки);

- ідеографічне письмо виникло в 4-3 тис. до н.е. Воно передавало абстрактні поняття, втілені у семантиці слова за допомогою усталеного набору зображень або графічних символів. Наприклад, знак, що зображав ногу. Міг означати «ходити», «іти», «приходити», «стояти», «приносити» тощо. Це письмо називають ще логографічним. Найвідоміші такі ідеографічні системи:

- давньоєгипетське ієрогліфічне (4-3 тис до н. е.), шумерське, аккадське (4-3 тис. до н.е.), клинопис (2 тис. до н.е.). китайське ієрогліфічне (з 2 тис. до н.е.), яке збереглося до нашого часу, письмо майя в Центральній Америці (1 тис. до н.е.);

- складове письмо сформувалося з 2 тис. до н. е. У ньому кожен графічний знак відповідав складові слова. У цій системі письма менше знаків, ніж в ідеографічній, бо різних складів у мовах менше, ніж слів.

- літерно-звукове (ін. назви алфавітне, фонемографічне) письмо, у якому кожен графічний знак (літера) передає окремий звук (фонему). Це письмо мало два різновиди: консонантно-звукове – знаками позначалися лише приголосні звуки (консонанти). Виникло воно в 2-й пол. II тис. до н. е. Голосні літери не мали окремих літер і при читанні їх потрібно було вгадувати. Вперше такі знаки з'явилися в єгипетському письмі. Творцями консонантно-звукового письма в чистому вигляді стали фінікійці (серед. II тис. до н.е.). Фінікійське письмо взято за основу в більшості нині існуючих літерно-звукових алфавітів. Його літери мали досить просту й зручну для написання й запам'ятовування форму. Писали фінікійці горизонтальними рядками від правого боку до лівого. Це письмо має цікаву і довгу історію свого існування. Наступним етапом у розвитку літерно-звукового письма було виникнення на поч. I тис. до н.

е. вокалізовано-звукового письма, коли на письмі стали позначати як приголосні, так і голосні звуки. Першими таке письмо стали використовувати стародавні греки. Грецьке письмо дало початок писемності всіх європейських народів. На його основі виникло кілька почеркових різновидів, з них найхарактерніші: устав (унціл), курсив (скоропис) і рядкове (мінускульне) письмо.

Я. Грот писав: «Без письма мова залишалася б тільки миттєвим засобом спілкування. Письмо – необхідне доповнення мови ...без нього неможлива ні достовірна історія, ні наука».

Українська писемність починається з 11 ст. Староукраїнська писемність формувалася на основі загальноруських писемних традицій і найважливіших особливостей живих говорів українського народу. Графіка староукраїнської писемності, базуючись на кирилиці, зберігала майже всі знаки давньоруського письма. Найдавнішим типом українського письма (11-14 ст.) був устав. З 14 ст. поширюється півустав. У кін. 14 – на поч. 15 ст. виникає скоропис, який досяг найбільшого розвитку у 17 ст. Від російського та білоруського він відрізнявся як різними начерками тих самих літер, так і характером письма в цілому. У заголовках розділів книжок застосовували складне й орнаментоване письмо – в'язь. Для позначення пауз або для відокремлення частин тексту вживалися такі розділові знаки: крапка або комбінація з двох, трьох і чотирьох крапок. З 14 ст. для розмежування слів іноді вводили пробіли, які остаточно закріпилися у книгодрукуванні (16 ст.). Книгодрукування в Україні від 16 до поч. 18 ст. здійснювалося традиційним кириличним півустановом. Унаслідок реформи письма в Росії 1708 – 1710 рр. було спрощено й округлено накреслення більшості літер алфавіту, усунуто надрядкові знаки – наголоси й титла, запроваджено арабську систему позначення чисел замість літерної. Ці особливості покладені також в основу сучасних писемних систем східно-слов'янських народів. Кирилицю в традиційній графіці було збережено для церковної літератури.

Півустав. У зв'язку з широким вживанням письма в побутових потребах з другої половини XIV ст. застосовується півустанове письмо. У півустанові букви менші проти уставних, лінії букв менш точні, не завжди прямі, часто похилені вправо, вузьчі, витягнені, нерідко деякі букви виносяться над рядок.

Півустав характеризує епоху, коли писемність стала надбанням широких мас населення. Зі зростанням попиту на книги півустановом користувалися як переписувачі, так і перші друкарі. У півустанові поєднується зручність письма і виразність висловлювання.

Одночасно з півустановом розвивався і скоропис. Скорописне письмо було розраховане на швидкість написання, а не на збереження і правильності букв. У скорописному письмі букви дрібніші, іноді прикрашаються різними додатковими лініями, закрутками, хвостиками.

Скоропис характеризує епоху, коли письмо вже стало надбанням широких мас народу і почало використовуватися не лише для потреб вищої культури, а й для потреб у міжнародних і правових стосунках, у державному управлінні і для особистих потреб у приватному листуванні.

Кирилиця в трьох стилях (устав, півустав, скоропис) проіснувала без особливих змін до початку XVIII ст. Лише деякі букви у зв'язку зі змінами у звуковій системі української мови стали позначати інші звуки. Наприклад моментальне г передавалось то буквосполученням кг (кгрунт), то латинським g, а з 1591 року — буквою г.

На початку XVIII ст. Петром I була здійснена реформа письма. Кириличне письмо замінено новим типом письма – гражданкою (гражданським алфавітом). Гражданка являє собою новий шрифт, в якому буквам надано простішого, округлішого накреслення, близького до латиниці. Деяких змін зазнав і алфавіт. З алфавіту (півуставу) було вилучено діакритичні (надрядкові) знаки (титло, ерики, оксії, наголос тощо), було знято вісім рідко вживаних букв: юси великий і малий, зело, кси, пси, і з крапкою, омега, іжиця і введено нову букву – Є.

Цією спрощеною азбукою почали друкувати книги цивільного змісту, тому вона і дістала назву гражданської азбуки. А кирилиця залишалася тільки в церковному вжитку.

На початку XVIII ст. з'явилися книги, надруковані гражданською азбукою, і нове гражданське письмо стало загальноживаним у Росії. У XIX ст. гражданку перейняли болгари і серби.

У процесі історичного розвитку в кожній із східнослов'янських мов з'явилися нові відмінності у морфологічній структурі і фонетичній системі. Тож виникли і певні відмінності у правописі російської, української і білоруської мов.

1818-го року вийшла перша у XIX ст. українська граматики, автор Олександр Павловський. Він перший звернув увагу на багатство української мови. Правопис О. Павловського відіграв позитивну роль, хоч і приживався досить повільно в силу міцних традицій попередніх віків.

В українському письмі також використовуються так звані неалфавітні знаки (ідеографічні засоби – хімічні формули, математичні умовні знаки, арифметичні тощо). Важливе місце займають цифрові знаки: арабські і рідше – римські. Вони переважно вживаються у науково-технічній мові.

Найбільш досконалою системою цифр є арабська (була створена в Індії близько V ст., в Європу занесли араби, тому й має таку назву).

Цією системою цифр ми послуговуємося і тепер.

До початку XIX ст. існувала слов'янсько-кирилична система цифр, що слугувала нашим предкам. Вона запозичена з грецького письма. У ній 27 літер кириличного алфавіту, які мали ще й цифрове значення. Кожна літера вживалася у цифровому значенні і над нею ставився знак титло (~), що слугував також на позначення скорочених слів.

До окремого виду письма належать: стенографія – система знаків швидкісного запису; ноти – система графічних знаків для запису музики.

Сучасна українська абетка (алфавіт, азбука) створена на основі старослов'янської кирилиці. Вона має 33 літери. На письмі вживається апостроф ('), ставиться знак наголосу (´), а також – м'який знак (ь).

В українську абетку повернуто літеру (ґ), що була вилучена раніше з мовного вжитку. Вона зустрічається у небагатьох власне українських і давньозапозичених словах. Наприклад: ґрунт, обґрунтувати, ганок, глей, гноття, герлига, гешефт, галаган, гава, гав'ячий, гречний, гердан, гестка, габлі, гедзь, газда, гляганка, гелгіт

«... Лише письмо надає міцності летючому слову, перемагає простір і час» (Я. Грот).

Тести для самоперевірки:

1. Види письма в період Київської Русі — це...

- А. Устав, напівустав, скоропис.
- Б. Кирилиця, глаголиця.
- В. Кирилиця, глаголиця, латиниця.
- Г. Кириличні букви, друкарський шрифт.

2. Якого періоду в розвитку української мови немає?

- А. Праслов'янського
- Б. Протодавньоруського
- В. Давньоруського
- Г. Церковнослов'янського

3. Кого вважають " засновником" української мови?

- А. Т.Г.Шевченка
- Б. І.П.Котляревського
- В. Г.Квітку-Основ'яненка
- Г. П.Куліша

4. Глаголиця це -

- А. Штучний алфавіт, який проіснував недовго, бо не знайшов загального визнання через свою ускладненість
- Б. Алфавіт, який ляг в основу українського алфавіту
- В. Дохристиянська форма письма

5. Хто створив словянську абетку?

- А. Кирило та Мефодій
- Б. Храбр та Нестор Літописець

1.2 Мова і суспільство

Усім відомо, що найбільше і найдорожче добро кожного народу – це його мова. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, у свідомості членів суспільства, реалізується в процесах мовлення (усного чи писемного). Тому доля мови певною мірою залежить від кожного з мовців.

З матеріального погляду в мові, що реалізується в мовленні, немає нічого, крім звуків, які комбінуються у слова, словосполучення, речення. За цими комбінаціями приховується величезний світ значень – насамперед лексичних, а також граматичних і стилістичних. Саме у значеннях одиниць мови відображені знання про навколишній світ, його структуру, ставлення до нього людей. «Мова народу – це його дух, і дух народу – це його мова» (В.фон Гумбольдт). У мові акумулюється духовна енергія народу; вона є головною ознакою і символом нації.

Через мову ми пізнаємо світ. Наївно вважати, що кожен з нас сприймає світ безпосередньо «таким, як він є». Насправді наше сприйняття світу відбувається крізь призму нашої мови, користуючись т.зв. «мовною картиною світу». Підкреслимо, що в кожного народу мовна картина світу своя, неповторна.

Мова – найважливіший засіб спілкування людей, засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. Звичайно, крім мови вживаються й інші (невербальні) засоби:

- а) міміка; б) жести;
- в) рухи тіла;
- г) якість голосу, його діапазон, тональність;
- г) темп, паузи, різні вкраплення в мову (плач, сміх, кашель тощо);
- д) азбука Морзе (трансформація букв у комбінації крапок і тире для потреб телеграфної передачі);
- е) азбука Брайля для сліпих;
- є) ручна азбука для глухонімих, у якій відповідниками букв є різні конфігурації пальців;
- ж) морська сигналізація;
- з) різні види стенографії;
- и) різні форми тайнопису, аж до секретних розвідницьких шифрів.

Людська мова у ролі спілкування має універсальний характер: нею можна передавати все те, що виражається іншими сигналами, системами знаків, наприклад, мімікою, жестами, морськими чи дорожніми знаками; разом з тим, жоден із цих засобів спілкування не може конкурувати з мовою щодо повноти, чіткості й обсягу передаваної інформації. Кожен елемент мови має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами. Головними структурними елементами мови є звуковий склад, лексика, граматичні форми.

Мова – головне знаряддя соціалізації, тобто перетворення біологічної істоти в соціальну, у члена певного суспільства, тому закономірною є теза про те, що мова є засобом творення людини як члена соціуму. Не дивно, що на сторінках преси саме сьогодні так часто розглядаються мовні проблеми. Вони, до речі, мають широкий вихід у соціальну, економічну, політичну, науково-технічну, культурологічну та інші сфери життя окремої особи і суспільства в цілому, і, як наслідок, наявність низки наук про мову як складний феномен. Насамперед в інтересах мови наука намагається розглянути феномен мови з найрізноманітніших сторін. Кошти, вкладені у вивчення мови, за короткий час сторицею повертаються суспільству дивідентами у вигляді здобутків науково-

технічного прогресу, зміцнення соціальної і національної злагоди, підвищення культури, духовності, освітнього рівня і матеріального добробуту народу.

Вивченням мови займається лінгвістика (чи мовознавство). Ця наука вивчає мову з погляду її походження, розвитку, функціонування в суспільстві.

Наука про мову поділяється на інші науки (залежно від того, які складові частини структури мови та в якому аспекті вивчаються). Серед них такі:

- фонетика – наука про звукову сторону мови;
- семантика – наука про значення мовних одиниць;
- лексикологія – наука про словниковий склад мови;
- дериватологія – наука про способи творення нових слів;
- морфологія – наука про будову та граматичні форми слів;
- синтаксис – наука про сполучуваність слів, словосполучення та речення;
- стилістика – наука про стилі мови та їх функціонування;
- семіотика – наука про знаки та системи знаків.

Кожна з цих галузей наук, у свою чергу, поділяється на вузчі наукові напрями, наприклад: лексикологія поділяється на ономасіологію, етимологію, лексикографію тощо.

Мова як складний, багатоаспектний феномен пов'язана з такою кількістю позамовних явищ, потребами суспільства та окремої людини, що її вивчення в межах лінгвістики не може бути ні вичерпним, ні достатнім: потрібне поєднання наук з їх специфічними методами дослідження, особливо ж коли йдеться про явища, що викликають інтерес одночасно кількох галузей знань, так звані порубіжні, стикові зони.

У ХХ ст. навколо мовознавства сформувався ряд інтердисциплінарних наук (це дисципліни, що виникли на межі мовознавства з іншими науками):

- соціолінгвістика – наука про функціонування мови в суспільстві;
- психолінгвістика – наука про взаємозв'язок мови з психічною діяльністю людини;
- нейролінгвістика – наука про мовлення людей з відхиленням у психіці;
- етнолінгвістика – наука про національну специфіку мови;
- інтерлінгвістика – наука про спілкування в багатомовному світі;
- лінгвогеографія – наука про ареальне (просторове) розміщення мов та діалектів;
- паралінгвістика – наука про засоби спілкування, що використовують поряд із мовними одиницями: жести, міміку, неканонічну фонетику;
- інженерна лінгвістика – наука про можливості й шляхи застосування мови для потреб науково-технічного прогресу.

Однак і цей перелік не вичерпує всіх напрямів наук, що займаються вивченням мови. Треба додати сюди кібернетику, семіотику, теорію комунікації, теорію інформації тощо, не кажучи вже про такі старовинні соратниці лінгвістики, як філософія, логіка, психологія, літературознавство, фольклористика, етнографія, теологія.

«Історія української мови, як і української нації взагалі, надзвичайно трагічна й разом з тим повчальна. Вона свідчить про якусь незбагненну силу українства, здатність його знову й знову відроджуватись після нищівних, здавалося б, смертельних ударів, катастроф!», – зазначає Василь Горбачук.

Мова наша живе, незважаючи на заборони і переслідування впродовж десятиліть і століть:

1720 – указ Петра I про заборону книгодрукування українською мовою;

1754 – указ Катерини II – заборона викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії;

1769 – синод дає розпорядження відібрати українські тексти з писаних церковних книг, вилучити букварі з тих закладів, які їх мали;

1775 – ліквідація Запорозької Січі, яка була фундатором і опорою Києво-Могилянської академії;

1811 – закриття Києво-Могилянської академії. на той час Україна мала 24 друкарні, Росія – 2;

1817 – постанова про викладання в школах Західної України лише польською мовою;

1863 – Валуєвський циркуляр про заборону випуску книг українською мовою;

1876 – указ царя про заборону ввезення українських книжок; 1884 – закрито всі українські театри;

1895 – заборона української дитячої книжки;

1908 – блокується вся українська наука і культура, але за вимогою відомих учених (Фортунатова, Шахматова, Вернадського) з 1905– 1914 рр. було дозволено випускати українські газети;

1914 – указ Миколи II про скасування української преси;

1925 – Пленум ЦК КПРС про “українізацію”, але з 1929 р. (з приходом до влади Кагановича) починається нове гоніння на все українське;

1938 – постанова Сталіна про обов’язкове вивчення російської мови, ця постанова підрубувала коріння національним мовам;

1978 – постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “О мерах по дальнейшему совершенствованию изучения и преподавания русского языка в союзных республиках”;

1981 – російську мову вивчали у дошкільних закладах і в школах з 1-го класу. При цьому класи ділилися на групи, працю викладачів російської мови оплачували на 15% більше, ніж працю вчителів національних мов.

Я. Радевич-Винницький зазначає, що українцям намагалися нав’язати почуття другосортності, меншовартості, гальмували всіма способами розвиток науки і культури, співчували з приводу труднощів оволодіння набутками цивілізації, зумовлених нерозвиненістю української мови, відсутністю усталеної термінології і т. ін., тому пропонували вихід – засвоювати ці набутки опосередковано – з рук сусідів-благодійників. Це і простіше, і дешевше: не треба буде ні власних освітньо-виховних закладів, ні власних засобів масової інформації. Відмовляли у праві зватися народом, що має свої корені, свою самобутню культуру. А мову нашу оголошували діалектом – чи то польської,

чи то російської мов, кому як було вигідно. Головне, щоб ми повірили, що «ніякої малоруської мови не було і бути не може», як це чітко і недвозначно сформульовано у Валуєвському циркулярі.

Ідея «взаємозбагачення» мов мала привести до їх злиття, інакше кажучи, до їх поглинання єдиною для всіх російською мовою. Українська мова була витіснена зі сфери виробництва, технічної документації, з ідеологічних установ, навчальний процес у вузах, технікумах і профтехучилищах переведено на російську мову, майже повністю ліквідовано національне кіно, зменшено кількість українськомовних шкіл і дитячих закладів, за бажанням батьків учнів звільняли від вивчення національної мови і, навпаки, обов'язковим було вивчення російської мови.

Не забуваймо, що зі слова починається людина, а з мови починається рід кожного з нас.

Наше завдання берегти, плекати мову, щоб вона не зникла з кону історії, як зникли деякі мови, бо без мови не буде і народу.

Питання мови – це питання майстерності. Не лише письменникам, а й службовцям потрібно, дошукуючись найточнішого слова, збагачувати свій словниковий запас, дбати про те, щоб мова була добірною, барвистою. Головне лихо засміченості мови – використання русизмів.

Завдання 1. Прочитайте висловлювання відомих людей про мову, пригадайте ті, що відомі вам. Яке з висловлювань Вам подобається найбільше? Чому?

- Ми, звичайно, не уявляємо собі, наскільки кожен із нас відповідальний за те, якою буде мова майбутнього, хай у безкінечно малій дозі (*Ю. Шевельов*).

- А коли єсть окрема мова, то єсть і окремий народ (*І. Огієнко*).

- Заборона національної історії, заборона національної мови, заборона національної церкви – ось грізна тріада, якою століттями забезпечувала себе імперія (*О. Пахльовська*).

- Раби – це нація, котра не має Слова, тому й не зможе захистити себе (*О. Пахльовська*).

- Нації не вмирають від інфаркту – спершу їм відбирає мову (*Л.Костенко*).

Завдання 2. Прочитайте уривок з «Рідномовного Катехизису для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів і широкого громадянства» Івана Огієнка.

Підготуйтеся до обговорення таких питань:

а) роль рідної мови в житті народу;

б) взаємозв'язок мови та мислення;

в) вплив літературної мови на утворення свідомої нації;

г) суть рідномовної політики.

НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОBOB'ЯЗКИ

Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ. У житті кожного народу, а, особливо, недержавного, рідна мова відіграє найголовнішу роль: рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою. Рідна мова глибоко переймає наше духовне життя – приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людям найбільше й найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомости, без такої свідомости нема нації, а без свідомої нації – нема державности, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення.

Кожний народ ділиться на багато племен, що говорять більш-менш відмінними говірками чи наріччями. Говіркова мова ніколи не може бути мовою всенаціональною, – для цього кожний народ утворює собі особливу соборну літературну мову, спільну і обов'язкову для всіх його племен. Літературна мова – це найцінніше й найважніше оруддя духовної культури та найміцніший цемент одности нації, а тому всі народи оточують її найпильнішою опікою. У народів державних літературну мову береже й творить не тільки закон, але й ціле живе життя: церква, преса, школа, уряди, театр, кіно, радіо т. ін.; навпаки, у народу недержавного літературна мова зростає дуже нерівно й дуже поволі, – головню в залежності від національної свідомости й карности його інтелігенції, його церкви, преси.

Племена, об'єднані загальною всенародною свідомістю та однією літературною мовою, складають націю. Нація – це найсильніша всенародна природна організація, що найголовніше приносить народові користі політичні й духовні. Свідома нація – звичайно народ державний, і тільки як виняток – недержавний.

Найголовніший і найміцніший цемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю – то соборна літературна мова. Ось через що народ, що не має соборної літературної мови, звичайно не є закінчена свідомо нація й щастя бути державним не знає: такий народ і політично не сильний, чому легко попадає в залежність сильнішого сусіда.

Рідна й літературна мова – органи надзвичайно ніжні й чутливі, – навіть найменші недостачі й потрясіння життя приватного чи всенародного помітно відбиваються й на них. Через це кожний народ виробляє собі певну реальну практику, щоб найвірніш забезпечити своїй рідній і літературній мові найкращий і найлегший розвиток, щоб не принести їм найменшої шкоди й найкоротшої затримки в їхнім розвою.

Сукупність державних і приватних практик найкращого розвою рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури, зветься рідномовною політикою або наукою про рідномовні обов'язки. Через те, що рідна мова – найголовніший ґрунт, на якому духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого

народу, яку конче мусить знати кожен інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати сильною нацією.

Знання рідномовних обов'язків сильно підносить національну свідомість, а вона – найкращий ґрунт для знання і розвитку соборної літературної мови. Ось через що корисно, щоб наука про рідномовні обов'язки стала наукою всенародною.

Рідномовна політика – стара, як сам світ, бо повстала вона ще відтоді, коли люди вперше зачали творити організовані громади. Але наука про рідномовну політику чи про рідномовні зв'язки – наука наймолодша, створена головно за останній час.

(Огієнко Іван (Іларіон, митрополит). Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. І. Огієнко (Іларіон, митрополит) . – Репринт. вид. 1936 р. – К. : Обереги, 1994 . – 72 с.

**Правопис оригіналу збережено.*

1.3 Функції мови

Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не перебувало, не може існувати без мови. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп суспільства і кожної людини зокрема. Питання про функції мови є дуже складним, тому мовознавці ще не дійшли єдиної думки щодо кількості функцій. У різних працях виділяються від 2 до 20 функцій мови. Так, Ю. О. Маслов наголошує на визначальній ролі комунікативної та мислеоформлюючої функцій мови, а інші функції розглядає як окремі аспекти комунікативної функції. Учений зазначає, що у будь-якому мовленні неодмінно присутні як обов'язкові функції: естетична, експресивна, апелятивна, так і факультативні: констатуюча, питальна, контактовстановлювальна, метамовна (тлумачення мовних актів при їхньому повідомленні), функція показника (індикатора) приналежності до певної групи людей. Ю. О. Карпенко зазначає, що немає сумнівів у тому, що «всі функції мови працюють на комунікацію, бо саме для комунікації й виникла мова». Американський мовознавець Р. Якобсон виділив у мові 6 функцій: референційну (від англ. Refer – стосувати чогось), емотивну (від англ. – emotion – душевне хвилювання), конативну (від англ. – conation – здатність до вольового руху), поетичну, фатичну (від грецьк. Пророкування), металінгвальну (тлумачну).

Австрійський лінгвіст К. Бюлер розрізняв репрезентативну (від лат. Representare – наочно представляти), експресивну (від лат. Expressio – вираження) та апелятивну (від лат. Appellare – звертатися) функції.

С. В. Семчинський закликає приєднатися до тих дослідників, які більшість із названих функцій відносять до часткових, оскільки їх здійснення є не мова в цілому, а лише окремі її засоби. Учений підкреслює, що основними

функціями мови є комунікативна і пізнавально-відображальна в їх нерозривній єдності.

Узагальнюючи класифікації функцій мови, можна стверджувати, що **найчастіше згадуваними є такі функції:**

1) номінативна, 2) комунікативна, 3) ідентифікаційна, 4) експресивна, 5) гносеологічна, 6) мислетворча, 7) естетична, 8) культуроносна, 9) фатична, 10) волюнтативна, 11) магічно-містична, 12) демонстративна.

Розглянемо кожну з них.

Номінативна функція. Це функція називання. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак тощо.

Усе пізнане людиною з дитячих років одержує свою назву і тільки так існує у свідомості.

Цей процес називається лінгвалізацією (омовленням) світу.

Люди упродовж віків давали назви і тому, що існує в реальному світі, і тому, що існувало в їх уяві. Учені вказують, що гігантський світ фольклору, художньої літератури існує тільки завдяки мові. Але його вплив на нашу поведінку, на наш спосіб життя іноді не менший, ніж вплив реального світу.

Усе, що нас оточує, представлено номінативними одиницями (словами та сталими словосполученнями). Мова є картиною, «зліпком» реального світу. Зрозуміло, що кожна мова становить своєрідну картину дійсності (наприклад, у нас одне слово «сніг», а в ескімосів існує кілька десятків слів на позначення снігу; по-різному мовно розчленовані в різних мовах одні й ті ж фрагменти позамовного світу).

Комунікативна функція. Суть її полягає в тому, що мова використовується для комунікації – інформаційного зв'язку між членами суспільства (лат. Communicatio – спілкування). Відомий мовознавець Б. О. Серебреников образно назвав комунікативну функцію «локомотивом історії мови». Ця функція є надзвичайно важливою як для суспільства, так і для мови: мова, якою не спілкуються, стає мертвою; народ, який втрачає свою мову, зникає (асимілюється, переймаючи іншу мову).

«Людина має схильність спілкуватися з собі подібними, тому що в такому стані більше відчувається людиною» (І. Кант). Пригадаймо також слова А. де Сент-Екзюпері, який зазначав, що найбільша розкіш на світі – «це розкіш людського спілкування». Бути засобом спілкування – це найважливіша, базова функція мови, їй так чи інакше підпорядковані інші функції.

Людство знає чимало засобів обміну інформацією: транспортна сигналізація, символіка науки, знаки спортивного суддівства, жести тощо. Серед усіх названих засобів передачі сигналів, інформації мова продовжує займати головне місце; усі позамовні знакові системи є похідними від неї; без мови їх не можна було б ні створювати, ні використовувати, ні вивчати.

Для повноцінного функціонування і розвитку мови вона повинна використовуватись у всіх сферах комунікації – у науці, у повсякденному житті, у художній, словесній творчості, виробництві, ділових стосунках, освіті, культурі, а не лише в окремих сферах, наприклад, у літературі.

Ідентифікаційна функція. Ідентифікація (від лат. *Identifico* – ототожнюю) – уподібнення, установлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак. Отже, за допомогою мови, особливостей мовлення можна встановити, вирізнити, зідентифікувати одну особистість серед інших, тому що кожен із нас має свій «портрет», свій мовний «паспорт», у якому відображено всі параметри нашого Я – національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні, вікові.

Експресивна функція. Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини. Поки людина мовчить, вона залишається загадкою для оточуючих. Заговоривши, ніби розкриває свій внутрішній світ. Учені зазначають, що саме мова дає можливість перетворювати внутрішнє, суб'єктивне в зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. «Говори і я тебе побачу», – стверджували мудреці античності.

Отже, кожна людина – це цілий неповторний світ, сфокусований у її свідомості, емоціях, волі. Але цей світ прихований від інших людей, і тільки мова дає можливість розкрити його для інших. Чим досконаліше людина володіє мовою, тим виразніше, повніше, яскравіше постає ця людина перед іншими як особистість.

Через мову розкривається і народ, і нація.

Гносеологічна функція. За допомогою мови людина пізнає світ. На відміну від тварини, вона користується не тільки власним досвідом, але й тим, що пізнали до неї її попередники та сучасники. Людина ніколи не починає пізнавати світ спочатку, з «нуля». Досвід суспільства закодовано в мові, у її словникові, граматиці, фраземіці, а за наявності письма – також у вигляді текстів. Пізнаючи мову, людина пізнає світ. «Межі моєї мови означають межі мого світу,» – писав Л. Вітгштейн. Гносеологічна функція полягає не тільки в акумуляції, накопиченні досвіду суспільства. Мова є засобом мислення, формою існування думки. Отже, у пізнанні нового, раніше не відомого, вона є обов'язковим чинником.

Мислетворча функція. Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм. Цю функцію деякі вчені називають функцією формування і формулювання думки. Вона може передувати комунікації, а може і відбуватися одночасно зі спілкуванням, у процесі комунікації. Виділяють два базових типи мислення: конкретне (образно-чуттєве) і абстрактне (понятійне).

Учені зазначають, що понятійне мислення послуговується поняттями, які позначені словами і які не могли б без слів існувати. Мислячи, людина зіставляє поняття, протиставляє їх, поєднує, заперечує, порівнює. Для цього в мові існують спеціальні засоби. Тому мислити – означає оперувати мовним матеріалом, словами.

Чи можна дослівно розуміти вислів «обмінюватися думками»? Виявляється, не можна, тому що коли б люди безпосередньо обмінювалися думками, то вони завжди розуміли б один одного і не було б ніяких втрат при передаванні інформації. Насправді ж люди обмінюються мовними одиницями, у яких закодовані думки. Одні, погано володіючи мовою, не можуть чітко

висловити свої думки, інші по-своєму їх розшифровують. Недарма говорять: хто ясно думає, той ясно висловлюється; або: видно з мови, якої ти голови.

Зауважимо, що думаємо, мислимо ми категоріями тієї мови, яку краще знаємо, тобто рідної. Отже, сам процес мислення має національну специфіку.

Естетична функція виявляється в тому, що за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей. Мова є першоелементом культури.

За допомогою мови з'явилися твори фольклору, художньої літератури, театру. За допомогою мови вони живуть донині і житимуть вічно. Кажуть, що все ґрунтується і обертається навколо слова, мови в цілому. І це дає підстави стверджувати, що мова становить хребет культури, її храм.

У живому мовленні мова виконує, в основному, функцію спілкування, комунікації. У художньому творі головне призначення мови – образотворення. А вже за допомогою мовних образів художнього твору відбувається «спілкування» митця з читачем, слухачем.

Учені стверджують, що мові властиві закони евфонії, милозвучності. Це, а також досконала організація мовного матеріалу в процесі спілкування, може бути джерелом естетичної насолоди, що найвиразніше виявляється при сприйнятті ораторського та художнього, зокрема поетичного, мовлення.

Виховання відчуття краси мови – це основа всякого естетичного виховання.

Культуросна функція. Мова – основа культури кожної нації, найбільший її скарб. Культура народу може розвиватися тільки мовою цього народу. Усім відомо, що пізнати інший народ ми можемо через вивчення його мови, бо культура кожного народу зафіксована у його мові. Ми, українці, засвоюємо культуру свого народу і передаємо духовні цінності від покоління до покоління за допомогою української мови. А коли пропагуємо свою мову у світі, пропагуємо власну культуру, її надбання, збагачуючи світову культуру.

Культуросна функція мови постійно і виразно виявляється, передусім, у тому, що людина, пізнаючи мову свого народу, прилучається до джерел неповторної духовності нації, з часом стає її носієм і навіть творцем.

Фатична функція – це функція встановлення контактів, звертання уваги на себе, «підготовка» потенційного співрозмовника до сприйняття інформації.

Волюнтативна функція – вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

Магічно-містична функція. Описи цієї функції мови є частково у книгах В. Топорова «Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического», Джеймса Джорджа Фрезера «Золотая ветвь» (відомий переклад з англійської на російську) та інших. Фрезер зазначав, що деякі слова мають магічну силу, тому вимовляти їх просто забороняли. Так, туземці племені толампі на острові Целебес вірять, що, написавши ім'я людини, ви можете разом із іменем забрати і душу людини. Тому толампійці впродовж віків передавали один одному, що потрібно приховувати своє ім'я від інших.

У багатьох народів спостерігається явище накладання табу на певні імена (албанці, жителі Центральної Австралії замовчували імена покійників; кафрці, нумфори (Голландська Нова Гвінея) – імена родичів; племена дагомейців та бахімів у Центральній Африці – імена правителів та священних осіб). М. Бердяєв зазначав: «Слова мають величезну владу над нашим життям, владу магічну, ми зачаровані словами і значною мірою живемо в їхньому царстві».

Ученими описано перекази людей про те, як за допомогою певних дій і вимовлених речень, словосполучень, слів «виймали» душу людини.

Магічна функція мови виявляється, зокрема, у тому, що слова здатні викликати уявлення, образи предметів, істот, які не існують взагалі: наприклад, на світосприймання людей, на їх орієнтацію в реальності, погодьмося, мають деякий вплив слова *відьма, упир, водяник, чугайстер* тощо. Магічна функція мови виявляється у заклинаннях тощо.

Містична функція мови полягає у вірі людей у можливість за допомогою слова викликати богоявлення, оживити мертвих, подіяти на певний предмет чи особу, підкоряючи їх своїй волі. Це виявляється у вірі, що вимовлене слово може накликати хворобу, нещастя, нанести шкоду. У стародавньому Єгипті був ритуал розбивання глиняних посудин з іменами ворогів, щоб накликати на них погибель. У сучасному Єгипті є звичай писати листи до святих і класти їх на огорожу могил. Чимало виявів магічно-містичної функції мови є в звичаях, обрядах і традиціях українців.

Демонстративна функція – підкреслення вираження за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності. Так, чеські студенти на вулицях колись німецькомовної Праги розмовляли голосно по-чеському, демонструючи свою відданість національній мові. Таку ж позицію висловлював і Т. Г. Шевченко, заявляючи «вмію, та не хочу» (щодо вживання російської мови).

Ми перелічили основні функції мови, усвідомлення яких формує ставлення до мови, визначає глибину і повноту її вивчення, сфери її використання.

Мова – явище системне. Її функції виступають не ізольовано, вони виявляються у взаємодії. Відсутність чи неповнота використання якоїсь із них згубно впливає на мову в цілому, а це, у свою чергу, відбивається опосередковано на долі народу.

Завдання 1. Визначте, які функції мови реалізуються в поданих висловлюваннях. 1. *Нова Покровка (назва населеного пункту).* 2. *Перерва (табличка на дверях крамниці).* 3. *Вітаю (під час зустрічі).* 4. *Бляшаний звук води, веселих крапель кроки (рядки з поезії Л. Костенко).* 5. *«Лакизи! Ганебники! За власну шкуру так труситесь, що боїтесь начальству поперек слово сказати» (Г. Тарасюк).* 6. *Слово характеризується синтаксичною і позиційною самостійністю (із підручника).*

Завдання 2. Поміркуйте, чому людина, крім власного імені, може мати також іще різноманітні «інші імена» (прізвиська, псевдоніми тощо). Наведіть

приклади з історії та літератури. Які функції мови реалізуються в таких ситуаціях?

Завдання 3. Мова виконує низку функцій. Яка з них у переліку пропущена? Доповніть і дайте визначення функцій

1. комунікативна –
2. пізнавальна (когнітивна) –
3.
4. світоглядна –
5. ідентифікаційна –
6. експресивна –
7. метамовна –
8. волюнтативна –
9. історико-культурна (кумулятивна)–
10. номінативна –
11. естетична –
12. магічно-містична –
13. етно-культурна –

Тести для самоперевірки:

1. Експресивна функція мови полягає в тому, що...

- а) за допомогою мови людина пізнає світ, акумулює, накопичує досвід суспільства;
- б) мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини;
- в) за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей;
- г) мова використовується як засіб спілкування між людьми, як інформаційний зв'язок у суспільстві.

2. Мова використовується як засіб спілкування між людьми, як інформаційний зв'язок у суспільстві. Правильно названо функцію мови:

- а) комунікативна;
- б) волюнтативна;
- в) експресивна;
- г) мислетворча.

3. Усе пізнане людиною (предмети, особи, явища, властивості, процеси, закономірності) отримує назву і так під цією мовною назвою існує в житті і в свідомості мовців. Правильно названо функцію мови:

- а) культураносна;
- б) естетична;
- в) номінативна;
- г) ідентифікаційна.

4. Мова є засобом вираження волі співрозмовників (вітання, прощання, прохання, вибачення, спонукання, запрошення). Правильно названо функцію мови:

- а) волюнтативна;
- б) комунікативна;
- в) експресивна;
- г) номінативна.

5. Мова фіксує в собі естетичні смаки і уподобання своїх носіїв. Правильно визначено функцію мови:

- а) гносеологічна;
- б) естетична
- в) номінативна;
- г) ідентифікаційна.

6. Гносеологічна функція полягає в тому, що...

а) за допомогою мови людина пізнає світ, акумулює, накопичує досвід суспільства.

б) мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм.

в) за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей;

г) мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

7. Мова виступає засобом ідентифікації мовців, тобто засобом вияву належності їх до однієї спільноти, певного ототожнення. Правильно названо функцію мови:

- а) комунікативна;
- б) волюнтативна;
- в) експресивна;
- г) ідентифікаційна.

8. Мова є не тільки формою вираження і передавання думки, а й засобом формування, тобто творення самої думки. Правильно названо функцію мови:

- а) мислетворча
- б) волюнтативна;
- в) експресивна;
- г) комунікативна.

9. Мова є носієм культури народу-мовотворця. Правильно названо функцію мови:

- а) номінативна;
- б) естетична;

- в) культураносна;
- г) комунікативна.

1.4 Усне і писемне мовлення

Мова існує у двох формах – усній і писемній. Первинним щодо виникнення, звичайно, було усне мовлення. Воно передувало появі писемного мовлення.

Люди у процесі спілкування використовують обидві форми мовлення, які тісно взаємопов'язані між собою. Розвинене усне мовлення – основа для успішного розвитку писемного мовлення. А розвинене писемне мовлення позитивно впливає на усне мовлення.

Обидві форми мовлення тісно пов'язані з мисленням.

Але кожна з форм мовлення, за переконаннями багатьох учених, має і свої специфічні ознаки:

Усне мовлення	Писемне мовлення
Усне слово – це слово живе, виразне, інколи спонтанне. В усному мовленні не завжди є час для добору найбільш точного слова. Сказане слово не можна виправити.	У писемному мовленні завжди попередньо обдумується кожне слово, кожна фраза. Написаний текст можна перечитати, виправити.
Це мовлення розраховане на сприйняття слухом.	Писемне мовлення – це графічне мовлення, розраховане на зорове сприйняття.
Усне мовлення володіє більшим арсеналом засобів передачі думок і почуттів.	У писемному мовленні ясності і виразності правильно дібраних мовних елементів сприяють характерні для даної форми мовлення додаткові засоби.
В усному мовленні порядок слів відіграє важливу роль (допомагає чітко побудувати речення, логічно висловити думки).	Важливу роль у писемному мовленні виконує порядок слів (уживається для логічного розвитку від відомого до нового і для чіткої побудови речення).
В усному мовленні добір засобів повинен відповідати вимогам стилю.	У писемному мовленні добір засобів повинен відповідати не тільки літературній нормі, а й вимогам стилю, до якого належить текст.

Слово в усному мовленні майже завжди супроводжується інтонацією, мімікою, жестами. Вони є засобом для усного мовлення.	Важливим засобом для написаного є розділові знаки, без яких інколи зрозуміти правильно написане просто неможливо. А. Чехов писав, що знаки служать нотами під час читання написаного.
В усному мовленні вживаються здебільшого неповні речення.	Характерною ознакою писемного мовлення є повні й закінчені речення, які розміщені у логічній послідовності.
В усному мовленні використовуються частіше речення прості.	У писемному мовленні більшість речень – складні. Прості ж речення, як правило, поширені і ускладнені.
Усне мовлення розраховане на слухача, що знаходиться перед очима оратора.	Писемне мовлення розраховане на читача (слухача).
Порядок слів у реченні вільний, зустрічаються повторення окремих слів, словосполучень, частин речень, неповні речення, вставні слова тощо.	Порядок слів часто прямий, повторення слів автори намагаються уникати.

Зіставлення двох форм мовлення дає підстави стверджувати, що писемне мовлення значно складніше від усного.

Тести для самоперевірки:

1. Які види мовленнєвої діяльності притаманні людині:

- А) слухання, читання, говоріння, письмо;
- Б) говоріння, перекази, твори, письмо;
- В) слухання, говоріння, підслуховування, мовчання;
- Г) читання, письмо, монолог, діалог.

2. Які форми мовлення вам відомі:

- А) голосна, внутрішня, мовчазна;
- Б) усна, писемна;
- В) казкова, прозова, віршована;
- Г) діалогічна, полілогічна, прозова.

3. Які особливості притаманні усній формі мовлення:

- А) вторинність, підготовленість, контактність, двосторонній характер;
- Б) контактність, графічна оформленість, наявність адресата мовлення, первинність;
- В) первинність, спонтанність, контактність, адресованість, фонетична оформленість;
- Г) спонтанність, контактність, графічна оформленість, вторинність.

4.Що таке діалог:

- А) висловлення однієї особи (твір);
- Б) процес мовленнєвої взаємодії двох або кількох учасників спілкування;
- В) літературний текст, в якому про щось розповідається;
- Г) перебудова письмового мовлення в усне.

5. Які особливості діалогічного мовлення:

- А) контактність, двосторонній характер, непідготовленість, емоційна забарвленість, неповнота, ситуативність;
- Б) повнота, односторонній характер, підготовленість, емоційна забарвленість, дистанційність;
- В) контактність, ситуативність, неповнота, підготовленість, односторонній характер;
- Г) вторинність, повнота, ситуативність, непідготовленість, двосторонній характер.

6. Які особливості монологічного мовлення:

- А) підготовленість, повнота висловлення, завершеність думок, літературна мова, відносна залежність від адресата мовлення;
- Б) повнота, односторонній характер, підготовленість, емоційна забарвленість, дистанційність;
- В) контактність, ситуативність, неповнота, підготовленість, односторонній характер;
- Г) вторинність, повнота, ситуативність, непідготовленість, двосторонній характер.

7. Письмо як вид мовленнєвої діяльності – це...

- А) побудова власних висловлювань у фіксованій графічній формі;
- Б) сприймання на слух мовлення, його розуміння;
- В) сприймання зором тексту, його усвідомлення;
- Г) побудова власних усних висловлювань (діалогів та монологів).

8. Які основні особливості писемного мовлення:

- А) контактність, вторинність, фонетична оформленість, спланованість, логічність;
- Б) вторинність, монологічність, графічна оформленість, спланованість, логічність, повнота, розгорнутість, нормативність (літературна мова);

В) спонтанність, адресованість, неповнота, нормативність, діалогічність, ґрунтовний виклад думок, логічність;

Г) первинність, монологічність, зорове сприйняття, графічне оформлення, неповнота, експресивність.

1.5 Державний статус української мови

Сьогодні українська мова має державний статус, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя. Цей статус закріплений в Основному Законі держави

– Конституції.

Конституція України гарантує розвиток української мови.

У статті 10 записано:

«Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом».

Питання мовної політики в Україні, крім ст. 10 Конституції, визначаються також іншими конституційними нормами.

Ст. 24 закріплює недопустимість привілеїв чи обмежень за мовними ознаками.

Ст. 92 гласить, що порядок застосування мов визначається виключно законами України.

Ряд статей Конституції містить вимоги щодо обов'язкового володіння державною мовою Президентом України (ст. 103), професійними суддями (ст.148). У чинному законодавстві України також існує обов'язкова вимога володіння державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування, особами, які вступають до громадянства України.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. Нині цю функцію виконує Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 19 вересня 2020 року.

Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави.

Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя.

Дія Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів.

Порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Українська жестова мова є мовою спільноти жестомовних осіб. Це природна візуально-жестова мовна система з власною лексико-граматичною структурою, що сформувалася еволюційним шляхом і використовується як основний або один з основних засобів спілкування жестомовних осіб, які постійно проживають або протягом тривалого часу проживали на території України.

Уряд має затвердити Державну програму сприяння опануванню державної мови.

Кожен громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою. Держава організовуватиме безкоштовні курси української мови для дорослих та забезпечуватиме можливість вільно опанувати державну мову громадянам України, які не мали такої змоги.

Особа, яка має намір набути громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою.

З 16 липня 2021 року вимоги до рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства України, визначатиме Національна комісія зі стандартів державної мови. З цієї дати складання іспиту на рівень володіння державною мовою, необхідний для набуття громадянства України, здійснюватиметься в порядку, встановленому Урядом.

Володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків Закон зобов'язує:

- вищих посадових осіб держави, народних депутатів;
- державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування;
- голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників і заступників;
- службовців Нацбанку;
- осіб начальницького (середнього і вищого) складу Нацполіції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадових осіб інших органів, яким присвоюються спеціальні звання;
- осіб рядового, сержантського і старшинського складу Нацполіції, інших правоохоронних, розвідувальних органів, інших органів, яким присвоюються спеціальні звання;
- прокурорів; адвокатів; нотаріусів;
- суддів, які обрані чи призначені відповідно до Конституції та здійснюють правосуддя на професійній основі, членів та дисциплінарних інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, членів Вищої ради правосуддя та інших посадових та службових осіб;
- педагогічних та науково-педагогічних працівників;

– медпрацівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я.

З 16 липня 2021 року рівень володіння державною мовою деякими категоріями осіб (зокрема, прокурорами, суддями, членами ВКС і ВРП, держслужбовцями, керівниками закладів освіти) засвідчуватиме державний сертифікат про рівень володіння державною мовою, який видаватиме Національна комісія зі стандартів державної мови.

Якщо особи на 16 липня 2021 року вже обіймають вищенаведені посади, отримувати зазначений сертифікат їм буде непотрібно.

Адвокати, нотаріуси, педагоги, медики з 16 липня 2021 року мають засвідчувати рівень володіння державною мовою документом про повну загальну середню освіту за умови, що такий документ підтверджує вивчення особою української мови як навчального предмета (дисципліни), або державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, який видаватиме зазначена вище Національна комісія.

Нацкомісія зі стандартів державної мови розробить і затвердить класифікацію рівнів володіння державною мовою з урахуванням рекомендацій Ради Європи з мовної освіти.

За результатами проведеного іспиту на визначення рівня володіння державною мовою особа отримає державний сертифікат, що засвідчує один з рівнів за шкалою: початковий рівень А, середній рівень В та рівень вільного володіння мовою С.

Проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади АР Крим та місцевого самоврядування складатимуться відповідно до стандартів української правничої термінології, які встановить Нацкомісія.

Застосування державної мови в судочинстві

У судах судочинство провадиться і діловодство здійснюється державною мовою. У судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами та Законом "Про судоустрій і статус суддів". Текст судового рішення має складатися з урахуванням стандартів державної мови.

Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова.

З 1 січня 2030 року мовою ЗНО за результатами здобуття повної середньої освіти та вступних випробувань є державна мова, крім ЗНО з іноземних мов.

З 16 липня 2020 року наукові видання публікуються державною, англійською та/або іншими офіційними мовами ЄС. У разі публікації англійською та/або іншими офіційними мовами ЄС опубліковані матеріали мають супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів державною мовою. Державною або англійською мовою відтоді мають виконуватися дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, або наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, а також

автореферати та відгуки опонентів. Такі самі вимоги до публічного захисту зазначених робіт.

З 16 липня 2021 року українською мовою необхідно проводити культурно-мистецькі, розважальні та видовищні заходи. Застосування інших мов під час таких заходів дозволяється, якщо це виправдано художнім, творчим задумом організатора заходу. Публічне виконання та/або публічний показ театральної вистави іншою мовою, ніж державна, в державному чи комунальному театрі супроводжуються перекладом українською мовою за допомогою субтитрів, звукового перекладу чи в інший спосіб. Мовою музейної справи та мистецьких виставок буде українська мова. Українська мова буде також мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні. Фільми, вироблені українськими кінематографістами, розповсюджуватимуться та демонструватимуться в Україні з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, у тому числі шляхом дублювання або озвучення. Національні фільми можуть демонструватися кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів. Українську мову визначено також мовою туристичного та екскурсійного обслуговування.

Використання української мови як обов'язкової для друкованих ЗМІ загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження стане обов'язковим через 2,5 роки; для друкованих ЗМІ місцевої сфери розповсюдження - через 5 років. Друковані ЗМІ буде дозволено видавати іншими, ніж державна, мовами за умови, що одночасно з відповідним тиражем видання іноземною мовою видаватиметься тираж видання державною мовою.

З 16 липня 2022 року набуде чинності норма про те, що інтернет-представництва (в тому числі веб-сайти, веб-сторінки в соцмережах) органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форм власності, ЗМІ, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуватимуться українською мовою. Поряд з версією інтернет-представництв, виконаних українською мовою, можуть існувати версії іншими мовами. Версія українською мовою повинна мати не менше за обсягом та змістом інформації, ніж іншомовні версії, та завантажуватись за замовчуванням для користувачів в Україні.

Положення про українську мову в технічній та проектній документації запрацює з 16 липня 2020 року.

З 16 січня 2020 року українська мова буде обов'язковою в рекламі. Вона має бути мовою реклами на телебаченні і радіо.

Мовою у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги та медичного обслуговування є державна мова. Проте на прохання особи, яка звертається за наданням медичної допомоги чи послуг з медичного обслуговування, її персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін. А положення про те, що заклади охорони здоров'я складатимуть документи, які стосуються стану здоров'я пацієнтів, державною мовою, запрацює з 16 липня 2020 року.

З 16 липня 2020 року також запрацює положення про те, що назви аеропортів, портів, станцій, зупинок, власні назви транспортних засобів мають подаватися українською мовою за правилами українського правопису. Зазначені назви можуть передаватися за допомогою літер латинської абетки відповідно до звучання державною мовою. У назвах аеропортів можуть застосовуватися спеціальні ідентифікатори (коди), що складаються з літер латинської абетки і присвоюються аеропортам міжнародними організаціями. З цієї ж дати українська мова стане обов'язковою в діяльності політичних партій.

Вводиться посада Уповноваженого із захисту державної мови. Через шість місяців з дня призначення Уповноваженого запрацюють положення про розгляд ним скарг, здійснення державного контролю за застосуванням державної мови, а також про порядок накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення закону щодо застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів.

До завершення тимчасової окупації частини території України одним із завдань Закону є сприяння вивченню української мови громадянами України, які проживають на цій території.

Прикінцевими положеннями передбачено адміністративну відповідальність за порушення Закону. Утім введення цієї норми перенесено на три роки з метою дати громадянам достатньо часу для опанування української на належному рівні.

Свого часу говорили: «Буде держава – буде й мова» (В. Яворівський). Вдумаймося в слова італійського професора Р. Піккіо, який на питання «Чи житимуть українці як нація, чи зникнуть з кону історії?» відповів: «Питання в тому, чи ваші діти знатимуть, вивчатимуть рідну мову, культуру, історію ... Ширше – це питання прав людини взагалі, це те, чого у вас немає, право кожного народу на материнську мову, літературу, культуру» (Пам'ятники України. – 1990. – № 26. – С. 54).

Наша держава повинна докласти максимум зусиль для підтримання та зміцнення духовних зв'язків українців, що проживають за межами України, з рідним народом. Навчений багатовіковим досвідом денационалізації, український народ не дозволяє собі ніякої зневаги, ніякого знуцання з інших народів та їх мов.

Гарантом національно-мовних прав народів, як і прав окремих громадян, буде незалежна Українська держава.

«Мовою єднання, консолідації суспільства на українській землі, а отже, й мовою соціального прогресу може бути тільки українська мова, хоч би тому, що це мова цієї землі і мова більшості її населення. Нею повинні володіти всі, хто хоче бачити Україну незалежною, заможною і справді демократичною батьківщиною не тільки українського народу, а й всіх інших національностей, що живуть у ній. Будь-які спроби ігнорувати українську мову як державну, усунути її із суспільного життя тільки затягнуть нашу духовну і як наслідок – економічну кризу. Адже мова – одна з найважливіших складових державотворення» (Ющук І.).

Для громадян України оволодіння українською мовою є не лише правом, а й одним із основних громадянських обов'язків перед державою, у якій вони живуть і яка про них піклується. Оволодівши державною мовою, кожний громадянин має змогу:

- утвердити себе і самовиразитися, здобути суспільне визнання; реалізувати свої права бути обраним чи призначеним на державні й громадські посади (незалежно від етнічного походження і віросповідання);
- розвивати творчі можливості в обраній сфері діяльності;
- прилучатися до скарбниці української національної культури і збагачувати її здобутками інших культур, якими володіє;
- усвідомлювати свій органічний зв'язок з народом, культурою, державою.

Українська мова повинна бути рідною для кожного, хто вважає себе належним до українського народу.

Про походження української мови.

Інтерес до коренів української мови існував у всі часи. Список учених, які склали біографію української мови, досить розлогий, але точки зору не всіх мовознавців потрапили до читачів. М. Степаненко зазначає, що в радянській науці неординарні погляди наших мовознавців коригувалися критикою, подавалися не як альтернативні чи можливі, а як шкідливі, націоналістичні, помилкові. Чомусь на витримувався в цій науці постулат «автор може висловлювати власні міркування», такі, які підкріплюються фактами, органічно впливають на орбіту тих чи інших теорій. Виходило так, що найвидатніші українські вчені чомусь завжди помилялися, завжди впадали в націоналізм, коли шукали прадавнє коріння української мови Їх «злочин» полягав у тому, що вони шукали себе не у російському морі, а в слов'янському, а то ще й в індоєвропейському, доводячи свою історичну й мовну самобутність і незалежність».

Коли ж зародилася українська мова?

На це питання навіть сьогодні відповісти надзвичайно складно. Учені свідомі того, що дата появи на світ будь-якої мови не окреслюється днем, роком, десятиліттям чи навіть століттям, тому що «це не народження дитини і не падіння яблука, про яке при спостереженні можна сказати, що воно сталося о такій-то годині, хвилині...» – зазначає О. О. Потебня. Лінгвісти і сьогодні досліджують коріння мови з мови-основи, їх завданням є вказати вік мови. Одні вчені відстоюють думку, що мова виникла п'ять тисяч років тому (і навіть раніше), інші – чотирнадцять або й сім століть.

Які існують версії щодо походження мови? Версія перша.

Сьогодні надзвичайно популярними є думки дослідників «Влесової (Велесової) книги». Цю книгу відносять до «героїчного епосу України-Руси».

Довідка: Книга зберігалася у поміщицькому маєтку Великий Бурлук, що на Харківщині. Написана вона була на дерев'яних дощечках (38x22 см, товщина – 0,5 см), з'єднаних ремінцем. 1919-ого року в бібліотеці розгромленого маєтку

цю книгу підібрав полковник царської армії Федір Артурович Ізембек. Зібрані у мішок дощечки промандрували з хазяїном аж до Брюсселя, потім до Бельгії. Цю книгу скопіював (ніби відчував, що дощечки можуть зникнути) Ю. Миролубов – знайомий Ф. Ізенбека. 1941-ого року Ізенбек помер, а дощечки загубилися остаточно.

Над дослідженням цієї книги працювали вчені всього світу: С. Парамонов (псевдонім С. Лісний) з Австралії, М. Скрипник – український емігрант з Голландії, А. Кирпич з Англії, проф. В. Шаян.

Зазначимо, що проблема автентичності (справжності) «Велесової книги» була актуальною довгий час. Коли аргументів щодо справжності книги накопичилося вдосталь, постало інше питання: чи можна вважати цю пам'ятку праукраїнською?

За пам'яткою, початок життя нашого народу (отже, і його мови) сягає XII століття до н.е., коли склалися слов'янські племена (легенда про Богумира).

Про що ж вона?

«Велесова книга» розповідає про походження слов'ян, про «руську землю», де вони жили, про землю, яку слов'яни любили і обороняли від ворогів-нападників, про їх заняття, побут, вірування тощо. Дослідник пам'ятки Борис Яценко стверджує, що наша історія «починається не з Аскольда, Рюрика чи Олега Віщого, приплудних вояків. Вона сягає в глибину приблизно двох тисяч років». Отже, українська мова за «Велесовою книгою» має давню історію.

Версія друга.

Михайло Красуський – польський і російський сходознавець у праці «Древность малороссийского языка» (1818) на основі зіставлення індоєвропейських мов стверджував, що найстаршою в Європі є українська мова, коріння якої сягають у IV–III ст. до н. е. Українська мова, за переконаннями М. Красуського давніша не лише за всі слов'янські мови, а й за грецьку, латинську, санскрит – давньоіндійську літературну мову. Цією версією вчений прагнув започаткувати новий напрям у теорії глотогенезу (цим самим відійти від традиційного бачення проблеми).

Версія третя.

Російський мовознавець, професор Петербурзького університету, відомий мистецтвознавець Ф. І. Буслаєв, дослідивши лексику і фразеологію «Слова о полку Ігоревім», інші писемні пам'ятки давньоруської доби, пам'ятки чеської літератури, дійшов висновку, що українська мова древніша від мови російської.

Подібну теорію висував Микола Марр – творець «яфетичної теорії», знавець і дослідник кавказьких мов.

Версія четверта.

Її також учені називають «сенсаційною».

І.І. Ющук – професор Київського лінгвістичного університету, зіставивши українську мову з латинською (найдавнішою індоєвропейською мовою), стверджує, що українська мова є архаїчною. А формуватися вона почала «ще перед трьома тисячами років – можливо, водночас із латинською, якщо не раніше. Адже українська мова зберегла багато того, що вже класична латинь утратила».

Як ми вже зазначали, ці версії є «сенсаційними», «довести їх життєвість зможе широке порівняльно-історичне тло».

Відома теорія про походження трьох східнослов'янських мов

– української, російської та білоруської – як окремих утворень (XIII ст. і далі) російського вченого О. О. Шахматова. Це вчення із застереженням було сприйняте Л. А. Булаховським (указував, що розширення діалектного матеріалу дасть право по-новому трактувати проблему). Довгий час походження української мови висвітлювалося за схемою: індоєвропейська – праслов'янська – східнослов'янська (або давньоруська) – українська. Мовознавці, на думку багатьох учених, змушені були підхопити публіцистичну метафору про походження східнослов'янських народностей і їхніх мов із спільної колиски – Київської Русі. Ця метафора перетворилася на штамп, що не вимагав доказів.

Біографія української мови впорядковувалася українськими вченими: Михайлом Максимовичем, Павлом Житецьким, Костем Михальчуком, Михайлом Драгомановим, Агатангелом Кримським, Євгеном Тимченком, Михайлом Грушевським, Степаном Смаль-Стоцьким.

Особливої уваги заслуговують версії щодо походження української мови М. Грушевського-історика та І. Огієнка-мовознавця.

І. Огієнко (митрополит Іларіон) стверджував: «Три східнослов'янські мови: українська, білоруська й російська – зростали незалежно одна від одної, як мови самостійні, і т. зв. «праруської» спільної мови ніколи не було». Коріння української мови вчений бачить у слов'янській прабатьківщині. Становлення ж нашого етносу і говорів української мови, на його думку, вельми тривалий – IX, X, XI ст.

Є. Тимченко зазначав, що твердження про праруську мову – не потрібна і шкідлива гіпотеза, котра тільки заплутує історію української мови. Подібно висловлюються й сучасні видатні учені. У «історичній науці не існує достатніх доказів існування єдиної руської народності,» – пише історик-поліглот О. Пріцак.

Український мовознавець Г.П. Півторак стверджує, що у пам'ятках другої половини XI ст. фіксуються виразні українізми, тому рубіж XI–XII ст. можна вважати початком самостійної історії нашої мови. А в діалектах ці явища виникли значно раніше – в VI–IX ст.

А.А. Москаленко у праці «Питання походження української мови в мовознавчій та історичній літературі» (1958) (у ті роки не міг бути ознайомлений з працями мовознавців з діаспори) використав відому на той час тезу, що українська мова належить до спільнослов'янських мов, які мали одну прамову. Учений зазначав, що ознаки української мови чітко простежуються в писемних пам'ятках Київської Русі княжого періоду.

Професор С.П. Бевзенко вказує у своїх працях, що формування «фонетичної природи» української мови можна віднести до XII ст., а початки – до VII–VIII ст., коли стався розрив між слов'янськими племенами.

А.П. Грищенко у «Вступі» до «Сучасної української мови» підкреслює, що існує дві основні концепції зародження української мови як окремої слов'янської.

Представники першої концепції стверджують, що «українська мова виникла після розпаду давньоруської, який припадає нібито на XIV ст.». Припускається, що відмінності між південними, західними і північно-східними масивами східнослов'янських говорів «могли б лишитися локальними явищами і не привели б до утворення трьох східнослов'янських мов, якби не сукупність історичних умов, що спричинили формування в XIII–XIV ст. трьох східнослов'янських народностей, кожна з яких характеризується спільністю території, розвитком своєрідних рис у культурі і закріпленням у мові тих характерних особливостей, які розвивалися ще в спільнослов'янський період».

Цей погляд на історію української мови ґрунтується передусім на відображенні у найдавніших пам'ятках індивідуальних фонетичних і меншою мірою морфологічних ознак української мови.

1985 року Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні було прийнято таку періодизацію української мови:

- Українська літературна мова XIV – поч. XVIII ст.
- Українська літературна мова XIV – першої половини XVI ст.
- Українська літературна мова середини XVI – середини XVII ст.
- Українська літературна мова другої половини XVII – поч. XVIII ст.
- Українська літературна мова середини й кінця XVIII ст.
- Нова українська літературна мова. Початковий період її розвитку (кінець XVIII ст. – 40-ві роки XIX ст.).
- Українська літературна мова 40-х років XIX до початку XX ст.
- Українська літературна мова 20–90-х років XX ст.
- 20–30-і роки (довоєнна доба).
- Літературна мова 40–50-х років.
- Сучасна українська літературна мова (з 60-х років).

Представники другої концепції стверджують, що безпосереднім джерелом розвитку української, як і інших слов'янських мов, виступає праслов'янська мова, розпад якої розпочинається орієнтовно в VII ст. Цієї теорії дотримуються Юрій Шевельов (Шерех), І. Огієнко та ін.

Відомий у науковому світі український мовознавець із еміграції, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Ю. Шевельов у становленні української мови виділяє такі періоди:

- Протоукраїнська мова (VII–XI ст.);
- Староукраїнська мова (XI ст., час появи перших писемних пам'яток – кінець XIV ст.);
- Середньоукраїнська мова (кінець XIV ст.– початок XX ст), у межах якої розрізняються підперіоди:
 - а) рання середньоукраїнська мова (кінець XIV ст.– кінець XVI ст.);
 - б) середньоукраїнська мова (кінець XVI ст.– початок XVIII ст.);
 - в) пізня середньоукраїнська мова (початок XVIII ст. – початок XIX ст.);

– Нова українська мова.

До фонетичних характеристик української мови, використаних для обґрунтування згаданої періодизації, зараховуються не лише власне індивідуальні, відмінні від інших східнослов'янських мов, а й спільні з ними.

Питання походження будь-якої мови, і української зокрема, надзвичайно складне. Своє вагоме слово у розв'язанні цієї проблеми ще мають сказати порівняльно-історичне мовознавство, археологія, історія.

Завдання 1. Відомий український науковець Іван Ющук зауважує, що «утверджувати державну мову можна двома способами: шляхом заборони вживання інших мов або шляхом виховання україномовної інтелігенції». Який шлях кращий і чому? Чи завжди це так?

Завдання 2. Заповніть таблицю, скориставшись інформацією на сайті www.litorus.org.ua або працею Івана Огієнка «Історія української літературної мови».

Дата	ТРУДНОЦІ, ЯКІ ПОДОЛАЛА УКРАЇНСЬКА МОВА
1709 р.	- Указ російського царя Петра I про заборону книгодрукування українською мовою.
1763 р.	
1863 р.	
1876 р.	
1888 р.	
1914 р.	

1.6 Українська мова серед інших мов світу

У світі налічується понад 5,5 тисяч мов. Більшість із цих мов не мають своєї писемності і державного статусу, ними послуговується невелика кількість мовців.

Українська мова є національною мовою близько 40 мільйонів українців і однією з робочих мов ООН.

Поза межами України українська мова побутує серед українців західної діаспори (понад 2 млн осіб та східної діаспори (6,8 млн осіб). Де тільки немає сьогодні наших земляків та їхніх численних нащадків, які є громадянами кількох десятків країн на різних континентах! У Південній Америці (Аргентина, Болівія і Перу, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Уругвай, Чилі) та Північній Америці (Канада, Мексика, США) – тут живе більше 75% від загальної кількості зарубіжних українців, у Австралії, Європі (Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія і Ватикан, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Угорщина, ФРН, Фінляндія, Франція, Чехія, Словачія, Швейцарія, Швеція, Югославія), Азії (Ізраїль, Іран, Китай, Туреччина), Африці ... В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у

своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі, побутові традиції, зрештою свою національну самобутність. Українські громади США і Канади організували мережу осередків української культури – бібліотеки, архіви, музеї, театри, хорові, музичні, танцювальні ансамблі, наукові товариства. Україністика викладається в 28 університетах і коледжах США, кафедри української мови створено в 28 університетах Канади. Українськомовні загальноосвітні школи діють в Канаді, Австралії, Польщі, Молдавії, Литві. Докладаються зусилля на відновлення шкіл з українською мовою навчання в Румунії та деяких інших країнах.

Східна українська діаспора чисельніша (найбільше українців східної діаспори проживає в Казахстані – понад 3 млн, Кубані – 2 млн, Поволжі, Москві – близько 1 млн., Зеленім Клину, що на Далекому Сході – 500 тис.). Але в Росії, а потім у колишньому СРСР, де майже завжди провадилась насильницька русифікація населення, вона не мала належних умов для задоволення своїх культурних запитів. Сприятливі умови були створені тільки в 20-х роках ХХ століття. Тоді лише в Російській Федерації діяло близько 2,5 тис. українськомовних шкіл, 16 педтехнікумів, педінститутів, працювали видавництва, театри, видавались книжки, газети. Але невдовзі все це було ліквідовано. Унаслідок асиміляційних процесів кількість етнічних українців у східній діаспорі різко зменшувалася, а українська мова продовжувала тут функціонувати лише в усній формі.

Розпад СРСР і відродження державності в Україні дали поштовх піднесенню етнічної свідомості українців східної діаспори. У Москві, Алматі, Єревані, Таллінні, Вільнюсі, Ризі відкриваються недільні школи для українського населення, створено культурно-громадські товариства й осередки, земляцтва тощо.

Нині наша держава докладает чимало зусиль для зміцнення зв'язків з нашими країнами за кордоном, що сприятиме відродженню й духовному збагаченню українського народу, зпідвищенню мовної культури, взаєморозумінню між народами.

1.7 Сучасна українська літературна мова

Щоб уміти правильно говорити й писати, вимовляти й наголошувати слова, потрібно опанувати норми літературної мови.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує різноманітні сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, науку, пресу, побут, культурне життя народу.

Літературна мова – це унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці. Вона є однією з форм національної мови (інші форми: діалекти (територіальні, соціальні), просторіччя, мова фольклору).

С. Єрмоленко зауважує, що головними ознаками літературної мови є:

- її наддіалектний характер;
- стабільні літературні норми в граматиці, лексиці, вимові;

– функціонально-стильова розгалуженість.

Інші вчені вважають, що основною ознакою української літературної мови є унормована форма загальнонародної мови.

Отже, літературній мові характерні:

- поліфункціональність;
- унормованість;
- стандартність;
- уніфікованість;
- розвинена система стилів.

Літературна мова виконує функцію обслуговування всіх сфер діяльності суспільства, а саме:

- 1) функціонує в державній, матеріально-виробничій, культурній, науковій сферах;
- 2) є мовою освіти, радіо і телебачення, преси, художньої літератури;
- 3) є засобом вираження національної культури, національної самосвідомості українців.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, увібравши в себе окремі риси північних і південно-західних діалектів. У становленні її літературних норм важливу роль відіграла художня література. Зачинателем нової української літературної мови вважають І. П. Котляревського. Його «Енеїда», «Наталка Полтавка», написані на основі живого усного мовлення народу. Вони започаткували новий етап формування літературної мови. В «Енеїді» зафіксовано близько 7 000 слів. Найширше, на думку вчених, представлена етнографічно-побутова лексика: назви одягу, їжі, житла, хатнього інтер'єру, сільськогосподарських знарядь, народних ігор тощо. Характерною для мови поеми є:

1) багата синоніміка (напр.: до дієслів 'іти – ходити' використано синоніми: волочитися, почухрати, попхатися, слонятися, причвалати, побрести, лізти, уплітати, прискочити, влізнути, шлятися, швендювати, мандрувати, приплентатися, чкурнути, покотити, перттися, скитатися, сунутися, пороснути, копирснути тощо);

2) народна фразеологія (напр.: вжито фразеологічний ряд з семантикою 'зробити кому-небудь зле': зварити каші, наварити киселя, злити кулю, дати швабу, дати перегону, дати хльору, видавити олію, залити за шкуру сала, втрутити хвоста, посадити на лід, учинити ярміз, наброїти біди);

3) народні прислів'я та приказки: Заплутався, мов рибка в сітці; Біда біду, говорять, родить.

Письменник увів у літературу співочу, мелодійну і надзвичайно колоритну народну розмовну мову.

Активними учасниками процесу творення української літературної мови на народній основі були Г. Квітка-Основ'яненко, А. Метлинський, Л. Боровиковський, Є. Гребінка та ін. Пошук шляхів розвитку української літературної мови, на думку В. Русанівського, завершився у творчості Т. Шевченка.

Саме Великого Кобзаря називають основоположником сучасної української літературної мови. Т.Г. Шевченко зі скарбниці народної мови відібрав багаті лексико-фразеологічні шари, відшліфував орфографічні і граматичні норми, відкрив перспективи багатофункціонального використання літературної мови, вивів українську мову на рівень високорозвинених європейських мов. Кобзар з неперевершеною майстерністю розкрив красу і силу українського слова. Традиції Т.Г. Шевченка продовжили розвивати у своїй творчості І.С. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко, Леся Українка, Ю. Федькович, П. Грабовський, М. Коцюбинський, В. Підмогильний, М. Драй-Хмара, В. Сосюра, М. Рильський, П. Тичина, М. Стельмах, О. Гончар та інші письменники.

Українська літературна мова і сьогодні продовжує вбирати в себе як духовні цінності українського народу (зокрема досягнення культури мовлення), так і виразові засоби з творів українських письменників. Триває і процес розвитку літературних норм.

У сучасній українській літературній мові літературна норма орієнтується не лише на мову художніх творів, а й на стандарти мови засобів масової інформації, де реалізуються, крім писемних, і орфоепічні норми літературної мови. Творцем літературної мови стає культурна особистість (культурний соціум). Важлива роль належить і мовним індивідуальностям, які цілеспрямовано шліфують слово.

Основною ознакою усної та писемної форм літературної мови, що відрізняє її від діалектної, жаргонної та інших різновидів загальнонародної мови, є нормативність, тобто послідовна підпорядкованість установленим правилам – нормам.

ТЕМА 2 ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 4-6. МОВНІ НОРМИ

Мовна норма – це сукупність загальноновизнаних правил реалізації мовної системи на лексичному, граматичному та інших мовних рівнях. Безпомилкове використання літературної мови в усній формі залежить від встановлених правил вимови звуків, наголошування слів, належної побудови лексем відповідно до властивих українській мові значущих частин слова (префіксів, суфіксів, закінчень), вибору необхідного за змістом слова чи його форми, доречного їхнього поєднання в словосполучення та речення. Писемну ж форму регламентовано ще написанням (орфографічними нормами), а також відповідними розділовими знаками, які членують мовленнєвий потік (пунктуаційними нормами).

Норми з плином часу можуть змінюватися переважно через історико-політичні обставини. Ці усталені правила фіксує “Український правопис”, на основі якого вже укладають словники, довідники, підручники тощо. Норми є визначеними для всіх мовних рівнів.

2.1 Орфоепічні норми сучасної української мови

Орфоепічні норми – це сукупність правил належної вимови звуків і звукосполучень під час мовлення. За умови дотримання цих норм висловлене сприймається точно й однозначно, адже норми унеможливають перекручення змісту виголошених слів, словосполучень чи речень загалом (напр., *хліб*, а не *хліп*; *загадка*, а не *загатка*; *лев*, а не *леф*; словорозрізнявальні *п – б*, *з – с*: *грип* – *гриб*, *казка* – *каска*).

В іншому разі ми можемо опинитися в смішній ситуації, коли, утворивши від дієслова *могти* форму минулого часу чоловічого роду, вимовимо кінцевий глухий [х] замість дзвінкого [г]: *він дійсно міх, я в цьому впевнена*; чи у слові *каска* – дзвінкий [з] замість глухого [с]: *одягни на голову казку*;

Орфоепічні норми стосуються правильної вимови звуків у словах. Найтипівішими орфоепічними помилками вважаємо:

1) акання (вимову ненаголошеного [а] замість [о]): *вада, карова, кааліція, галава, золота, міністр закардонних справ, патріотичні сили України, дотримання угод*;

2) м'яку вимову приголосних перед [е]: *праблеми, телефон, теарема, дрєвній, катлета*;

3) оглушення дзвінких звуків (як виняток, виправдано оглушуються приголосні в словах *ніг^хті, кіг^хті, лег^хко, вог^хко, дьог^хтю*): *гараи, дуп, гараст, шупка*;

4) вимову [ф] замість [в] у кінці складу і слова та на початку слова перед приголосним: *фчифся, робиф, кроф, мафка*;

5) м'яку вимову шиплячих перед [е], [о], [у], [и], [а] (напівпом'якшена вимова шиплячих можлива тільки перед [і]): *чєх, ч^бобіт, чюю, ч^бий, ч^бистий, чюдо, чяй*;

6) нечітку вимову звука [й] після апострофа і голосних: *п^бать, Україна*;

7) вимову африкат [дж], [дз] як [ж], [з]: *хожу, позвони, приїжжай, зеркало*;

8) м'яку вимову [р] у кінці складу та слова: *царь, тюрма, чотирьма, кобзарь, володарь, господарь, лікарь*.

Завдання 1. Виправте у тексті слова, в яких порушено орфоепічні норми.

Вірте в Україну

Ми абрали незалежність, ба є нащадками пакалінь, які віками мріяли про Українську державу, здобували волю своїм потам і кровью. Ми с вами вже зрабили незваротній крок да демакратії.

Наша культура змусить світ пабачити нашу непавторність. Ми зробимо фсе, щоб на повну силу запрацюваф інтилект нашої нації.

Над нами завжди сятеме національний синьо-жовтий прапар, над нами мілліонами галасів завжди звенітима Гімн України. Вірте в Україну, любіть Україну, служіть Україні!

Завдання 2. Запишіть слова російською мовою та українською мовою, поставте в обох мовах наголоси в словах. Укажіть особливості наголошування слів української мови.

Рукопис – рукопись, одинадцять – одинадцать, дрова – дрoва, твердий – твёрдий, дочка – дочка, коромисло – коромисло, говорять – говорять, брати – братья.

Завдання 3. Поставте наголос у наведених словах. Перевірте свій вибір за орфоепічним словником.

Алфавіт, ненавидіти, байдуже, виразний, кидання, оптово-роздрібний, зняли, допоміжний, одинадцять, правописний, близький, запитання.

2.2 Акцентуаційні норми сучасної української мови

Акцентуаційні норми передбачають вміння правильно наголошувати слова. Наголос в українській мові, окрім інтонаційного призначення, виконує ще й смислорозрізнювальну функцію: *тепло – тепло, вигода – вигода; допомагає виділити у словосполученні чи реченні головне: **І**ванна вчасно написала модуль; Іванна **в**часно написала модуль; Іванна вчасно **на**писала модуль; Іванна вчасно написала **м**одуль.*

Типовим порушенням правил наголошування слів є вплив російської мови, суржикового мовлення та діалектного середовища: *посередині, спина, фартух, кухонний, кухарський, кажу, одного (а не посередині, спина, фартух, кухонний, кухарський, кажу, одного);*

Наголос визначає рівень мовної культури. Українська мова має притаманні їй наголосові моделі, і, нехтуючи ними, ми, хочемо цього чи ні, вдаємося до суржику. Отже, хоч наголос і вільний, та норми його сталі:

1) особові форми дієслів теперішнього часу однини і множини часто мають наголос на кінцевому складі: *б'ємо, почнемо, кажу, несу, несемо, стаємо, захистимо, але пишемо, надішлемо, зайдемо, платимо;*

2) потрібно запам'ятати наголошення особових форм дієслова **бути**: *буду, будуть, будеш, будемо, але була, було, були;*

3) іменники, утворені від дієслів або інших іменників за допомогою префіксів, зберігають наголос на префіксі: *загадка, розв'язка, розмір, розгляд, пошук, задум, перевертень, але розгром, зачин, обман, розкол;*

4) віддієслівні іменники на **-ання** наголошуємо як і дієслова, від яких вони утворені: *зібрання, бо зібрати, читання, бо читати, писання, бо писати, повстання, бо повстати, але вираження, зобов'язання. У двоскладових іменниках на **-ання** наголошуємо останній склад: *звання, знання, прання.* Пам'ятаймо про смислорозрізнювальну функцію наголосу, не варто плутати слова: *видання (про літературу) – видання (процес), обладнання (устаткування) – обладнання (процес);**

5) наголос багатьох іменників жіночого роду із суфіксом **-к(а)** у множині переходить на закінчення: *вказівка – вказівки, учителька – учительки,*

голка – голки, ластівка – ластівки, але сусідка – сусідки, родичка – родички, верхівка – верхівки;

6) у багатьох двоскладових та трискладових прикметниках наголос на останньому складі: трудний, сипкий, скупний, текстовий, валовий, клопітний, перехідний, але шовковий, тигровий. У прислівниках, утворених від таких прикметників, наголос падає на перший склад: трудно, сипко, скупно;

7) числівник один (одна, одне) у формах непрямих відмінків має наголос на останньому складі: одного, одному. Наголос змінюється, коли з'являється прийменник: на одному, один в одного. Аналогічно із вказівними та присвійними займенниками: цього, того, мого, але до цього, від того, за мого;

8) у словах іншомовного походження наголос падає:

- на останній склад (-метр) у назвах мір: дециметр, кілометр, сантиметр;
- на передостанній склад у назвах вимірювальних приладів: барометр, манометр, спідометр, динамометр, але вольтметр, амперметр;
- з формою на -лог на останній склад: діалог, каталог, полілог;
- з формою на -кратія: автократія, бюрократія, аристократія;
- з формою на -ист, -іст (-їст) на останньому складі: візажист, альтруїст, автомобіліст;

9) найбільше порушень щодо наголошування відбувається у словах, що під впливом російського наголосу звучать не за українською літературною нормою: дрова, курятина, живопис, олень, решето, спина, сердити, злегка, новий, товстий, фартух, феномен, черговий, оптовий, квартал, піна (не слід вимовляти дрова, курятина, живопис, олень, решето, спина, сердити, злегка, новий, товстий, фартух, феномен, черговий, оптовий, квартал, піна);

10) пам'ятаймо про значну кількість слів із подвійним наголосом: апостроф – апостроф, винагорода – винагорода, зачерствілий – зачерствілий, причому наголос може мати ще й словорозрізнявальну функцію: вигода (прибуток) – вигода (комфорт), шкода (даремно) – шкода (втрата), атласний (пов'язаний із картами) – атласний (– із тканиною), пора (щілина) – пора (час).

Основними законами милозвучності української мови є:

1) уникати збігу голосних: вона йде, але він іде, вчиться в аспірантурі, в Одесі, ріки й озера;

2) уникати важкого для вимови збігу приголосних: у творчості, учора він повернувся, день у день, сидів у саду, зустрів учителя, запорізький, радісний, проїзний, сказав усе, лист із Бразилії, зі сходом сонця, уві сні, піді мною;

3) якщо доводиться вибирати між збігом голосних і приголосних, то усуваємо збіг голосних, наприклад: вірю в справедливість, а вночі був дощ, батько й мати, радоці й печалі, дощ не йде, росте вглиб. Проте допускається збіг голосних, якщо між ними є пауза: а ти – іди додому.

Відхилення від цих правил допускають лише в художній літературі, де це зумовлено вимогами ритму. Але й тут порушення милозвучності небажане;

4) після приголосних уживаємо частки **би, же**, після голосних **б, ж**: зробив **би** – зробила **б**; як **же** – що **ж**;

5) перед приголосними вживаємо форми дієслів із **-ся**, перед голосними – на **-сь**: дивлюся на воду – дивлюсь у воду.

Завдання 1. Поставте наголос у поданих словах: а) або, анафема, анонім, аргумент, бакалія, бородавка, борошно, ваги, вантажівка, величина, веретено, вертихвістка, весло, вигнанець, визнання, випадок, відомості, вірші, вітчим, водопровід, вчення, газопровід, городина, горошина, граблі, громадянин, гуртожиток, данина, дециметр, діалог, дочка, дощечка, дрова, дужки, Євангеліє, жалюзі, живопис, життєпис, забавка, завдання, загадка, запитання, заробіток, зародок, заслання, застібка, зібрання, ім'я, каталог, каучук, квартал, кілометр, киянин, козаки, колесо, кольори, копійки, крапки, кропива, курятина, кухарство, лапки, Лемківщина, листопад, літопис, ложки, локишина, марнота, машинопис, мережа, міліметр, монах, монахиня, напій, ненависник, ненависть, низина, ніздря, новина, обіцянка, обмін, оглядач, ознака, олень, параліч, партер, перевертень, перекис, перепис, перепустка, пересуд, писання, пиха, пізнання, повстання, подруга, подушка, позначка, показник, помилка, послуга, прабатьківщина, пеня, піна, праліс, предмет, призов, приятель, приятель, псевдонім, пуповина, п'яниця, ремінь, решето, різновид, розбрат, розгадка, рукопис, русло, садовина, санки, свердло, середина, сирота, сироти, сиріт, слов'янин, спина, спідниця, судно, термометр, течія, феномен, флюорографія, хутро, царина, цемент, центнер, циган, циганка, цукрометр, чайник, читання, чорнозем, чорнослив, шофер, щипці; б) батьківський, безстроковий, бочковий, брудний, валовий, виразний, вичерпний, гетьманський, громадський, добовий, контрактовий, корисний, кухарський, легкий, липкий, лицевий, лицьовий, мозолистий, ненависний, новий, нудний, об'їзний, пекарський, порядковий, привчений, ринковий, рукописний, ситний, скучний, текстовий, тісний, товстий, фаховий, хутровий, цегляний, цифровий, черговий, шовковий, ярмарковий, ясний; в) беремо, була, було, везти, вести, висіти, вжалити, взяла, відстояти, впадемо, вскочити, закінчити, ідемо, кидати, лємо, люблю, напишу, ненавидіти, нести, округлити, пасти, пишу, підводити, повземо, посидіти, постояти, прослизнути, роблю, сердити, спустошити, стерпіти, черпати; г) байдуже, босоніж, впоперек, глибоко, дешево, допізна, завжди, задарма, корисно, на ніч, напоказ, ніколи (присл.), разом, спереду, уперек; г) того, до того, моя, котрий; д) одинадцять, чотирнадцять, одного.

Завдання 2. Виберіть слова, в яких наголос може виконувати смисло-розрізнявальну функцію. Назвіть можливі значення таких слів: алфавіт, атласний, байдуже, весняний, відстояти, вигода, вразити, гладкий, господарський, договір, завжди, заклад, дорога, кредит, лікарський, людський, милувати, мокрота, нападати, натужитися, об'єднання, обладнання, орган, помилка, попадати, пора, потяг, приклад, проклятий, простий, розвідник, сім'я, сіяти, торочити, хаос, характерний, шкода, ясний.

Завдання 3. Виправте, якщо потрібно, наголос у поданих словах: *вимова, значуща частина, порядковий, перехід, разом, діалог, відомості про..., дужки (мн.), помилки (мн.), вірші, роки, захворіти, зручний, каталог, заголовок, заняття, зручний, книжки (мн.), ім'я, у гостях, разом з дітьми, чотирнадцятий, український, одинадцять, чотирнадцять, старий, новий, маркетинг, кредитор.*

Завдання 4. Виправте помилки у словосполученнях і реченнях, зважаючи на правила милозвучності української мови та культуру мовлення.

Прийшов в вівторок; є і інші твори; у учителя; лікар в спеціалізованій поліклініці; взяти трактор в користування; одержати у класі; пішов в перший клас; доповідь в першому корпусі; у зв'язку з затриманням злочинця; твори потрапляють в руки людей; Інститут будівництва і інженерії довкілля; секція із важкої атлетики; спеціаліст з страхування; виграти у лотерею. Я працював в відділі реклами. Я навчаюся у НУ "Львівська політехніка". Доручаю користуватись легковим автомобілем. Брала участь у обласній олімпіаді. В приміщенні актового залу відбудеться вечір... Zobov'язуюсь повернути усю суму до 2008 року; в справному стані. За час навчання в школі виступав в районних змаганнях по волейболу. За весь час, що я займався спортом, в мене є багато досягнень. Видавництво уже існує кілька років. Учні 10–11 класів навчаються в Академії щосуботи з одночасним навчанням в школі. Проводиться набір в групу аеробіки. Ламінарія – справжня скарбниця вітамінів, а за вмістом йоду їй взагалі немає рівних серед всього живого. В збереженні природи – спасіння людства. Навчання в школі закінчив в 2007 році.

2.3 Лексичні та фразеологічні норми сучасної української мови

Лексичні норми регулюють правильність слововживання у властивих їм значеннях на сучасному етапі.

Лексичні норми обґрунтовують вживання слів у властивому для них значенні, напр.: *надійшло* (а не *прийшло* повідомлення), *переказуйте* (а не *передавайте* вітання), а також не допускають вживання діалектної, жаргонної та іншої ненормативної лексики.

Серед лексичних помилок і недоліків найпоширеніші ті, що стосуються:

1) уживання слів у невластивому для контексту значенні: *заважати вчитися* (а не *мішати вчитися*), *ставитися до неї з повагою* (а не *відноситися до неї з повагою*);

2) уживання слів-паразитів, які засмічують особливо усне мовлення і заважають зрозуміти висловлену думку: *ну, значить, взагалі, от, так би мовити, знаєте, розумієте, також, так сказати, га, ага, як це, тобто*;

3) уживання ненормативних слів, жаргонізмів, які мають знижений, згрубілий колорит і перебувають поза літературною нормою: *говорити* (а не

гавкати), **обманювати** (а не *брехати*), **продати** (а не *загнати*), **доносити** комусь (а не *капати*), **міліціонери** (а не *менти*);

4) уживання лайливих і вульгарних слів, недопустимих з погляду літературної норми та етикетних правил: *чорт візьми*, *холера ясна*, *паскудний*, *дурепа* та інші;

5) уживання росіянізмів: **праска** (а не *утюг*), **їдальня** (а не *столова*), **наступний** (а не *слідуючий*) та інші;

6) перенасичення тексту чужомовними запозиченнями, зловживання іншомовними словами, які в українській мові мають свої відповідники: **перевезення** (а не *транзит*), **товариство** (а не *корпорація*), **особливий** (а не *ексклюзивний*), **добірні сорти** (а не *елітні сорти*), **найкраща ціна** (а не *оптимальна ціна*), **відпочинок** (а не *вікенд*), **циркове видовище** (а не *циркове шоу*). М. Рильський казав, що без іншомовних слів у культурному мовленні не обійтись. Але варто вживати їх тільки тоді, коли вони справді dokonче потрібні – і, безумовно, у властивому для них значенні;

7) уживання тавтології – невиправданого повторення однокореневих слів або українського та чужомовного відповідників: **виконати роботу** (а не *зробити роботу*), **осінній день** (а не *осінній день осені*), **свято** (а не *святкове свято*), **аборигени** або **корінне населення** (а не *корінні аборигени*);

8) уживання зайвих слів (плеоназму, тобто багатослів'я): **кожна хвилинка** дорога (а не *кожна хвилинка часу дорога*), **будемо знайомитися** (а не *будемо вперше знайомитися*);

9) сплутування паронімів: **моя домашня адреса** (а не *мій домашній адрес*), **дружна група** (а не *дружня група*);

10) порушення фразеологічної точності: **мова про** (а не *мова йдеться*); **брати участь** (а не *приймати участь*); дослівний переклад іншомовних висловів, які в українській мові мають свої відповідники: **збожжеволіти** (а не *зійти з розуму*), незнання точного значення фразеологізму, його слововживання: **Це була лебедина пісня** для цих підлітків-злочинців.

Завдання 1. Знайдіть і виправте в наведених реченнях лексико-стилістичні порушення.

Сьогодні він повністю загубив силу. Сидячи в автобусі, в мене заболіла голова. У цьому творі автор висміює скупість, жадність до збагачення. Він був кріпацьким селянином. Учень вірно відповів на запитання вчителя. Сьогодні мова йдеться про відмінників нашої групи.

Завдання 2. Знайдіть і виправте помилки, що стосуються вживання слів у невластивому для контексту значенні.

Художник зображає рух двох коней, які біжать дорогою. І ти мрієш, що йдеш по небу, а навколо все біле. Восени оживають поля. Діти весь час бовваніли і весело сміялися. Музичність пісні лине по усіх усюдах і зачаровує людей.

Завдання 3. Придумайте і запишіть словосполучення з кожною омонімічною парою, беручи до уваги наголос у слові: атласний – атласний, людський – людський, потяг – потяг, вигода – вигода, вразити – вразити, школа – школа, відстояти – відстояти, лікарський – лікарський, обладнання – обладнання, господарський – господарський, орган – орган, гладкий – гладкий, милювати – милювати, нападати – нападати, об'єднання – об'єднання, заклад – заклад, кредит – кредит, мокрота – мокрота, натужитися – натужитися, попадати – попадати, приклад – приклад, проклятий – проклятий, розвідник – розвідник, сім'я – сім'я, сіяти – сіяти, торочити – торочити, характерний – характерний, хаос – хаос, пора – пора, дорога – дорога, замок – замок, копати – копати, плачу – плачу, білизна – білизна, захід – захід.

Завдання 4. Поясніть значення поданих слів: *сказ, другий, рожа, неділя, баня, свита, чоловік, час, луна, займатися, заказати, закалятися, заставити, доказати, витікає, винести, чинне, адрес, дурно, гадати, жалко, блюдо, шар, смутно, настоювати, наглий, горіти, брак, пильний, красний.*

Завдання 5. Відредагуйте словосполучення і вкажіть, в якому значенні можна вживати виділені слова. Наприклад: **доказуємо** теорему – доводимо теорему (доказуємо казку до кінця).

Мішаємо вчитися, **нагло** поводяться, *дурно* відчуваємося, *ваша* **фамілія** *Блажкевич*, **заказуємо** автобус, **заставляємо** прочитати, **смутно** згадуємо, **відказуємо** у послугі, *цілу* **неділю** ходимо на роботу, **поступаємо** в університет, **являємось** студентами, **переводити** статтю, **на** *протязі* місяця, **наказати** за провину.

Завдання 6. Відредагуйте речення, уникаючи жаргонізмів у рекламних текстах.

Свіже, розливне “Львівське преміум” на халяву. Тільки для студентів пиво ставить Максим Терешко. На вас чекає купа приколів, несподіванок, музика нічних клубів Європи + найновіші хіти + ремікси, а вечірку музичного відриву для вас прокрутить DJ Feel! Мобільного настрою та люксового усім дня! Обміняй свою мобілку на крутішу!

Завдання 7. Відредагуйте словосполучення, уникаючи росіянізмів.

Біля тисячі сторінок, *видне* місце в літературі, *даний* документ, *не дивлячись* на погану погоду, *положити* на *шкаф*, *тратити* час даремно, *шахматна* доска, *з* цього *витікає*, *придавати* значення, *слідуюча* пара, *виключати* ток, *протилежна* сторона вулиці, *листок* паперу, *любиме* заняття, *кидатися* у вічі, *працювати* круглодобово, *мраморний* підвіконник, *надіждати* сестрі, *небезпечні* качелі, *кататися* на коньках, *іменно* в цей день.

Завдання 8. Подайте правильні українські відповідники зазначених кальок:

Грошовий перевод –

Другим разом –

*Викинути мусор –
На слідуєчий день –
Лишній білет –
Цікаве міроприємство –
Співставляти факти –
Згідно до планів –
Погане самопочуття –
Залізнодорожній технікум –
Здібний працювати –
Губити час –*

*Напасти на слід –
Втратити свідомість –
Обезболюєче лікарство –
Грузовик –
Заключити угоду –
Думки співпадають –
Жилі будинки –
Визвати лікаря –
Лишити стипендії –
По прямому призначенню –*

Завдання 9. Виправте речення, усуваючи лексичні росіянізми.

Перелік призів: телевізор, холодильник, чайник, утюг та смакова приправа МІВІНА. Баня на березі озера. Яка різниця, що їда у вишуканих ресторанах коштує більше, ніж у звичайних столових? Придбайте сертифікат на подарки в мережі магазинів “ДЦ”. Весь вечір на манежі веселі клоуни. Горілка “Вдала” – вдалої рибалки. Курси вивчення та вдосконалення іноземних мов та підготовка до здачі іспитів. Метод, який застосовується в центрі, дає можливість попередити хворобу. А як на рахунок стрільби? Редакція просить пробачення за допущені граматичні помилки, так як прагнучи найбільш оперативно донести інформацію, не має змоги забезпечити суцільну коректуру. Я питалась використовувати різні методи, щоб рішення цю задачу. О це ми вам зараз накалдуємо! Міцні знання показали слідуєчі студенти. Були проведені наступні міроприємства. Пропозиції надсилайте на мій електронний адрес. Більша половина заправок зачинені. Наша задача полягає в тому, щоб не допустити збільшенню цін. Я готовий принести тобі свої вибачення. Баня – кімната для віддиху. Прохання стакан викидати в мусорник. Тут односторонній рух. Ми зараз приготуємо козацьку картошку. Препарат лічить любую травму.

Завдання 10. Доберіть самобутні українські відповідники до слів: бартер, хобі, дефект, континент, бінарний, коректива, стагнація, активний, візаві, одіозний, апелювати, фіксувати, анархія, домінувати, лімітувати, екстраординарний, конвенція, симптом, репродукувати, локальний, прерогатива, превалювати, координувати, легітимний, регламент, легалізація, преференція, імітація, імміграція, еміграція, адаптація, асиміляція.

Завдання 11. Відредагуйте словосполучення, уникаючи тавтології та плеоназму.

Руйнівний смерч, денний стаціонар, дві дилеми, послати геть, сатирична карикатура, вільна вакансія, мій власний погляд, пакети для пакування, саджати в саду саджанці, вперше знайомитися, 10 тисяч гривень грошей, в серпні місяці, довга тривала подорож, бачити сновидіння, адреса місця проживання, пам'ятні сувеніри, період часу, на сьогоднішній день, по 20

сторінку включно, єдиний екземпляр, широко поширений, сервісне обслуговування, обмежені ліміти, народнофольклорна практика, колишній екс-боксер.

Завдання 12. Відредагуйте речення, усунувши невинні повтори (тавтологію) та вживання зайвих слів (плеоназм).

Квіти вражали барвистістю веселкових барв. Я дружу і товаришую з своїми друзями. У складі складного речення учні неправильно розставили розділові знаки. Нам усім потрібно краще працювати, щоб покращити наше життя. У читальному залі нашої бібліотеки читач завжди може прочитати цікавий матеріал. Письменник відтворив у своїх творах красу рідного краю. У поемі "Гайдамаки" Т. Шевченко зобразив повстання під назвою Коліївщина, у якому взяли участь найбільш вистрашені сільської бідноти. У школі на посаду вчителя української мови та літератури була вільна вакансія. Промовець промовляв слова урочисто і зрозуміло. У своїй автобіографії я описав своє життя. На вулиці яскраво зазеленіла зелень. Герой твору є новим героєм в усій літературі. Кожний літературний персонаж має свої індивідуальні риси. Ми пам'ятаємо і не забуваємо ваші поради. Картина увійшла до ста великих картин світу. Це місто є одним із найзеленіших міст світу. Подарунок кожному покупцю при покупці більше, ніж на 500 грн. Ви отримаєте можливість отримати головний приз марафону – автомобіль, інші призи – це сюрприз. Право вкладника забрати гроші з вкладу в будь-який час. У шкільні роки відвідувала шкільний гурток крою та шиття. Потрібно внести внесок у літературу. Замовляйте квитки вже зараз! Кожна хвилина часу дорога. Хто мені скаже, які частини мови у нас є змінними? Про що це нам свідчить? Ми зараз знаходимося у стані судового процесу з цією фірмою.

Завдання 13. Поясніть значення паронімів, складіть із ними словосполучення: автоматний // автоматичний // автоматизований, адрес // адреса, адресат // адресант, афект // ефект, батьків // батьківський, виборчий // виборний, вигляд // вид, визначати // відзначати // зазначати, винахідливий // винахідницький, вирішення // рішення, висвітлювати // освітлювати, відношення // відносини, гамувати // тамувати, громадський // громадянський, група // трупа, дебатовати // дебютувати, декваліфікація // дискваліфікація, досвідчений // освічений, дружний // дружній, заява // заявка, звичайний // звичний, книжковий // книжний, компанія // кампанія, легіон // регіон, линути // ринути, людяний // людний, мимохіть // мимохідь, нагода // пригода, означення // визначення, односторонній // однобічний, орден // ордер, особистий // особовий // особливий, професійний // професіональний, регіон // район, роман // романс, руський // російський, стан // становище, стрес // струс, тактовність // тактичність, технічний // технологічний, усмішка // посмішка, уява // уявлення, факт // фактор, формувати // формулювати, хід // хода, ціна // цінність, чисельний // численний, шторм // ишторм, шукати // ошукати.

Завдання 14. Відредагуйте речення, знайдіть випадки неправильного вживання паронімів.

Три дні понижена ціна! Потрібно економічно витратити кошти. У мене великий об'єм навчання. Зараз є багато шампунів, які збільшують обсяг волосся. Ця тема мала за об'ємом. Сьогодні на нашому факультеті обирали декана та його замісника. У нас технологічна перерва. Майбутнє за освіченими людьми. Спіймай свою вдачу за хвіст. Цей хлопець здібний заробляти гроші. Я завжди путаю Івана із Сашком. Восени місто освічене електронними фонарями.

Завдання 15. Зробіть правильний вибір, підкресливши потрібне слово.

(Особовий, особистий) підпис. Перший (примірник, екземпляр) документа. Бланки (вміщують, містять) трафаретний текст. (В залежності, залежно) від виду документа. Реквізити (розташовані, розміщені) в певній послідовності. Термін (зберігання, збереження) документів. (Завірити, засвідчити) підписом. Текст (поділяється, розділяється, ділиться) на логічні частини. Документи (виконують, здійснюють) (офіційну, офіціальну) ділову функцію. Було (призначено, назначено) (прийомний, приймальний) день.

Завдання 16. Відредагуйте словосполучення: *доказати теорему, попасти в ціль, відмінити закон, калорійна їда, відволікати увагу, піти на рибалку, домашній адрес, ефектна поведінка, виключити світло, залічити рани, музикальне училище, сердечні хвороби, книжний магазин, нажати на гальма, учений степінь, ошукувати кімнату, мова йдеться про, загубити силу, знімати квартиру.*

Завдання 17. У поданих реченнях знайдіть лексичні помилки і виправте їх.

На темній вулиці тьмяно блимали фонарі. Громадянське доручення потрібно виконати вчасно. На зборах директор об'явив подяку. По дорозі ми зустріли бувшого однокласника. У школі я поверхнево відносився до вивчення творчості Шевченка. Вірний розрахунок – вірний виграш! Сапфомил – це лікарство від продуктивного кашлю. Ну і ціни у “Алло”, ну і тобі повезло! Ми виконали великий об'єм роботи. Воєнний об'єкт знаходиться під військовою охороною. У нас є вакансія взяти вас на роботу. Більша половина громадян віднеслася до цього питання позитивно. Найдорожчий подарок вартує понад 2 тисячі гривень. “Фокстрот” – одне задоволення. Отримати вакансію у престижній фірмі.

Завдання 18. Доберіть синоніми-фразеологізми до стійких словосполучень:

викинути коника, працювати не покладаючи рук, накивати п'ятами, бити байдики, стріляний горобець, одним ликом шиті, ні в сих ні в тих, дати прочухана.

Завдання 19. Доберіть антоніми-фразеологізми до стійких словосполучень: *вбити собі в голову, не в тім'я битий, макітра розуму, хоч греблю гати, набитий гаманець, як у землю вкопаний, як корова язиком злизала,*

лізе як слимак, набрати в рот води, посипати попелом голову, як кіт наплакав.

Завдання 20. виправте лексико-стилістичні помилки.

Співпадають думки; чим далі; приходити до висновку; по добрій волі; заключатися в чомусь; круглий рік; говорити на українській мові; не в своїй тарілці; рости не по днях, а по годинах; важка сізіфова праця; мати роль; відігравати значення; обличчя до обличчя. Його вже могила виправить. Хлопчаки тікали, накивавши п'ятами. Йому прийшло в голову переглянути старі конспекти.

Завдання 21. Вкажіть нормативні фразеологічні сполучення:

<i>а) за даних умов,</i>	<i>б) при даних умовах;</i>
<i>а) не дивлячись на обставини,</i>	<i>б) незважаючи на обставини;</i>
<i>а) прийти до висновку,</i>	<i>б) дійти висновку;</i>
<i>а) прийшов розводящий,</i>	<i>б) прийшов розвідний;</i>
<i>а) згідно наказу,</i>	<i>б) згідно з наказом;</i>
<i>а) докажи теорему,</i>	<i>б) доведи теорему;</i>
<i>а) пояснююча записка,</i>	<i>б) пояснювальна записка;</i>
<i>а) зложити свої повноваження,</i>	<i>б) скласти свої повноваження;</i>
<i>а) впровадження в оборот,</i>	<i>б) впровадження в обіг;</i>
<i>а) в остаточному рахунку,</i>	<i>б) у кінцевому підсумку.</i>

Завдання 22. Установіть, яка з двох форм є правильною.

Відношення до нього – ставлення до нього; цікавий захід – цікаве міроприємство; вільна вакансія – вакансія; повістка дня – порядок денний; відчуття обов'язку – почуття обов'язку (чуття); грудна дитина – немовля; відміна закону – скасування закону; люба школа – будь-яка школа; бувший учень – колишній учень; відкрити очі – розплющити очі; перевернути сторінку – перегорнути сторінку; тратити час даремно – гаяти (марнувати) час; відноситися до когось – ставитися до когось; заставляти вчитися – змушувати (примушувати) вчитися; втратити свідомість – знепритомніти; з цього витікає – з цього випливає; являється учнем – є учнем; мова йдеться – мова про; загубити силу – втратити силу (знесилитися); прийшло в голову – спало на думку; прийняти належні міри – вжити належних заходів; правильно відповідає учень – вірно відповідає учень; рахуйтеся з думкою людей – враховуйте думку людей (зважайте на думку людей); заплановано провести слідуєчі міроприємства – заплановано провести такі заходи; постуило в продаж – надійшло в продаж; підписка на газети – передплата на газети; співставити факти – зіставити (порівняти) факти; у заключення сказав – на закінчення (у підсумку, наприкінці) сказав; поговорити по душах – поговорити щиро (відверто); можемо навести слідуєчі приклади – можемо навести такі приклади; думки співпадають – думки збігаються; толковий учень – тямущий (розумний) учень; мені повезло – мені пощастило (поталанило).

2.4 Морфологічні норми сучасної української мови

Морфологічні норми вживання іменника охоплюють правила утворення та функціонування його граматичних форм. Типовими порушеннями нормативності вживання іменникових форм є:

0) недотримання граматичного роду іменників: *вчений ступінь* (а не *вчена*), *прозорий тюль* (а не *прозора*), *свій день народження* (а не *своє*);

1) неправильне вживання числа іменників: *зелене гілля* (а не *зелені*), *слизьке каміння* (а не *слизькі*), *медичне приладдя* (а не *медичні*);

2) неправильне утворення відмінкових форм іменників: *приїхали з Кривого Рогу* (а не *Кривого Рога*), *виїхали до Нідерландів* (а не *Нідерланд*), *їхали до центру міста* (а не *центра*), *смачною кашею* (а не *кашою*), *професори кафедри* (а не *професора*), *досвідчені інструктори* (а не *інструктора*), *без статей у газеті* (а не *статтів*), *не маю грошей* (а не *грошів*).

Завдання 1. Утворіть словосполучення: *(неблизький) путь, (дорогий) саямі, (набридливий) цеце, (далекий) Сибір, (білий) накип, (п'ятий) авеню, (смачний) кольрабі, (породистий) собака, (Чорнобильський) АЕС, (жовтий) таксі, (маленький) какаду, (повноводний) Міссісіпі, (якісний) шампунь, (зубний) біль, (високий) ступінь, (смачний) івасі, (молодий) шимпанзе, (співучий) колібрі, (смачний) рагу, (іграшковий) поні, (фіолетовий) туш, (глибокий) Онтаріо, (підтверджений) алібі, (багатий) Монако, (чорний) вуаль, (смугастий) тюль, (хронічний) нежить, (другий) степінь, (смачний) путасу, (молодий) какаду, (шановний) маестро, (зелений) ківі, (великий) фальш, (широкий) Дніпро, (непідтверджений) пароль, (надзвичайний) розкіш, (демократичний) Замбезі, (рожевий) фламінго, (надзвичайний) соло, (смачний) манго, (тропічно-американський) боа, (високий) насип, (молодий) кюре, (дієвий) МВС, (великий) розпач, (шкіряний) портмоне, (жовтий) гуаш, (білий) рояль, (сильний) мігрень, (смачний) сулугуні, (раптовий) торнадо, (відповідальний) СБУ, (теплий) Сочі, (курячий) філе, (трамвайний) депо, (повторний) ретуш, (зручний) купе, (промисловий) Чикаго, (зелений) Тбілісі, (безмежний) жаль, (шовковий) жабо, (важкий) бандероль, (широкий) степ, (відремонтований) фойє, (дорогий) пенсне, (руйнівний) цунамі, (довгошерстий) чау-чау, (плетений) шаль, (мій) ампула, (відомий) Данте, (надзвичайний) панно, (вечірній) Сочі, (різнобарвний) папуга, (свіжий) пергідроль, (нічний) портъє, (десятковий) дріб, (шоколадний) драже, (нічний) Токіо, (концертний) рояль, (глибокий) Міссурі, (далекий) Перу, (промисловий) Кутаїсі, (високий) Ай-Петрі, (відомий) кутюр'є, (великий) мозоль, (добрий) резюме, (львівський) маестро, (дресирований) кенгуру, (непрочитаний) рукопис, (гіркий) полин, (смачний) ескімо, (білий) емаль, (солодкий) карамель, (нестерпний) коклюш, (європейський) магістраль, (молодий) денді, (сірий) букле, (досвідчений) аташе, (щирий) жаль, (скіфський) пектораль, (високий) трюмо, (ранковий) Осло, (новий) АТС, (львівський) ПТУ.*

Завдання 2. Узгодьте абрєвіатури з дієсловами в минулому часі: ЮНЕСКО (затвердити), США (погодитись), НАТО (заявити), мін'юст

(оголосити), ДЕК (визначити), ООН (виступити), ЄС (відмовитись), НБУ (відмовити), СБУ (забезпечити), ТСН (святкувати), ЧАЕС (відновити), УПА (проголосити), СОТ (співпрацювати), ОБСЄ (залучити), МВФ (надати), МНС (повідомити), МЗС (залучити), ДАІ (дозволити), ЗМІ (висвітлити), УТН (повідомити).

Завдання 3. виправте помилки в категорії числа.

У кіоску продають сувеніри з символами чемпіонату. Виставка-ярмарок вражає асортиментами продукції. Просимо вказати вартість упакувань і транспортувань. Багато гіл було зрубано. Канцелярські приладдя надійшли на склад. По всьому пляжу розкидані тверді каміння. У цього дерева міцні коріння. Запаши зілля охайно розкладено на столі. Саме тоді він отримав децю з вищезгаданої мебелі як сюрприз від працівників. Увесь дріт і пиломатеріал знаходиться на базі. Вам будь-яку шпалеру показати? Моя улюблена страва – рибна консерва. Люди йшли на похорони, щоб віддати останню шану своєму землякові.

Завдання 4. виправте, де потрібно, помилки: сонячні проміння, високі бадилля, старовинна мебелі, довгий макарон, фіолетові чорнила, письмові приладдя, золоті колосся, гарячий кофе, злий собака, наукова ступінь, сильна головна біль, десять гривнів, сонячні Сочі, молоді директора, пам'ятник Шевченка, красиве шимпанзе, журі присудив. Міссісіпі вийшло з берегів. НРУ ухвалило нову програму. Вітальну адресу з нагоди 50-ліття директор вручив начальникові другого цеху Корнієнко Василю Петровичу.

Завдання 5. складіть словосполучення із поданими словами, зважаючи на відмінності значень, що їх виражає закінчення родового відмінка: рахунка – рахунку; органа – органу; центра – центру; елемента – елементу; терміна – терміну; апарата – апарату; оригінала – оригіналу; папера – паперу, пояса – поясу, каменю – каменя, малюнка – малюнку, інструменту – інструмента, листопада – листопаду.

Завдання 6. вкажіть рядок, у якому правильно подано всі іменники чоловічого роду в родовому відмінку однини:

- а) індексу, формуляру, тексту, грифу, терміну;
- б) документа, бланка, елемента, факса, заголовка;
- в) шифру, підпису, коду, абзацу, реквізиту;
- г) гербу, підрозділу, оригіналу, способу, телеграфу;
- г) виду, диплома, дублікату, витягу, протоколу.

Завдання 7. замініть сполучення прикметника з іменником на поєднання іменника з іменником на зразок: Кримські гори – гори Криму.

Університетські приміщення, вокзальна каса, кавказькі звичаї, криворізькі студенти, кам'яний пам'ятник, модерністський вияв, листопадові дні, римська історія, китайські спортсмени, відмінкове закінчення, паризькі

вулиці, гаражні ворота, гамбурзький суд, бананова шкірка, народні пісні, Санкт-Петербурзькі науковці, нью-йоркська біржа, тролейбусна лінія, піщана гора, киснева нестача, дощові краплі, сирний шматок, кленовий листок, моторні деталі, газопровідне пошкодження, телефонний номер, берегова смуга.

Завдання 8. виправте неправильно використані форми родового відмінка однини в іменниках чоловічого роду другої відміни.

Оголошення, виділені рамкою або розміром шрифту, – 4 грн. Фотосалон відкривають поблизу магазину “Канцтовари”. Товари для офіса та школи. Шумоізоляція салону автомобіля. Прикладаючи віброфон до попереку впродовж 15–20 хвилин, ви можете зняти фізичну втому м’язів, покращити діяльність внутрішніх органів. Яблучного соку у продажу немає. Прийом товару. Випічка із заводу № 5.

Завдання 9. виправте неправильні форми множини іменників.

Широкий вибір шторів, тюлей, великий асортимент фурнітури та аксесуарів. Надійшли у продаж лопати, вили, граблі. На будівництво потрібні штукатури, мулярі, столярі. Влада ліквідує незаконні поселення кримських татарів. Іноді причиною пошкодження електричної мережі є щурі. Він з’явився як Гриць із коноплів. Кожна сітка апельсин важить 3 кг. Після завершення своїх гастролей у Києві артисти взяли тижневу відпустку.

Завдання 10. запишіть іменники в називному відмінку множини: друг, болгарин, киянин, грузин, вірменин, хазяїн, вус, дно, рукав, вухо, око, якір, пращур.

Завдання 11. утворіть форми родового відмінка множини іменників: баба, фарба, староста (на весіллі і групи), легеня, сосна, війна, хвороба, долоня, колода, борода, голова, низка, корова, дорога, береза, іскра, стаття, львів’янин, слов’янин, молдаванин, циган, русин, грузин, солдат, грам, чобіт, вольт, серце, поле, плече, обличчя, тонна, панна, ікло, коляда, паралель, подорож, тінь, канікули, заповідь, теща, зустріч, галичанин.

Завдання 12. запишіть іменники в родовому та орудному відмінках однини і в називному відмінку множини: муляр, футляр, ювіляр, столяр, базар, табір, каменяр, школяр, бляхар, цвинтар, кухар, лицар, цар, звір, біль (відчуття), шампунь, перекис, тюль, дріб, ступінь, степінь, якір, Ігор, путь, вуаль, міль, коментар, розкіш, продаж, рояль, обличчя, оратор, маляр, сухар, архітектор, пекар, скляр, ліхтар, ювіляр, бар’єр, яр, харків’янин.

Завдання 13. виберіть правильну форму кличного відмінка іменників, вжитих у діловому листуванні: Шановний пане Міністр – шановний пані Міністре; пане Посол – пане Посоле; пані Прем’єр-міністре – пані Прем’єр-міністр; Ваше Високосте – Ваша Високосте; Ваша святосте – Ваше святосте; Всечесніший Отче – Всечесніший Отцю; пане лікарю – пане лікаре;

Високодостоїносте пане Президенте – Високодостоїність пане Президенте; шановний добродіє – шановний добродію; дорогий читач – дорогий читачу; вельмишановний пан прокуроре – вельмишановний пане прокуроре; шановний пане суддя – шановний пан суддя; дорога Олю – дорога Оле; шановний Ігоре Петровиче – шановний Ігорю Петровичу.

Завдання 14. Відредагуйте речення і словосполучення, звертаючи увагу на порушення лексико-стилістичних та морфологічних норм.

Ця студентка являється студенткою нашого університета. Більша половина випускників нашого інститута поїхала цього року на роботу за кордон. У цьому магазині широкий вибір штор, а тюлі гарної немає. У магазині “Канцелярські приладдя” є товари для офіса та школи. Молода викладач Оксана Сергіївна Павлюк здала усі кандидатські іспити. Студент зацікавився різницею між математичною степенню і науковою ступінню. Я люблю ходити по вечірнім вулицям Львова. У крамниці вже немає осінніх чоботів. Метер тюлі коштує п’ятдесят гривнів. Користуватися цим ножом для нарізання саямі – просто чудово. На сьогодні однією з найбільш запотребованиших є професія електрозварщика.

Морфологічні норми вживання прикметника та займенника охоплюють правила утворення та поєднання їхніх граматичних форм. Найтиповіші порушення трапляються в:

1) утворенні присвійних прикметників: **Галин** (а не **Галін**), **Настин** (а не **Настін**), **Наталчин** (а не **Наталкін**), **свекрушин** (а не **свекрухін**), **подружчин** (а не **подружкін**);

2) утворенні ступенів порівняння прикметників: **найбільш зручні** або **найзручніші** місця (а не **найбільш зручніші**), **більш талановиті** або **талановитіші** студенти (а не **більш талановитіші**);

3) використанні невластивого для української мови вживання слова **самий** на означення найвищого ступеня порівняння прикметників: **найкращі** студенти (а не **самі кращі**), **найулюбленіші** програми (а не **самі улюблені**);

4) поєднанні вищого ступеня порівняння прикметників у словосполучення без прийменників чи сполучників (вищий ступінь порівняння прикметників звичайно вимагає після себе прийменників **від, за, над, проти** з відповідними відмінками або сполучників **як, ніж**. **Форми родового відмінка без прийменника – калька з російської мови): думка швидша, ніж вітер** (а не **думка швидша вітру**), **воля дорожча за життя** (а не **воля дорожча життя**), **грушка солодша від яблука** (а не **грушка солодша яблука**), **вона старша від (за) мене, ніж я** (а не **вона старша мене**), **краще над (за, ніж) усе, краще від усього** (а не **краще всього**);

5) помилковому використанні форми вищого ступеня в значенні найвищого: **зібралися найкращі студенти групи** (а не **кращі**), **найвища міра покарання** (а не **вища**), **найвища якість** (а не **вища**), **відзначимо найголовніші здобутки та надбання** (а не **головніші**), **проаналізуймо найдостойніші шляхи вирішення проблеми** (а не **достойніші**).

Примітка. **Форми ступенів порівняння в конструкціях на зразок: вищий сорт, вища освіта, старший викладач, молодший науковий співробітник, вищий навчальний заклад, молодші класи, старша школа втрачають у своєму значенні порівнювальну ознаку;**

б) узгодженні прикметника з іменником на позначення певних професій, посад і звань жінок (правильно – в чоловічому роді): *старший викладач* (а не *старша викладачка*), *новий професор* (а не *нова професорка*), *провідний інженер* (а не *провідна інженер*), *винахідливий капітан* (а не *винахідлива капітанша*), *розважливий директор* (а не *розважлива директриса*), *недосвідчений продавець* (а не *недосвідчена продавщиця*), *висококваліфікований гример* (а не *висококваліфікована гримерка*);

7) утворенні форми прикметника (у ролі означень), що вживається у сполуках із числівниками **2, 3, 4** (правильно – називний відмінок множини із закінченням **-і** (а не **-их**). Це ж стосується і прикметника **останній** перед числівником **5** і більше: *три щасливі роки* (а не *щасливих*), *чотири важливі питання* (а не *важливих*), *два нестандартні вироби* (а не *нестандартних*), *три великі групи* (а не *великих*), *за останні вісімдесят років* (а не *за останніх*). Але: *за вісімдесят останніх років*;

8) утворенні відмінкових форм займенників: *на твоєму боці* (а не *твоєму*), *на своєму подвір'ї* (а не *своєму*).

Завдання 1. Утворіть присвійні прикметники від іменників: *Тетяна, Микола, подруга, подружка, козачка, тітка, донька, дочка, Петро, Ольга, Олька, Оля, Сергій, Надія, Надя, Юлія, Юля, Параска, Мелашка, Соломія, батько, столяр, Андрій, птах, орел, миша, крокодил, вовк, собака, зозуля, білка, заєць, кінь, сорока, сусід.*

Завдання 2. Утворіть присвійні прикметники від поданих іменників, поєднавши з іменниками усіх родів (наприклад, *Юрків автомобіль, Юркова ручка, Юркове пальто*): *Юрій, Віталій, Богдан, Василь, столяр, директор, Ігор, лікар, сторож.*

Завдання 3. Утворіть усі можливі форми ступенів порівняння прикметників: *молодий, короткий, глибокий, високий, низький, дорогий, добрий, зручний, великий, поганий, багатий, старий, близький, важкий.*

Завдання 4. Утворіть словосполучення так, щоб поданий прикметник був виражений у більшій мірі на зразок: активний студент – активніший, більш активний, найактивніший, найбільш активний.

Тонкий дрiт, грубий лист, простий спiсiб, виразний образ, глибоке розумiння, детальний опис, старий чоловiк.

Завдання 5. Виправте помилки, пов'язані з неправильним уживанням ступенів порівняння прикметників.

Найбугалтерська газета. Siesta – найхрумкіший смак. Самий необхідний

засіб для вашої аптечки. Додавання натурального меду з різних степових трав до класичної рецептури самої титулованої української горілки надає “Союз-Віктан Медовій” особливу м'якість. Самий сильнодіючий болезаспокійливий засіб. АЖУР – вода з артезіанського джерела самого екологічно-чистого району Львівської області. З кожним роком ці посібники є більш ефективніші. Це питання близькіше для мене.

Завдання 6. Запишіть у дві колонки нормативні і ненормативні форми ступенів порівняння: *найекономічніший, якнайважчий, більш навчальний, більш рішучий, найбільш доцільніший, ультрасучасніший, найбільш найдосконаліший, овальніший, дотепніший, найефективніший, сріблястіший, доречніший, менш оптимальний, найздоровенніший, найбільш явний, надчутливіший, глухіший, найменш продуктивний, зрозуміліший, найпривабливіший, менш зрозумілий, нижчий, самий високий, найкращий, найбільш практичний, коротший, більш відомий, ледь теплий, самий менший, ліпший, могутніший, височезніший, кисліший, надчутливіший, допитливіший, більш освічений, менш зрозуміліший, нездоланніший, найдобріший, якнайбільший, найсмачніший, розумніший, самий добрий, німіший, надзвичайний, якнайсвітліший, солодший, найсумніший, щонайгарніша, менш складний, наймиліший, найбільш толерантний, щонайтепліший, менш зрозуміліший, найромантичніший, найбільш щасливий, якнаймолодший, самий відомий, більш здібний, старший, тонший, коричневіший, найдобріший, більш зручний, якнайвиразніший, самий розумний, грубіший, найактивніший, найширший, якнайсолодший, архіважливіший, бежевіший, смачніший, ніжніший, більш низький, менш відвертий, найкмітливіший, самий дорогий, найулюбленіший, більш старший, білосніжніший, найбільш толерантніший, найсамекращий, самий найдорожчий.*

Завдання 7. Виправте неправильно утворені словосполучення з різними формами прикметників: *самий розумний мандрівник, самий улюблений процес, більш відвертіші слова, менш зрозуміліші поняття, найбільш вдаліший експеримент, найменш перспективніший науковець, вища міра покарання, кращі кадри фірми, кращі результати пошуку, брат молодше мене, старша моєї мами, практика корисніша навчання, прибуток більший затрат, мигдаль дорожчий арахісу, вищий дерева, літо краще зими, калина нижча явора, слова солодші меду, обличчя біліше молока.*

Завдання 8. Відредагуйте речення відповідно до норм побутового мовлення.

У цирку найбільш цікавим був виступ акробатів. На мою думку, найбільш добре відпочивати у Карпатах. Найбільш солодкі є дині “Амал”. Найбільш низький рейтинг у студентів, котрі хворіли. Я найбільш швидко добираюся на першу пару. Моєю найбільш улюбленою книжкою є “Тигрлови” І. Багряного.

Завдання 9. Утворіть форми орудного відмінка однини: *найбільша площа, широка межа, гаряча вдача, найскладніша задача, висока вежа, дорогий плац, нестерпний біль, дорога пектораль, цінна бандероль.*

Завдання 10. Поєднайте прикметники *дружний* і *дружній* із поданими іменниками: *колектив, рука, сім'я, візит, галас, погляд, сміх, спів, допомога, зустріч, листування, праця.*

Завдання 11. Вставте пропущені букви в прикметниках.

Зал вибухнув дружн...ми оплесками. Передайте мій дружн... привіт усім товаришам. Долинав дружн... гучний спів. Від дружн... сміху бряжчали вікна. Наша група була дружн.... Таких дружн...х взаємин досі не було. Дружн... зусиллями ми подолали всі перешкоди.

Завдання 12. Перебудуйте словосполучення, утворивши прикметники, на зразок: приміщення для складу – складське приміщення.

Щоденник брата, день на конкурсі, гараж із цегли, квіти з лісу, овочі з теплиці, свято для батьків, розклад на тиждень, конспект Івана, спів соловейка, хвороба серця, запал юнака, смуга берега, собака сусіда, міст через річку, звичаї міста, фабрика взуття, економіка в тіні, голка циркуля, думка за шаблоном, ставки на відсотки, конструкції для риштування, годинник із циферблатом, традиція пиття чаю, хвіст білки, одяг у стилі, у формі кулі, син тітки, пір'я з качки, вірність лебедя, погляд Ігоря, думка Лілі, дівчина з карими очима, юнак з чорними бровами, небо без краю, учень 11 років, дівчина з довгими косами, план на місяць, будинок з 14 поверхами, лебідь з тонкою шиєю.

Завдання 13. Виберіть речення, у котрих допущено помилки в узгодженні прикметників з іменниками. виправте їх.

Мої батьки недавно придбали нову шкіряну мебель. Нестерпна біль змушувала цілу ніч крутитися. Вона придбала прозору тюль. Цей шампунь якісний? Нас чекала далека путь. Золоті колосся пшениці сяяли на сонці. Із сильною нежиттю я прийшов на заняття. Ми розійшлися по робочим місцям.

Завдання 14. Відредагуйте речення.

Самий поганий студент нашої групи після розмови з викладачем та матіррю почав більш краще вчитися. Вимогливіше Оксани Василівни викладачки в університеті немає. Який метод, на вашу думку, найбільш ефективніший? Об'єм курсової роботи має бути не менше 30 сторінок. До Нового року залишилось менше двох тижнів. До молодшого сина батьки ставляться більш поблажливіше, ніж до старшого. Ніхто не зміг повірити, що сама близька людина змогла так підставити. Оксана молодша мене на п'ять років. У зайця задні лапи довші передніх. Він розумніший свого брата. Оленина бабуся багата стародавніми українськими піснями. На протязі цілого місяця березня матеріна сестра хворіла грипом. Ведучий інженер прозвітував за виконання завдань у біжучому році. Немає значення, що на тебе вбране –

головне, щоб ти була більш впевненіша. Згідно домовленості робота буде здана на слідуючій неділі. Вчора він отримав наказний лист і грошовий перевод. Цей засіб здібний вивести любу пляму. Це самий важливий день для мене. Салфетки, скатерть слідуючого разу будуть більш біліші. Цей спосіб вирішення проблеми є більш прийнятнішим для нас. Колір щоразу видавався нам більш зеленуватим.

Завдання 15. Запишіть у дві колонки словосполучення із нормативно і ненормативно вжитими формами займенників: *на моєму полі, на нашій горі, до цієї дати, у моєму зошиті, по кім плачемо, по чім пишемо, все це не досягнути, кожен знає, кимось вірити*.

Завдання 16. Замініть займенникову форму на потрібну і утворіть словосполучення: *він, зошит; до, вона, на, уродини; без, будь-який, допомоги; у, той, році; на, чий, боці; із, ця, подією; зі, свій, правилами; мій, день народження*.

Морфологічні норми числівників і дієслів регулюють вибір їх правильної граматичної форми.

Типовими порушеннями нормативності вживання числівникових та дієслівних форм є:

1) неправильне відмінювання числівників: *п'ятдесятитисячний натовп* (а не *п'ятидесятитисячний*), *чотирма студентами* (а не *чотирьома студентами*); неправильне поєднання числівників з іменниками: *півтора куплета* (а не *півтори куплета*), *півтори порції* (а не *півтора порції*), *два гривні* (а не *два гривня*), *чотири львів'янина* (а не *львів'янини* чи *львів'яни*);

2) неправильне поєднання прислівників *завтовшки, завглибки, завширшки, завдовжки, заввишки* та прийменника *близько* з числівниками: *Стіни будинку були завтовшки 40 см* (а не *завтовшки в 40 см*), *близько ста шістдесяти примірників* (а не *близько сто шістдесят примірників*);

3) неправильне написання відчислівникових складних слів: *триразове харчування* (а не *трьохразове харчування*), *двоповерховий будинок* (а не *двохповерховий будинок*). Але у складних порядкових числівниках: *двохтисячний* (а не *двотисячний*), хоч *трьохтисячний* і *тритисячний, чотирьохмільйонний* і *чотиримільйонний*;

4) неправильне утворення особових форм дієслова: *троянди колють* (а не *колять*), *все люди бачать* (а не *бачуть*);

5) неправильне утворення наказового способу дієслова: *зробімо перерву* (а не *давайте зробимо перерву*);

6) уживання неозначеної форми дієслова на *-ть* у документах: *пропонувати, виступати* (а не *пропонувать, виступать*);

7) уживання розмовних (калькованих) дієслівних форм теперішнього часу в офіційно-діловому стилі: *носить, робить* (а не *несе, робе*);

8) уживання форм давньоминулого часу в офіційно-діловому та науковому стилях: *я виконав* (а не *я виконав був*), *пропозицію узгодили* (а не

пропозицію **узгодили були**), повідомлення **надійшло** (а не повідомлення **надійшло було**);

9)неправильне поєднання дієслова з числівниками *сто, тисяча, мільйон, мільярд*: **витрачено сто гривень** (а не **витрачені сто гривень**);

10)неправильне поєднання дієслова-присудка зі словами *разом, спільно*: *дирекція заводу спільно із профкомом розглянула...*(а не *розглянули*). Але без слів *разом, спільно* дієслово вживається в множині: *Адміністрація школи та міськво розглянули...*;

11)уживання віддієслівних іменників на **-ння**, які потрібно замінювати дієприслівниковими зворотами: **Читаючи цей проект, я зауважив** (а не **При читанні цього проекту, я зауважив**);

12)порушення норм уживання форм залежного слова: **свідчити про факти** (а не **свідчити факти**), **дякувати слухачам** (а не **дякувати слухачів**);

13) уживання зворотних дієслів: **Я прошу вибачення чи вибачте мені за те, що спізнився** (а не **я вибачаюся за спізнення**); **Цю дитину розшукує міліція** (а не **Ця дитина розшукується міліцією**);

14) неправильне вживання форм іменників при перехідних дієсловах: **купити молока** (а не **купити молоко**), **не написати листа** (а не **не написати лист**);

15) уживання пасивних конструкцій: **Наш клас достроково виконав завдання** (а не **Завдання було достроково виконане нашим класом**);

16)уживання ненормативних форм дієприкметників та дієприслівників, які слід замінювати іменниками, іменниками із прийменниками (описова конструкція), дієсловами: **довкілля / навколишнє середовище** (а не **оточуюче середовище**); **обізнаний учень / учень, який добре знає** (а не **знаючий учень**).

Примітка. 1. Існує дві форми поєднання дієслів із числівниками: *Шість бригад не виконало (не виконали) плану*. Але: *Не виконало плану шість бригад* (непрямий порядок слів). *Двоє студентів пішло до їдальні* (пішли разом). *Двоє студентів пішли до їдальні* (кожен пішов окремо). 2. У науковому та офіційно-діловому стилях надають перевагу складеним формам дієслів недоконаного виду в майбутньому часі: **будемо працювати сьогодні, а завтра будемо відпочивати** (а не **працюватимемо сьогодні, а завтра відпочиватимемо**).

Завдання 1. Провідмініайте числівники *0,7; 8,4; 878; 1645, 1645-ий; 1,8*.

Завдання 2. Утворіть форми родового та орудного відмінків таких числівників: *обоє, семеро, багато, 44, 211, 367, 98, 1074, 23-ій, кільканадцять, 1/3, 25/7, 1996, 1996-ий*.

Завдання 3. Запишіть у словосполученнях та реченнях цифри словами, вживаючи їх у відповідному відмінку.

Добратися до 60 кілометра. За 7 замками. Жонглювати 11 м'ячами. У 90 питаннях зі 100. На 136 львівських тролейбусах. Працювали із 27 студентами. Користуйтесь 8 джерелами. Близько 46 відсотків. Крокувало до 1296 осіб.

Торгували на 707 місяцях. Без 15 копійок гривня. Подолали 2/3 шляху. Чи може людина говорити 20–25 мовами? А 40? Історія зафіксувала: людина може оволодіти 26, 27, 28 мовами (є такі приклади) чи вільно розмовляти 19 і знати ще близько 12 мов, а зі словником працювати ще з 54 мовами. Надіслали вітання 67 працівникам. Вітаю з 1 вересня.

Завдання 4. Виберіть правильно записані відмінкові форми складених числівників.

1) *Р.в. сорока чотирьох, двохсот семидесяти чотирьох, шестидесяти цілих двадцяти семи десятих, двадцятьох одного цілого чотирьох сотих, нуля цілих чотирьох десятих, чотириста шістдесяти дев'яти, семидесяти шістьох.*

2) *Д.в. п'ятистам вісімдесятьом вісьмом, дев'яноста п'ятьом, трьомстам дев'яноста трьом, чотирьохстам двадцятьом семи, сімомстам дев'яностам сімом, сорокам цілих сімом десятим, сімомстам восьмидесятьом трьом.*

3) *О.в. п'ятьмастами вісімдесятьма чотирма, сьомастами шістдесятьма шістьма, нульом цілих дев'ятьома десятими, шестистами шістнадцятьома, нулем цілим стома десятими, чотирмастами сорока сьома, ста сороками дев'ятьма.*

Завдання 5. Узгодьте числівники з іменниками і запишіть цифри словами:

4 (брат), 161 (виборець), 2 (грн.), вітаю Вас із 24 (серпень), 3 (двері), 4 (мішок), 8 (ножиці) і 7 (ложка), відповіло 4 (учень), 3,5 (год.), 25/8 (площа), на 4 (поверх), 2 (товариш), перед першим (грудень), 34/40 (частина), 5 ¼ (кг), 2,5 (кг), 8,5 (кг), 3 (л), 124 (км), 2 (сестра), 127 ½ (км), 4,5 (млрд.), між 1 і 19 (січень), 3 (киянин), півтора/півтори (м), 200 (г), 3,5 (м), 11,5 (га), 0,5 (кг), 0,5 (год.).

Завдання 6. Випишіть форми, у котрих неправильно поєднано іменники з числівниками, попередньо виправивши їх: *тридцять два голубця, вісім з половиною кілограмів, між першим і сімнадцятим лютим, сорок три харків'янина, десять страв, три додатки, півтора аркуша, сім склянок, чотири зошита, шість кілограм, три книжки, два львів'янина, двадцять чотири сини, півтора метра, півтора гривні, семеро козенят, сім олівців, три брата, чотири шматка, шістдесят чотири українець, одинадцять балів, три громадянина, дев'ять пунктів, із восьмим березням, два зуби, тринадцять років, чотири зубці, двадцять два болгарина, три професори, двоє малят, тридцять три портрета, чотири цілих п'ять десятих відсотків, чотири рушника, сім цілих п'ять десятих кілограма, вісім квитків, троє дівчат, чотири літри, вісім днів, півтора куплета, з двадцять четвертим серпня, сімдесят два слухачі, двадцять чотири англійці, сорок три канали, п'ять з половиною років, півтора порції, дев'ять з половиною тижнів, два киянина, чотири з половиною ложки,*

три грузини, п'ятнадцять з половиною відсотків, три іванофранківця, двадцять два поверха, п'ятдесят дві пари штанів.

Завдання 7. Поєднайте числівники 4 та 5 з іменниками *циган, болгарин, грузин, друг, недруг*, числівники 2 та 6 з іменниками *дитина, діти, людина, люди, дівчина, дівчата, ножиці, сани, штани, горня, курча, немовля, лоша.*

Завдання 8. Відредагуйте словосполучення.

Один і той же, один другому не мішає, один на один, один раз получилось так, в одному й тому ж місці, близько вісімсот літрів, близько тисячу сорок кілометрів, в сім годин, п'ять хвилин десятої, без чверті дванадцять, в сорок першому – сорок п'ятих роках, пів сьомої години, десять хвилин восьмої, без десяти хвилин три, замок з чотирьохстороннім закриванням.

Завдання 9. Відредагуйте речення.

Одним оком бачу гірше, ніж іншим. До іншого боку річки всього 200 метрів. Один проект розглянули 20.12.2006, а другий – 12.03.2007. Однією рукою я гортав часопис, а іншою тримав слухавку. Відстань у 700 км автобус подолав за 9 годин. Будинок був висотою в 70 метрів. У скільки годин відправляється автобус? Скільки зараз годин? Зараз одинадцять годин. Буду відсутній до дванадцяти годин. Зателефонуйте після десяти годин. Бригада будівельників збудувала двохповерховий будинок у чотирьохнедільний термін. Прошу надати мені трьох тижневу відпустку. У продажу є стільці від двісті дев'яносто семи гривень. Навчання триває більше чотирьох місяців. Під час відрядження ми об'їздили більше п'ятидесяти міст.

Завдання 10. Утворіть складні прикметники, у яких перша частина – числівники: *8 років, 2 атоми, 4 елементи, 25 кілограмів, 60 років, 157 днів, 345 кілометрів, 746 літрів, 7 тонн, 3000 літ, 59 поверх, 356 метрів, 22 день, 30 градусів, 3 рази, 50 років, 125 літ, 72 доби, 67 хвилин, 365 мільйонів, 21 поверх.*

Завдання 11. Поставте дієслова у форму 2-ї особи однини та 3-ї особи множини теперішнього часу: *боротися, сміятися, сипати, нівечити, дивитися, бурмотати, бурмотіти, гоїти, клеїти, лежати, цокотіти, цокотати, гнати, молоти, хотіти, ревіти, сопіти, гудіти, краяти, кроїти, бігти, боятися, стояти, спати, вчити.*

Завдання 12. виправте словосполучення, зважаючи на порушення норми вживання форм залежного слова: *довести про інформацію, опанувати професією, доторкатися приладу, піклуватися за нього, шкочувати гроші, дякувати слухачів, завдавати шкоду, навчатися математиці, хворіти грипом, працювати по сумісництву, звернутися по адресу, вибач мене, взятися за роботу, завдати прикрість, заслужувати увагу, залучати в роботу, дякую вас, сміятися над ним.*

Завдання 13. Відредагуйте словосполучення: *бувші учасники, запитуючий учень, подорожуючий студент, граючий у шахи, рахуючий прибутки, головуючий зборами, пануюча думка, знеболюючий засіб, перемігший учасник, ріжучий інструмент, спрямовуюча рейка, кажучий промову, початкуючий поет, дестабілізуючі чинники, відстаючий клас, захоплюючий краєвид, хвилюючий стан, ведучий архітектор, лікуючі властивості, несуча поверхня, поважаючи себе людина, завідуючий відділом, копіююча техніка, ворогуючі сторони, постійно діюча комісія, заспокоюючий препарат, бувший директор, працююча людина, оздоровчий ефект, відбілюючий засіб, хворіючий учень, посміхаюча жінка, захворівший грипом.*

Завдання 14. Відредагуйте речення.

Головна увага нами приділяється... Чергові, які призначаються комісією... Давайте привітаємо нашу гостю. Консультації проводяться у запланованому режимі. Через збільшення тиражу нам піднімуть зарплату. На засідання було винесено питання виховання молоді. Давайте почнемо вже засідання. Указ підписується Президентом України. Матеріал готується журналістами. Президент обирається народом. Кримінальну справу порушено мною. Давайте купимо смачне печиво до кави. Ми можемо навчити будь-яку людину англійській мові. Щоб розмовляти на англійській мові бездоганно, вам не потрібно багато зусилля і гроші.

2.5 Синтаксичні та пунктуаційні норми сучасної української мови

Синтаксичні норми – це правила побудови та утворення словосполучень і речень. Типовими порушеннями синтаксичних норм є:

- 1) невдалий порядок слів у реченні: *Віруси атакують комп'ютери* (а не *Комп'ютери атакують віруси*);
- 2) помилки в координації підмета й присудка: *Журі визначило* (а не *визначили*) *переможців конкурсу. Місто Львів підготувалося* (а не *підготувався*) *до свята. Більшість підприємств простоює* (а не *простоюють*);
- 3) ненормативне керування: *іти по хліб* (а не *іти за хлібом*), *хворіти на кір* (а не *хворіти кором*), *засіб від болю в суглобах* (а не *засіб для...*);
- 4) помилки в уживанні однорідних членів речення: *Протягом шкільних років відвідував спортивні секції, плавання, настільний теніс. Потім наша сім'я проживала на Заході України, у Львові, в Івано-Франківську;*
- 5) невдале використання пасивних конструкцій, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів: *Верховною Радою було прийнято закон у першому читанні. Побувавши у різних країнах, де сподобалось найбільше? Пишучи контрольну роботу, пролунав дзвоник на перерву.*

Пунктуаційні норми – це сукупність правил, спрямованих на правильне використання розділових знаків у реченнях, текстах.

Типовими порушеннями пунктуаційних норм в офіційно-діловому стилі є неправильне вживання розділових знаків:

1) для відокремлення обставини: *Зловживаючи службовим становищем, громадянин Слив'як А.С. вимагав хабара* (а не *Зловживаючи службовим становищем громадянин Слив'як А. С. вимагав хабара* (із пояснювальної записки)); *Працюючи з потенційними VIP-клієнтами банку, здійснюю комплексне обслуговування таких клієнтів* (а не *Працюючи з потенційними VIP-клієнтами банку здійснюю комплексне обслуговування таких клієнтів* (із резюме));

2) для відокремлення означення та прикладки: *Я, Губенко Оксана Володимирівна, студентка групи АР-12* (а не *Я Губенко Оксана Володимирівна студентка групи АР-12* (з автобіографії)); *...відбудеться вечір, присвячений пам'яті великого поета України Тараса Шевченка* (а не *...відбудеться вечір присвячений пам'яті великого поета України Тараса Шевченка* (із оголошення));

3) при однорідних членах речення: *Зголошуватися за адресою: м. Львів, вул. Чмоли, 1, корпус 4, кімн. 209* (а не *Зголошуватися за адресою м. Львів вул. Чмоли 1 корпус 4 кімн. 209...*(із запрошення));

4) у простому реченні: *До заяви додаю медичну довідку* (а не *До заяви додаю – медичну довідку* (із заяви)); *9 березня 2008 р. в актовому залі першого навчального корпусу...* (а не *9 березня, 2008 р., в актовому залі, першого навчального корпусу* (із оголошення));

5) у складному реченні: *Прошу допустити мене до складання іспиту з української мови за професійним спрямуванням, якого я вчасно не склав через хворобу* (а не *Прошу допустити мене до складання іспиту з української мови за професійним спрямуванням якого я вчасно не склав через хворобу* (із заяви)).

Завдання 1. Виправте, де потрібно, помилки відповідно до норм сучасної української літературної мови: *дякувати дирекцію, завдавати шкоду, постачати вугіллям, потребувати на допомогу, наслідувати прикладу, виконувати по розпорядженню, звернутися по адресу, їхати на поїзді, відповідно приказу, чути власними вухами, навчати граматиці, запобігти порушення, подякувати Вас, біля університету стоїть пам'ятник Івана Франка, завідувач кафедрою, запобігати помилок, розкажи за свого брата, інформувати новини, при житті письменника, згідно існуючих вимог, при вашій участі, ігнорувати попередженням.*

Завдання 2. Знайдіть у реченнях ненормативне керування. Виправте речення.

Сильнодіюче болезаспокійливе для головного болю допомогло мені. Препарат СЕТ – це та іскра, яка запалює вогонь надії для хворих ревматоїдним артритом. Адже безпечність передбачає їх тривале використання до досягнення клінічного ефекту. Здійснюється запис електрокардіограми. Інструкція користувача комп'ютера українською мовою. Вживайте продукти, багаті клейковиною. Гуртовня “Інтрасвіт” пропонує: пральні порошки

“Лотос”, мило, шампуні, косметика “FLORENA”, “Біатон”. Новий тривалий курс PING PONG, по якому навчаються діти в школі “EASY ENGLISH”.

Завдання 3. Відредагуйте, де потрібно, словосполучення з прийменником **по**: *комісія по перегляду програм, по закінченні університету, по цій причині, сумувати по матері, номер по порядку (№ п/п), вивчити по конспекту, заняття по розкладу, пішов по справах, розкидати речі по хаті, учитися по спеціальності, ходити по крамницях, тренер по шахах, ударити по м'ячу, комітет по пресі, ходити по гриби, робота по дослідженню, впускають по двоє студентів, по закінченні програми, по бажанню, по вказівці, називати по прізвищу, по сімейним обставинам, працювати по інших пропозиціях, центр по техзабезпеченню, відпустка по догляду за дитиною, концерт по замовленню, рекомендації по застосуванню, відділ по боротьбі з організованою злочинністю, поїздка по роботі, з липня по вересень, працювати по контракту, довідка по телефону, торт по замовленню, подорож по морю, секція по баскетболу, по наказу міністра.*

Завдання 4. Виправте помилки, допущені у вживанні прийменникових конструкцій.

Згідно поданої заяви. Відповідно з інструкцією. Не дивлячись на зміну у регламенті. Комісія по складанню проекту постанови. У відповідності з наказом. По закінченню зборів. Заходи по дотриманню чинного законодавства. Згідно до запропонованого списку. У залежності від виду документа. По формі документи бувають стандартні й індивідуальні. Тексти документів складаються по затвердженій формі. Менеджер по збуту товарів. Сертифікат по будівництву і спорудженню будівель. Ділові пропозиції по міжнародному бізнесу для серйозних людей. Відкрите акціонерне товариство по газопостачанню та газифікації “Львівгаз” встановлює побутові лічильники газу. Новий торговий центр по вул. Городоцькій, 17. Про місце і час зустрічі учасників дізнаєшся з газети “Львівські оголошення” і повідомлень по радіо. Понад 20 моделей телефонів по ціні 1 гривня. За довідками звертатись по телефону. Імміграція в США по програмі “Зелена карта”. “Японська Каблучка” для схуднення останніми роками була популярна по всьому світі.

Завдання 5. Знайдіть помилки в поєднанні однорідних членів речення у рекламних текстах та оголошеннях:

- *ЕКОЛОГІЧНІ МАЛЯРНІ ФАРБИ: інтер'єрні, фасадні, ґрунтівки, металопластикові вікна та броньовані двері.*
- *Гуртовня “Тандем ЛТД” – мучні вироби: крупи, макарони, сири, масло, молочна продукція, консервовані овочі, кондитерські вироби.*
- *Автошини вітчизняні, російські та імпорتنі.*
- *Пакети поліетиленові: рекламні з ручками, фасувальні, скотч, стрічка малярна.*
- *Приватний лікар надає консультації, обстеження, лікування.*

• ТзОВ “Фонд МЖК” пропонує квартири (район Левандівки) з поквартирним опаленням, в кредит.

• Провізорів, фармацевтів та працівників з медичною освітою для роботи в офісі та аптечному складі фармацевтична фірма запрошує на роботу.

• Хочете побачити Азію, Індію, екзотичні країни?

• Правильно оформлюйте заяви, автобіографії та ділові документи!

• Екскурсії по Львову, замках та Україні.

Завдання 6. Знайдіть помилки невдалого використання пасивних конструкцій та інші хиби. Виправте речення.

Ці речі не можуть купуватися кожен день, як їжа. Ваш купон повинен бути повернутий протягом 5 днів і Ви отримаєте подарунок: CD DIGITAL AUDIO. Братом почищене взуття. Майже усі наші пари проводяться у четвертому учбовому корпусі. Обсяг інформації недопустимий для вивчення студентами. До Польщі був відправлений дипломат для укладання угоди. Як правильно оцінити те, що написано учнями? Всі гроші, які є на майдані, можуть бути кинутими у капелюх (тележурналіст І. Кондратюк). Всі студенти, які були показані на телевізорі, присутні сьогодні. Доповідь виголошена Юрієм Зінченком. Листи виймаються щоденно. Це перше, що дивує, переглядаючи книжку. В музеї І. Франка у Нагуєвичах згоріло Євангеліє, подароване Франком і передане музеєм релігії. Мною зароблені гроші. Його побито міліціонером. Нами будується Україна. Дорога викладена робітниками. Ці фрази важко сприймаються слухачами. Вашій увазі пропонується доповідь по темі.... Мною відвідуються факультативні заняття по четвергам.

Завдання 7. Виправте помилки, пов’язані з порушенням керування.

Адміністрація готелю зігнорувала попередженням. Урок, який нас нічому не навчив. Основна причина – недовіра рівню підготовки у школі. Доповідач докладно зупинився про роботу підприємства громадського харчування. Я вказав про те, що не всі недоліки враховано. Іванові не було в чому одягнутись. Він дуже любить і піклується про молодь, з нею лагідний і уважний. На ініціативу студентів фестиваль відбувся у Києві. Текст договору потрібно перекласти на українську мову. Управління по охороні справ споживача працює незадовільно. Вас хтось навчив цим рухам. Почуття гумору нашим читачам не зраджує. Українці сповнені щастям і надією. Наша влада знову ігнорує національного відродження.

Завдання 8. Виправте порушення порядку слів у реченнях.

Комп’ютери атакують віруси. Мерія планує фарбувати фасади будинків у центрі Львова разом з власниками перших поверхів. Кожен Новий рік зустрічає по-своєму. Незважаючи на спотворене обличчя, медики запевняють, що він здоровий. Увечері, 2 вересня, в одній із квартир на вулиці Зеленій у

Львові, яка належить 21-річному безробітному львів'янину, спалахнула пожежа. Урожай збирає новий комбайн.

Завдання 9. Знайдіть помилки, пов'язані з координацією підмета й присудка. Виправте речення.

Я з друзями відпочивали в оздоровчому таборі "Політехнік-1". Більшість молодих подружніх пар хотіли б мешкати окремо від батьків. За кордоном працюють велика кількість наших співвітчизників. У парламенті більшість депутатів вдягають маску. Тріо "Крайня хата" намагалися бути схожими на тріо "Либідь".

2.6 Орфографічні норми сучасної української мови

Орфографічні норми регулюють правильне відтворення слів на письмі. Серед найтиповіших помилок є ті, що стосуються:

1) написання м'якого знака, апострофа та слів із **-йо**: *няньчити* (а не *нянчити*), *уманський* (а не *уманский*), *В'ячеслав* (а не *Вячеслав*), *кон'юктивіт* (а не *коньюктивіт*), *мільйон* (а не *мілліон*), *шампін'йон* (а не *шампін'ьон*);

2) написання префіксів (пре-, при-, прі-; роз-, без-, з-, зі-, із-, с- тощо) і суфіксів (наприклад, подовження та подвоєння приголосних): *пречудесний* (а не *причудесний*), *розкричатися* (а не *роскричатися*), *схитрувати* (а не *зхитрувати*), *розкішшю* (а не *розкішю*), *почуттів* (а не *почутів*);

3) написання слів, у яких є чергування звуків, спрощення: *бряжчати* (а не *брязчати*), *проїжджати* (а не *проїзжати*), *паризький* (а не *парижський*), *проїзний* (а не *проїздний*), *серцевий* (а не *сердцевий*);

4) правопису власних назв: *Національний університет "Львівська політехніка"*, *День незалежності України*, *8 Березня*, *Західна Україна*, *Парк культури*, *вул. Братів Рогатинців*, *вул. Академіка Лазаренка*;

5) правопису складних слів: *екс-міністр*, *по-львівському*, *фотоелементи*, *рік за роком*, *член-кореспондент*, *абихто*, *сама самотою*, *кінець кінцем*, *з усіх усюд*, *соціально активний*, *зроду-віку*, *уві сні*, *військово-морський*, *емоційно забарвлений*, *гала-концерт*, *у стократ*;

6) правопису слів іншомовного походження: *Скандинавія*, *претендент*, *Сицилія*, *Сирія*, *кондиціонер*, *асортимент*, *периферія*, *дисидент*, *тонна*, *піца*, *голландський*, *анотація*, *шосе*, *інновація*, *ідентифікація*, *бароко*.

Завдання 1. Вкажіть рядок, у якому всі слова написано згідно з правилами правопису:

а) *офіційно-діловий*, *індекс*, *розпорядження*, *документальність*, *реквізит*, *законодавство*;

б) *комюніке*, *степендія*, *матеріально-фінансовий*, *візування*, *достовірність*;

в) *домовленість*, *премірник*, *конструкція*, *організаційно-розпорядчий*, *нумерація*, *оформлений*;

г) рубрикація, класифікаційний, діловодство, положення, прізвище, по-
батькові;

г) затверджений, машинописний, спілкування, інтонація,
університет, стандартизація.

Завдання 2. Утворіть і запишіть словосполучення: 1) Львів, університет; 2) Кременчук, автомобіль, завод; 3) Буг, лиман; 4) Кавказ, краєвид; 5) Франція, столиця; 6) Гадяч, церква; 7) Париж, музеї; 8) Санкт-Петербург, білі ночі; 9) Кривий Ріг, сталь; 10) Дрогобич, педуніверситет; 11) Карабах, сутичка; 12) казах, традиції; 13) Калуш, район; 14) товариш, матч; 15) Дамаск, сталь; 16) Прага, торт; 17) Гаага, суд; 18) Рига, вулиця; 19) Мекка, святині; 20) Черемош, води; 21) Ірак, миротворці; 22) латиш, студенти.

Завдання 3. Запишіть слова правильно: електро/силовий, св...ято, різ...ба, тепло/обмінний, як/таки, не/по/людськи, тим/то, неначеб/то віце/президентський, соціал/демократичний, сам/один, загально/освітній, право/бережний, воле/любний, дерево/обробний, автомобіле/будівний, вантажно/розвантажувальний, контрольно/вимірювальний, важко/розчинний, легко/перероблювальний, загально/промисловий, абсолютно/сухий, діаметрально/протилежний, гр...юкати, мере...тіти, гіл...яч...я, різко/окреслений, суспільно/необхідний, десяти/річний, вісімдесяти/поверховий, науково/технічний, пів/міста, радіо/технічний, всесвітньо/історичний, історико/культурний, возніс...я, ст...пендія, ялин...ці, механіко/автомобільний, Він...ич...ина, військово/морський, чотир...ма, військово/полонений, військово/зобов'язаний, кисло/солодкий, рожево/білий, жовто/гарячий, південно/східний, 10/поверховий, пів/Києва, Луган...щина, т...мяно, старий/пр...старий, д...канат, осві...чений, карма...ський, розлож...стий, від/далік, благословен...ий, з Гал...ю, дал...на, А(а)кадемія наук України.

2.7 Словотвірні норми

Словотвірні норми – це правила утворення слів за словотвірними моделями з допомогою морфем (суфіксів, префіксів, постфіксів) та словотворчих засобів (основоскладання).

Найпоширеніші помилки на словотвірному рівні:

1) неправильне вживання префіксів: **належність** (а не **приналежність**); **виправдати** (а не **оправдати**), **призабуті** (а не **підзабуті**), **дозволити** (а не **позволити**), **зізнався** (а не **признався**), звичка (а не **привичка**), **розподіляти** (а не **розприділяти**), **перевірити** (а не **провірити**), **зіставляти** (а не **співставляти**), схожий (а не **похожий**), **перехожі** (а не **прохожі**);

2) ненормативне вживання суфіксів: **тиша** (а не **тишина**), **ліки** (а не **лікарство**), **перехрестя** (а не **перехресток**), **постачальник** (а не **поставщик**), **валютник** (а не **валютчик**), **кранівник** (а не **крановщик**), **паркування** (а не **парковка**), **татуювання** (а не **татуїровка**), **маркування** (а не **маркіровка**),

компостувати (а не компостирувати), виставковий (а не виставочний), закупівельний (а не закупочний), руйнівний (а не руйнуючий), панівний (а не пануючий), провокаційний (а не провокуючий), змоклий (а не замокший);

3) використання суфіксальних моделей замість префіксально-суфіксальних: *завширишки* (а не *шириною*), *завдовжки* (а не *довжиною*), *влітку* (а не *літом*);

4) ненормативне вживання слів, утворених способом осново- і словоскладання: *садівник* (а не *садовод*), *клинуватий* (а не *клиноподібний*), *цибулястий* (а не *цибулеподібний*), *довкілля* (а не *оточуюче середовище*), *численний* (а не *багаточисельний*, *багаточисленний*), *цілодобовий* (а не *круглодобовий*);

5) відхилення від норм українського словотворення під впливом відповідних російських слів: *шахи* (а не *шахмати*), *путівка* (а не *путьовка*), *напій* (а не *напиток*), *краса* (а не *красота*).

Найтипівіші порушення **ономастичної норми**:

1) уживання називного відмінка замість кличного у звертаннях: *Де ти, Олю?* (а не *Де ти, Оля?*). *Слухай, Богдане!* (а не *Слухай, Богдан!*);

2) використання російських імен та їх варіантів замість українських: *Івась* (а не *Ваня*), *Гриць* (а не *Гріша*), *Олекса* (а не *Льоха*).

Варто пам'ятати такі правила написання, творення та відмінювання власних назв:

а) чоловічі імена по батькові творяться від повної форми імені за допомогою суфікса *-ович* (а не *-евич*), а після голосних – *-йович* (а не *-євич*): *Іван – Іванович*, *Дмитро – Дмитрович*, *Василь – Васильович*, *Андрій – Андрійович*; жіночі імена по батькові творяться за допомогою суфікса *-івн/-івн* (а не *-овн* чи *-євн*): *Петро – Петрівна*, *Сергій – Сергіївна*;

б) у формі родового відмінка жіночі імена по батькові мають закінчення лише *-івн(и)*, *-івн(и)*, у формі давального – *-івн(і)*, *-івн(і)*, наприклад: Р.в. *Уляни Романівни* (а не *Уляни Романівної*), Д.в. *Софії Данилівні* (а не *Софії Данилівній*);

в) подвоєння приголосних у власних іменах людей – рідкісне явище, за винятком переважно сонорних: *Белла*, *Віолетта*, *Ганна*, *Геннадій*, *Елла*, *Емма*, *Жанна*, *Іванна*, *Ілля*, *Інна*;

г) жіночі прізвища, що закінчуються на *-й*, *-о*, *-ко*, *-енко*, *-ло*, \emptyset (нуль звука) не змінюються: *Олена Лисенко*, *Олени Лисенко*, *Олені Лисенко*, *Олену Лисенко*, *Оленою Лисенко*, *в Олени Лисенко*, *Олено Лисенко*; *Марія Палій*, *Марії Палій*, *Марії Палій*, *Марію Палій*, *Марією Палій*, *у Марії Палій*, *Маріє Палій*.

Примітка. Чоловічі прізвища з кінцевими *-й*, *-о*, *-ко*, *-енко*, *-ло*, \emptyset (нуль звука) змінюються: *Кирило Стеценко*, *Кирила Стеценка*, *Кирилові Стеценку*, *Кирила Стеценка*, *Кирилом Стеценком*, *у Кирила Стеценка*, *Кириле Стеценко*; *Петро Курило*, *Петра Курила*, *Петрові Курилу*, *Петра Курила*, *Петром Курилом*, *у Петра Курила*, *Петре Курило*;

г) у прізвищах на *-ів* (закритий склад) звук [і] має чергуватися у відкритому складі з [о] при твердій основі (від *Іванко*: *Іванків – Іванкова*) чи з [е] після м'яких та шиплячих приголосних (від *Кравець*: *Кравців – Кравцева*);

д) під час словозміни прізвищ необхідно дотримуватися властивих українській мові чергувань [г], [к], [х], [г] із [з], [ц], [с], [дз] (*Юрга – Юрзі, Чайка – Чайці, Забр'юха – Забр'юсі*); [і] з [о], [е] (*Сивокінь – Сивоконя, Кміть – Кметя*); [о], [е] з Ø (нулем звука): *Вітер – Вітра, Кравець – Кравця*.

Завдання 1. З дужок доберіть потрібні префікси до дієслів у поданих реченнях.

Вказуємо назву організації, що (по-, при-, ви-, наді-) слала документ. Документ датують днем його (на-, від-, під-) писання або (за-, під-) твердження. Цей реквізит (в-, по-) казує на назву міста чи населеного пункту, де (по-, ви-, на-) дано документ. Під час підписання документів колегіальних органів (по-, за-, ви-) значають обов'язки осіб, що (на-, під-, від-, до-) писали документ. Кожний службовий документ, незалежно від (при-, на-, по-) значення й виду, має заголовок.

Завдання 2. Виправте помилки у словосполученнях, зважаючи на словотвірні норми: *компасувати квиток, кольоровий вкладиш, дерев'яна полка, зелений огурчик, перша красавиця, зіграймо в шахмати, шкільна роздягалка, знакома манікюрша, грубезна палка, лекція усипляє, говорили шопотом, проїхали перехресток, яблучний напиток, довжиною 5 сантиметрів, втомлені київляни, подарки на свято, здивовані прохожі, дороге лікарство, смачне морожено, 300 грамів вівсяного печеня, дужий велікан, куриний фарш, обумовлювати ситуацію, послати листа, переодягтися у форму, біблейський персонаж, вимірюючий пристрій, слововживання у реченні, уплатити послуги, обвинувачення в суді, наші погляди співпадають, купляти в магазині, поїхати на рибалку.*

Завдання 3. Знайдіть у реченнях порушення словотвірних норм. Виправте помилки.

Делегація датського парламенту відвідала нашу країну. Потрібно було співставити факти. Поїзд, що рухався з високою швидкістю, зробив попереджувальний сигнал. Комп'ютери оснащені запам'ятовувальними пристроями. Він чудовий оранжированик. Зіснувався вимірюючий прилад. Міліцейське відділення було неподалік. Неоправданість цих методів стала очевидною. Де ваш завідуючий? Університетові потрібен знаючий студент. З ладу вийшов гальмуючий пристрій. Для студентів нашої групи ця сесія була дуже виснажуюча. Між Росією та Грузією знову загострилися взаємовідносини. Митники вимагали від нас супроводжуючі документи. На екрані з'явився біжучий рядок. Серед постраждалих було двоє американців, один англічанин, троє громадян Нідерландів. Уряд звітував про випереджаючі темпи економічного зростання. Президент примирився з урядом, чи надовго? Викладач заготовив для студентів картки, щоб вони змогли добре підготуватися до самостійної роботи.

Завдання 4. До поданих калькованих форм доберіть українські відповідники, особливу увагу зверніть на засоби словотвору.

Виконуючий обов'язки, багато мітингуючих, задоволені відпочиваючі, голову-ючий сесії, доповідаючий на конференції, керуючий справами, стимулюючий чин-ник, існуюча система, зростаючі ціни, пояснююча записка, вичікуюча тактика, освіжаючий напій, обмежуючий кредит, плаваючий буйок, підбадьорююче слово.

Завдання 5. До поданих словосполучень доберіть стислі форми на зразок: *в подальшому – надалі; зі всіх сил – щосили; підбити підсумки – підсумувати.*

*Оточуюче середовище –
Падати в обморок –
Легковажно ставитися –
Не заслуговуючий на довіру –
Вести господарство –
Впадати в дитинство –
В іншому місці –
Центр міста –*

*Переважаюча більшість –
Займатися торгівлею –
Найкращим чином –
Робити можливим –
У більшості випадків –
Досягти взаєморозуміння
Замість того –
Простіше простого –*

Завдання 6. виправте лексико-стилістичні та правописні помилки у власних назвах.

Пам'ятник Тараса Шевченко; Надіні погляди; майстер Фурда Михайло Теодозієвич; цікава доповідь Голубович Петра Михайловича; боксери брати Кличко; послідовники Чорновіла; Анін примірник; зустріч з Олексійом; мої найкращі друзі – Вася, Коля, Паша, Едік і Вова; вечір пам'яті Ігора Білозіра; Сергійвий телефон; Наталін конспект; передай Светлані Андрієвній; розкажіть Геннадію; Олександр Пономарьов виступив із сольним концертом; Оле, зайдіть до деканату; На дебатах дискутували Віктор Янукович з Віктором Ющенко; Петя з Льохою готувались до іспитів; Лена, Света і Маша – Наталкіні товаришки.

Завдання 7. Із поданими прізвищами складіть речення так, щоб вони стояли в жіночому й чоловічому роді в родовому та орудному відмінках: *Біленко, Савенко, Микитюк, Тимошенко, Малько, Лесюк, Гнатюк, Грещук, Винокур, Литвин, Яременко, Дацяк, Марчук, Стукало, Полохало, Тривого, Голембо.*

Завдання 8. Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові: *Євген, Едуард, Олександр, Юрій, Віталій, Віктор, Василь, Ярослав, Дмитро, Олег, Павло, Геннадій, Георгій, Михайло, Леонід, Валентин, Іван, Микола, Ігор.*

ТЕМА 3 ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 7-9. СТИЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

3.1 Поняття про стиль. Основні стилі української мови

Слово "стиль" багатозначне, походить воно від латинського *stilus, stylus* - гостра паличка для письма, манера письма. Нині є понад 100 дефініцій стилю, що зумовлено специфікою аспекту розгляду цього поняття і різноманітністю ключових слів (спосіб, комунікація, підсистема, поведінка, стереотип тощо).

Мовний стиль - це "усвідомлена суспільством підсистема в системі загальнонародної мови, закріплена за тими чи іншими ситуаціями спілкування, яка історично склалася й характеризується набором засобів вираження і певним принципом їхнього відбору".

Мовленнєвий і функціональний стиль розуміємо як сукупність прийомів відбору та сполучень мовленнєвих засобів, функціонально зумовлених змістом, метою та обставинами спілкування.

В українській літературній мові вирізняють такі функціональні стилі: художній, офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, розмовний, конфесійний та епістолярний. Кожний зі стилів має свої характерні ознаки й реалізується у властивих йому жанрах.

Жанр - це різновид текстів певного стилю, що різняться насамперед метою мовлення, сферою спілкування та іншими ознаками.

Художній стиль - це мова художньої літератури, "особливий спосіб мислення, створення мовної картини світу».

Основне призначення стилю - різнобічний вплив на думки і почуття людей за допомоги художніх образів.

Головними ознаками художнього стилю є емоційність, образність, експресивність. На лексичному рівні в ньому вживається все словникове багатство української мови: слова з найрізноманітнішим лексичним значенням, різні за походженням. Художньо-літературне мовлення багате на епітети, метафори, порівняння, повтори, перифрази, антитези, гіперболи та інші зображувальні засоби. З певною художньою метою можуть уживатися діалектна та професійна лексика, фразеологізми.

Художній стиль послуговується різними типами речень за будовою, метою висловлювання, за відношенням змісту речення до дійсності.

Художній стиль реалізується в таких жанрах: трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, оповідання, поема, вірш, байка, епіграма.

Взірець художнього стилю:

Втіхо моя, пісне українська! Мов дотик зачарованої історії, ти зміцнюєш свої сили, кріпиш почування, викликаєш жадабу життя, що таке огидне і безталанне іншої доби! Велика, незрівнянна, певно, твоя сила, коли ти зачудувала Європу, перейшла нетрі Азії, прийнялася в Америці, а може, ще й по інших сторонах світу. Нехай що знають, те й галасують проти твого краю і народу питомого, твої найлютіші вороги не втечуть від казкових чарів твоєї мелодії, а забувши про всякі силовіцтва, самі пристають до хору шво/х

співаків-виконавців. І лунаєш ти серед Європи на славу рідної країни (П. Грабовський).

Науковий стиль - функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сферу і потреби науки.

Основне призначення стилю - повідомлення про результати наукових досліджень, систематизація знань.

Головними ознаками наукового стилю є широке використання науково-термінологічної лексики, слів з абстрактним значенням та іншомовного походження. Показовим є членування тексту на розділи, підрозділи, параграфи, введення формул, таблиць, діаграм. Лексичні, текстові одиниці репрезентують точність, логічність, узагальненість, аргументацію висловлених положень.

Розрізняють власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний підстилі наукового стилю.

Власне науковий репрезентується такими жанрами, як дисертація, монографія, наукова стаття, доповідь, дипломна, магістерська, курсова робота тощо.

Науково-популярному підстилю властива доступність викладу наукової інформації, розрахованої на нефахівців.

Науково-навчальний підстиль реалізується в підручниках, посібниках для учнів шкіл та студентів вищих навчальних закладів, слухачів мережі просвітницьких установ.

Науковий стиль реалізується в таких жанрах: дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація, рецензія, виступи на наукових конференціях, дискусії, доповіді на наукові теми.

Взірець власне наукового стилю: Мовна конвергенція - тактичний вияв комунікативної стратегії урівноваження статусу співрозмовників як пристосування адресанта до адресата, що передбачає уподібнення мовлення одного до мовлення другого з метою досягнення комунікативної кооперації. Наприклад, спілкування з дитиною на підставі коду дитячого мовлення, перехід на сленг чи жаргон, спілкуючись з людиною, що використовує їх.

У комунікативній лінгвістиці мовна конвергенція розглядається як стратегія перемикання кодів (анг. codeswitching), тобто перехід адресанта на мовленнєвий регістр адресата (Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія).

Офіційно-діловий стиль - це мова ділових паперів, що використовуються в офіційному спілкуванні між державами, установами, приватною особою і установою і регулюють їх ділові взаємини.

Основне призначення стилю - регулювання офіційно-ділових стосунків.

Головні ознаки офіційно-ділового стилю: наявність реквізитів, що мають певну черговість, однозначність формулювань, точність, послідовність викладу фактів, гранична чіткість висловлювання, наявність усталених мовних зворотів, певна стандартизація початків і закінчень документів, широке вживання конструкцій (у зв 'язку з, відповідно до, з метою, згідно з). Лексика стилю здебільшого нейтральна, вживається в прямому значенні. Залежно від того, яку саме галузь суспільного життя обслуговує офіційно-діловий стиль, він може

містити суспільно-політичну, професійно-виробничу, науково-термінологічну лексику. Синтаксис стилю характеризується вживанням речень різної будови з прямим порядком слів; запроваджується поділ тексту на пункти, підпункти. Виокремлюють такі його функціональні підстили:

- *законодавчий* (закони, укази, постанови, статути);
- *дипломатичний* (міжнародні угоди, конвенції, комюніке (повідомлення), звернення (ноти), протоколи, меморандуми, заяви, ультиматуми);
- *адміністративно-канцелярський* (накази, інструкції, розпорядження, заяви, характеристики, довідки, службові листи тощо).

Офіційно-діловий стиль реалізується в таких текстах: закон, кодекс, устав, наказ, оголошення, доручення, розписка, протокол, акт, інструкція, лист, список, перелік, накладна тощо, а також виступи на зборах, наради, прес-конференції, бесіди з діловими партнерами.

Взірець офіційно-ділового стилю: Конституція України. Стаття № 24

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, зокрема надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Публіцистичний стиль - це функціональний різновид літературної мови, яким послуговуються в засобах масової інформації (газетах, часописах, пропагандистських виданнях).

Основне призначення стилю - обговорення, відстоювання і пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, формування відповідної громадської думки, сприяння суспільному розвитку.

Головні ознаки публіцистичного стилю: популярний, чіткий виклад, орієнтований на швидке сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації, використання суспільно політичної лексики: *державність, громадянин, поступ, єдність, національна ідея, актуальність* тощо. Типовими є емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, повтори, фразеологічні одиниці, що зумовлюють емоційний вплив слова. Тон мовлення пристрасний, оцінний.

Публіцистичний стиль реалізується в таких жанрах: виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія, репортаж.

Взірець публіцистичного стилю:

Третє тисячоліття

Поколінню, що переступає рубіж третього тисячоліття, випала щаслива нагода, хай уможлядно, але все ж відчути себе причетним до таких грандіозних історичних перетворень, як зміна епох.

Звісно, наївно і безпідставно чекати від віку, що настає, якихось несподіваних механічних нововведень, покликаних до невпізнанності змінити життя, чи тішити себе надією на раптовий вплив незбагнених добрих див. Мова про інше: волею долі, свідомо чи несвідомо, нам дано відчути саму атмосферу цього незвичного часу. Реальність складається таким чином, що мимохіть заповнює свідомість уявленнями масштабними - від прадавнини до неозорого майбутнього... (Ігор Шаров)

Конфесійний стиль - стильовий різновид української мови, що обслуговує релігійні потреби суспільства.

Основне призначення стилю - вплив на душевні переживання людини.

Головні ознаки стилю: вживання слів для найменування бога та явищ потойбічного світу (Божий Син, Святки Дух, Спаситель, Царство Боже, рай, вічне життя, сатана тощо), стосунків людини до Бога (молитися, воскресіння, заповіді, покаєння, грішні, праведні), мова багата на епітети, порівняння, метафори, слова з переносним значенням. Для підкреслення урочистості використовуються речення із зворотним порядком слів, поширені повтори слів.

Конфесійний стиль репрезентується в таких жанрах: Біблія, житія, апокрифи, проповіді, послання, молитви, тлумачення Святого Письма.

Взірець конфесійного стилю: Молитва *Господня*

*Отче наш, що еси на небесах,
нехай святиться ім'я Твоє;
нехай прийде Царство Твоє;
нехай буде воля Твоя,
як на небі, так і на землі.
Хліб наш насущний дай нам сьогодні;
і прости нам провини наші,
як і ми прощаємо винуватцям нашим;
і не введи нас у спокусу,
але визволи нас від лукавого.
Бо Твоє Царство, і сила,
і слава, Отця, і Сина,
і Святого Духа, нині, і
повсякчас, і на віки віків.*

Амінь.

Розмовний стиль обслуговує офіційне й неофіційне спілкування людей, їх побутові потреби.

Основне призначення стилю - обмін інформацією, думками, враженнями, прохання чи на подання допомоги, виховний вплив.

Головні ознаки розмовного стилю: широке використання побутової лексики, фразеологізмів, емоційно забарвлених і просторічних слів, звертань, вставних слів і словосполучень, неповних речень. Для розмовно-побутового

мовлення характерне порушення літературних норм: уживання русизмів, вульгаризмів, жаргонізмів, неправильна вимова слів.

Розмовний стиль має "істотно виявлений різновид - розмовно-професійний, тобто мова, якою спілкуються не в побуті, а у виробничій, освітній та інших сферах".

Взірець розмовного стилю:

Професор запитує у студента:

- Чому ви так хвилюєтеся? Боїтеся моїх запитань?

- Та ні, професоре, я боюся своїх відповідей.

Епістолярний стиль - це стиль приватного листування.

Основне призначення стилю - поінформувати адресата про щось, викликати в нього певні почуття, які б відповідали емоційній настроєності автора.

Головні ознаки епістолярного стилю: широке використання форм ввічливості - звертань у формі кличного відмінка, наявність початкової, прикінцевої та прощальної фраз, стереотипних словесних формул висловлення

3.2 Стилiстичні норми

Стилiстичні норми регулюють правильність відбору мовних одиниць відповідно до умов спілкування та стилю викладу. Д. Свіфт влучно зауважив, що стиль – це властиві слова на своєму місці.

Стилiстичні норми встановлюють закони доречності вибраних мовних засобів залежно від стилю: *він кваліфікований працівник*, а не *добрий роботяга* (офіційно-діловий стиль).

Серед найтипівіших стилістичних помилок і недоліків в офіційно-діловому стилі є:

1) неправильне вживання усталених словесних формул: **відповідно до**, **згідно з**, (а не *відповідно з*, *згідно до*);

2) уживання розмовної лексики: **академічна відпустка** (а не *академка*), **залікова книжка** (а не *заліковка*);

3) надуживання іншомовними словами в документах, коли є відповідники в українській мові: **безвладдя** (а не *анархія*), **доказ** (а не *аргумент*), **звертатися** (а не *апелювати*), **обговорення** (а не *дебати*), **записувати** (а не *фіксувати*), **узгоджувати** (а не *координувати*). Такі іншомовні слова часто використовують в діловому мовленні і, на жаль, не завжди доречно;

4) неправильне відмінювання прізвищ: **кінотеатр імені О. Довженка** (а не *О. Довженко*), **виступ В. Ющенка** (а не *В. Ющенко*);

5) надмірне вживання закінчення *-у(-ю)* в давальному відмінку іменників чоловічого роду: **ректорові** (а не *ректору*), **учителеві** (а не *учителю*).

Примітка. В українській мові є два закінчення давального відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни – *-ові*, *-еві (-єві)* і *-у (-ю)*: **братові** – *брату*, **Василеві** – *Василю*. Але в офіційно-діловому стилі перевагу надаємо формам на *-ові*, *-еві*. Прізвища з суфіксами *-ин*, *-ін* можуть мати закінчення *-у* та *-ові*: **Кравчишинові** – *Кравчишину*. А прізвища

прикметникового походження з присвійними суфіксами *-ів (-ов), -їв (-єв)* – лише закінчення *-у*: *Марків – Марківу (Маркову)*. Під час уживання однакових відмінкових форм допустима варіантність: *Ректорові Кравченку Василеві Остаповичу*;

6) неправильне вживання форм родового відмінка однини іменників чоловічого роду: *документа* (а не *документу*), *протоколу* (а не *протокола*), *факту* (а не *факта*), *диплома* (а не *диплomu*). У разі сумніву варто заглянути до словника;

7) неправильне використання роду іменників, коли це стосується офіційної назви особи за професією: *касир* (а не *касирка*), *завідувач* (а не *завідувачка*), *директор* (а не *директорка*), *викладач* (а не *викладачка*);

8) неправильне узгодження прикметників з іменниками: *старший лаборант Олена Іванівна поїхала* (а не *старша лаборант*), *головний бухгалтер Ірина Миколаївна порадила* (а не *головна бухгалтер*);

9) сплутування синтетичної й аналітичної форм ступенювання прикметників: *більш повний*, *більш вичерпний* (а не *більш повніший*, *більш вичерпніший*);

10) недоречне вживання присвійних прикметників: *наказ ректора*, *постанова директора* (а не *ректорів наказ*, *директорова постанова*) та інші.

Завдання 1. Перевірте свої знання про стилі сучасної української літературної мови, продовживши речення або вставивши потрібні слова.

Усе багатство національної мови увібрав у себе ... стиль. Формування громадської думки – це призначення ... стилю. Природна безпосередність мовців, діалектні та жаргонні елементи спілкування характеризують ... стиль. У текстах указів, законів, постанов ми маємо справу з ... стилем. Метою мовлення ... стилю є повідомлення про результати досліджень. Регулювати офіційно-ділові відносини – мета мовлення ... стилю. ... стиль передбачає як мету мовлення обстоювання і пропаганду суспільно-політичних ідей тощо. Настрої, думки, почуття людей відтворюються за допомогою художніх образів, і це є ознакою ... стилю.

Завдання 2. Згрупуйте подані слова й словосполучення за сферами вживання: побутові стосунки, наука, техніка, офіційно-ділові відносини, громадсько-політичне життя, мистецтво слова.

Ясночолій, мітинг, конструкція, національно-культурне відродження, дисковод, офіційна особа, граматичні засоби, порозумітися, на громадських засадах, ринкова система, кардан, економічний розвиток, теплі стосунки, договірний процес, капітал, ніжний погляд, духовне багатство, культура мовлення, кухоль води, файл, потерпіла сторона, політична оцінка, дійти згоди, стилістичні засоби, свердло, офіційне повідомлення, липа шелестить, дати прочухана, контроль за виконанням, громадська думка, поролон, твір мистецтва, важливі чинники.

Завдання 3. Укажіть правильний варіант словосполучення: зібралися усі бажуючі – зібрались усі охочі; прикласти зусилля – докласти зусиль; працюють по багато років – працюють багато років; по заявках – відповідно до заявок; заходи по забезпеченню – заходи щодо (для) забезпечення; звернутися по питанню – звернутися з питанням; витяг з протоколу – виписка з протоколу; правильне рішення – вірне рішення; глава підручника – розділ підручника; заступник декана (як посада) – замісник декана (як посада); важке матеріальне становище – скрутне матеріальне становище – важке матеріальне положення; здавати іспит – складати іспит; переводити текст – перекладати текст; наводити приклад – приводити приклад; прийняти участь – взяти участь; працюю рятівником – працюю рятувальником; економічний показник – економічний показчик; підбивати підсумки – підводити підсумки; особиста справа працівника (документ) – особова справа працівника (документ); заважати під час роботи – мішати під час роботи; об'єм виконаних робіт – обсяг виконаних робіт; вступив до інституту – поступив в інститут; виняток становлять такі випадки – виключення становлять такі випадки; добавочна вартість – додана вартість; поштовий переказ – поштовий перевод; в останній час – останнім часом; кожного тижня – щотижня; по суботам – щосуботи; працювати за сумісництвом – працювати по сумісництву; ведучий інженер – провідний інженер; по результатам сесії – за результатами сесії; по вказівці деканата – за вказівкою деканату; відпустка по хворобі – відпустка через хворобу; виборча ділянка № 1 – виборча ділянка № 1; внести до проекту протоколу – внести до проекту протоколу; по сімейним обставинам – за сімейними обставинами; комісія по складанню резолюції – комісія для складання резолюції; охорона оточуючого середовища – охорона навколишнього середовища (довкілля) – охорона оточуючої середовища; бакалавр по електромеханіці – бакалавр з електромеханіки; великий по обсягу – великий за обсягом; об'єм завдань – обсяг завдань; по закінченні навчання – після закінчення навчання; по замовленню – на замовлення; ввести в склад ректорату – ввести до складу ректорату – ввести до складу ректорату; звільнений по наказу директора – звільнений за наказом директора; у відповідності з наказом – відповідно наказу – відповідно з наказом – відповідно до наказу; на наступний день – наступного дня; прийняти до відома – взяти до відома; по власному бажанню – за власним бажанням; через невчасну виплату заробітної плати – із-за невчасної виплати заробітної плати; дійти висновку – прийти до висновку – зробити висновок; по ініціативі студентів – з ініціативи студентів; згідно до розпорядження – згідно розпорядженню – згідно з розпорядженням – згідно розпорядження; не дивлячись на несприятливі умови – незважаючи на несприятливі умови; оцінка по фізиці – відмітка по фізиці – оцінка з фізики – відмітка з фізики; виключати ток – вимикати струм; оголосити подяку – винести подяку – принести подяку; вищий учбовий заклад – вищий навчальний заклад; більше ніж половина працівників – більша половина працівників; в залежності від обставин – залежно від обставин; можна використати як зразок – можна використати в якості зразка; в значній мірі – значною мірою; інспектор по техніці безпеки – інспектор з техніки безпеки; сьогодні на повістіці

дня два важливих питання – сьогодні на повістці денній два важливих питання – сьогодні на порядку денному два важливі питання – сьогодні на порядку дня два важливих запитання; датуйте звіт першим жовтнем – датуйте звіт першим жовтня – датуйте звіт першим жовтням – датуйте звіт першого жовтня; засідання навчально-виховної комісії триватиме півтора години – засідання навчально-виховної комісії триватиме півтори години; протягом року факультатив відвідало понад 300 осіб – протягом року факультатив відвідали понад 300 осіб; призначити старостою групи БД-112 Бойченко Дмитра Сергійовича – призначити старостою групи БД-112 Бойченка Дмитра Сергійовича – призначити старостою групи БД-112 Бойченка Дмитра Сергієвича.

Завдання 4. У поданих текстах виправте мовностилістичні помилки. Випишіть слова, які належать до офіційно-ділового стилю.

1) З дальніх часів прийшли до нас різні види документів, з допомогою котрих ми впізнаємо історію своєї країни, її героїчне минуле, з'ясовуємо особливості побуту народу, правові форми та етнічні норми стосунків між суспільством і державою, відносин між окремими особами.

2) З листопада по грудень-місяць учнями мають написатися заяви про те, що вони хочуть прийняти участь в незалежному тестуванні знань. На день тестування треба зі собою мати запрошення і паспорт (або свідоцтво про народження і завірену директором школи справку з печаткою і фотографією). На заповнення відповідей видають два бланка (А і Б). Тест продовжується 2 години 30 хвилин. Під час незалежного тестування згідно міністерських вимог в класі має бути не більше п'ятнадцяти учнів. Роботи Львівських школярів перевірятимуться харківськими вчителями.

Завдання 5. Виправте в поданих реченнях помилки, пов'язані з порушенням стилістичних норм.

Характеристика трасового покриття на Львівщині вже давно оцінена широким спектром епітетів. У іноземця, звичайно, очі помаленько сповзають на лоба. День пропав недарма. Музика була страшно приємна. Увагу людей треба відвернути, повести у вірному напрямку. В університеті я починав дорослішати за рахунок чужого досвіду. Я профіль у цій справі. У хід були задіяні усі спецзасоби. Бажаю співацці вдачі, натхнення і віри у перемогу. Політична ситуація знову загостриться до такої степені, що буде впливати на все. Ця особа має репутацію найфотогігієнічнішої та найстервознішої моделі на світі. Одна третина студентів не відвідує пари з фізкультури. У економічному коледжі мною створена моя концепція навчання української мови. Для того, щоб навчити дітей англійському, треба використовувати сучасні нові методи, які будуть ефектні для учнів. Біля сто студентів показали глибокі знання з фахових дисциплін. Психолог ламає в студентів поняття про їх місто в житті. Місто не в змозі покращити наш життєвий фонд. Однією з проблем являється проблема змісту знань. Якщо ми візьмемо по рівням знань, то побачимо, що вони різні. Банк "Ажсіо" пропонує від п'ятьсот до шістьсот

відсотків прибутку. Це викликало заперечення серед студентської молоді. Наведу кілька аспектів, які розглядали на семінарі.

ТЕМА 4. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 10-13. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

4.1 Ознаки культури мовлення

Слово, мова - показники загальної культури людини, її інтелекту, мовної культури. За В. Радчуком, "слово - візитна картка віку, професії, соціального стану" людини. Мовна культура шліфується і вдосконалюється у процесі спілкування, зокрема під час виконання професійних обов'язків. Вона виявляється у володінні професійною мовою, вмінні висловлюватися правильно, точно, логічно, майстерно послуговуватися комунікативно виправданими мовними засобами залежно від мети і ситуації спілкування. Усі ці критерії регламентує мовознавча наука - культура мови.

Культура мови - це галузь мовознавства, що кодифікує норми, стандарти репрезентації мовної системи. Вона не лише утверджує норми літературної мови, а й пропагує їх, забезпечуючи стабільність і рівновагу мови.

Правильність мовлення - це базова вимога культури мови, її основа.

Чи важливо знати норми української літературної мови особі, щоденною практикою якої є ділове спілкування? На це запитання можна відповісти однозначно: - Так! Адже особа з низьким рівнем мовної культури, яка не вміє висловлювати свої думки, яка припускається помилок під час спілкування, приречена на комунікативні невдачі. Особливо важливо для всіх фахівців оволодіти нормами мови документів і усного ділового спілкування.

Нормативний аспект культури мови - один із найважливіших, але не єдиний. Можна, не порушуючи норми української літературної мови, справити негативне враження на співбесідника.

Мова має величезний запас мовних засобів, якими треба послуговуватися, враховуючи ситуацію, сферу спілкування, статусні ознаки співбесідників. Усі ці засоби мають бути мобілізовані на досягнення комунікативної мети. Ці питання передовсім становлять комунікативний аспект культури мови.

Етичний аспект культури мовлення вивчає лінгвістична дисципліна - мовний етикет: типові формули вітання, побажання, запрошення, прощання. Неабияке значення мають і тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему.

Отже, високу культуру мовлення фахівця визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності. Важливе значення для удосконалення культури мовлення має систематичне й цілеспрямоване практикування в мовленні - спілкування рідною мовою із співробітниками, колегами, знайомими, приятелями, оскільки вміння і навички виробляються лише в процесі мовленнєвої діяльності.

Культура мовлення - невід'ємна складова загальної культури особистості. Володіння культурою мовлення - важлива умова професійного успіху та фахового зростання.

Комунікативні ознаки культури мовлення

Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Головними комунікативними ознаками (критеріями) культури мовлення є: *правильність, змістовність, логічність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність.*

Правильність - визначальна ознака культури мовлення, яка полягає у відповідності його літературним нормам, що діють у мовній системі (орфоепічним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним, словотвірним).

Змістовність передбачає глибоке усвідомлення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією з цієї теми, різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого. Змістовність тісно пов'язана з такою ознакою, як лаконічність, яку репрезентує крилатий вислів: "Говоріть так, щоб словам було тісно, а думкам просторо".

Важливим критерієм бездоганності мовлення є його послідовність, себто логічність. Щоб виклад думок був послідовним (логічним), насамперед треба скласти план або тези висловлювання, в яких була би внутрішня закономірність, послідовність, вмотивованість, що відповідають законам логіки.

Причини логічних помилок:

- тавтологія: моя автобіографія, захисний імунітет, висловити свою думку;
- поєднання логічно несумісних слів: *убивчо щедрий, страшно красивий;*
- порушення порядку слів у реченні: *Гнів зумовлює біль (чи Біль зумовлює гнів);*
- неправильне вживання похідних сполучників української мови: *не стільки..., скільки (треба не так..., як); чим..., тим (треба що..., то); у той час як (треба тоді як):*

1. Страшні не стільки процеси, скільки провокації (правильно: *Не так страшні протести, як провокації.*)

2. Чим далі, тим гірше (правильно: *Що далі, то гірше.*)

3. Уряд України намагається подолати кризу, у той час як його опоненти ускладнюють цю проблему (правильно: *Уряд України намагається подолати кризу, тоді як опоненти ускладнюють цю проблему*);

- помилкове поєднання дієслівних зв'язок української мови *становить і являє собою*, утворюючи зв'язку *становить собою замість є [становить]:* Реформа становить собою частину державного процесу (правильно: *Реформа є частиною державного процесу. Реформа становить частину державного процесу*).
- вживання пасивних конструкцій, до складу яких входять дієслова на -ся, замість активних конструкцій: Президент обирається народом (правильно: *Народ обирає Президента*).

Можна продовжувати перелік логічних помилок, що виникають внаслідок порушення хронологічної точності, не розмежуванням конкретного і абстрактного понять, розширенням і звуженням понять, недоречним вибором синтаксичних конструкцій тощо. Більшість таких помилок мають логічне підґрунтя, тому мову треба вивчати впродовж усього життя. Логічність мовлення перебуває в тісному зв'язку з точністю.

Точність великою мірою залежить від глибини знань та ерудиції особистості, а також від активного словникового запасу. Висловлюючи власні думки, слід добирати слова, які найбільше відповідають змісту, зокрема варто користуватися словником синонімів, тлумачним словником тощо.

Отже, точність - це уважне ставлення до мови, правильний вибір слова, добре знання відтінків значень слів-синонімів, правильне вживання фразеологізмів, крилатих висловів, чіткість синтаксично-сміслових зв'язків між членами речень.

Багатство мовлення передбачає послуговування найрізноманітнішими мовними засобами висловлення думки у межах відповідного стилю. Лексичні, фразеологічні, словотворчі, граматичні, стилістичні ресурси мови є джерелом багатства, різноманітності мовлення. Якомога повніше треба використовувати емоційно-образну лексику, стійкі вислови, урізноманітнювати своє мовлення синонімами, фразеологізмами.

Виразність мовлення досягається виокремленням найважливіших місць свого висловлювання, розкриттям власного ставлення до предмета мовлення. З цією метою треба застосовувати виражальні засоби звукового мовлення: логічний наголос, паузи, дикцію, інтонаційну виразність та технічні чинники виразності: дихання, темп, міміку, жести.

Доречність і доцільність залежить передовсім від того, наскільки повно і глибоко людина оцінює ситуацію спілкування, інтереси, стан, настрої адресата. А ще треба уникати того, що могло б уразити, викликати роздратування у співбесідника, вказувати на помилки співбесідника в тактовній формі.

Усі названі комунікативні ознаки (критерії) культури мовлення тісно пов'язані між собою, і засвоювати їх треба в цілому. Висока культура мовлення - суттєвий показник загальної культури і її велика перспектива. З неї починається кар'єрне зростання особистості.

4.2 Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет

Слово «етикет» французького походження (etiquette) на початках позначало товарну етикетку, згодом так називали церемоніал при дворі, тобто правила чемності й норми поведінки. Саме з цим значенням (після прийняття французького церемоніалу при венському дворі) слово етикет почало функціонувати в німецькій, польській, російській та інших мовах.

Етикет - це кодекс правил поведінки, що регламентують взаємини між людьми у різних ситуаціях.

Нині узвичаєно виокремлювати за сферою використання діловий етикет - норми поведінки і спілкування різних соціальних груп. Визначальна ознака його - співпраця і взаємопорозуміння.

Основну частину етикету загалом становить мовний, мовленнєвий і спілкувальний етикет, які нині виокремлюють авторитетні фахівці з проблем культури спілкування.

Основою людських взаємин є спілкування.

Спілкування - це діяльність людини, під час якої відбувається цілеспрямований процес інформаційного обміну. Отже, під час спілкування найперше враховуються особливості мовного етикету.

Мовний етикет - це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установа контакту зі співбесідником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності. Ці засоби ввічливості орієнтовані на вираження поваги до співрозмовника та дотримання власної гідності. Вони є органічною частиною культури спілкувальних взаємин, соціальної культури загалом.

Дотримання мовного етикету людьми так званих лінгвоінтенсивних професій - чиновниками всіх рангів, лікарями, юристами, працівниками зв'язку, транспорту тощо - має ще й виховне значення, мимоволі сприяє підвищенню як мовної, так і загальної культури суспільства. Але найбільш важливим є те, що неухильне, ретельне дотримання правил мовного етикету членами колективу навчального закладу, підприємства, офісу, інституції підтримує позитивний імідж, престиж усієї установи.

Які ж чинники визначають формування мовного етикету і його використання?

1. Мовний етикет визначається обставинами, за яких відбувається спілкування. Це може бути ювілей університету, нарада, конференція, прийом відвідувачів, ділові перемовини та ін.

2. Мовний етикет залежить від соціального статусу суб'єкта і адресата спілкування, їх фаху, віку, статі, характеру, віросповідання.

3. Мовний етикет має національну специфіку. Кожний народ створив свою систему правил мовного етикету. На цю його особливість указує Радевич-Винницький: "За етикетом упізнають "своїх" етнічно (національно) і/або соціально (віком, родом занять, релігією тощо)".

Мовний етикет як соціально-лінгвістичне явище виконує такі функції:

- контакто-підтримувальну - встановлення, збереження чи закріплення стосунків адресата й адресанта;
- ввічливості (конотативну) - прояв чемного поводження членів колективу один з одним;
- регулювальну (регулятивну) - регулює взаємини між людьми у різних спілкувальних ситуаціях;
- впливу (імперативну, волюнтативну) - передбачає реакцію співбесідника - вербальну, невербальну чи діяльну;
- звертальну (апелятивну) - привернення уваги, здійснення впливу на

співбесідника;

– емоційно-експресивну (емотивну), яка є факультативною.

Наявність цих функцій підтверджує думку, що мовний етикет-це своєрідний механізм, за допомоги якого може відбутися ефективно спілкування.

Усі названі функції мовного етикету ґрунтуються на комунікативній функції мови.

Мовленнєвий етикет - реалізація мовного етикету в конкретних актах спілкування, вибір мовних засобів вираження.

Мовленнєвий етикет - поняття ширше, ніж мовний етикет і має індивідуальний характер. Мовець вибирає із системи словесних формул найбільш потрібну, зважаючи на її цінність. Якщо ми під час розповіді надуживаємо професіоналізмами, термінами і нас не розуміють слухачі, то це порушення мовленнєвого етикету, а не мовного. Фахівці з проблем етикету визначають цю різницю так: "Між ідеальним мовним етикетом і реальним мовленнєвим етикетом конкретної людини не може бути повного паралелізму. Реалізація мовного етикету в мовленні, комунікативна поведінка назагал завше несе інформацію про мовця - з його знаннями, вміннями, уподобаннями, орієнтаціями тощо. Тому тут бувають усілякі - несвідомі і свідомі - відхилення, помилки, порушення, інокультурні впливи, іншомовні вкраплення іт. ін. Мовець - це не "говорильний апарат", який просто озвучує чи графічно фіксує закладені в його пам'ять формули мовного етикету. Він має "простір для маневру", має можливість вираження своєї індивідуальності навіть у межах цієї порівняно вузької мовної підсистеми. Суть афоризму "людина - це стиль", знаходить своє потвердження і тут".

У постійних системних відношеннях із словесними формулами ввічливості перебувають немовні (невербальні) засоби вираження. Сукупність мовних і немовних засобів спілкування, якими послуговуються у різних комунікативних ситуаціях, становить спілкувальний етикет.

Спілкувальний (комунікативний) етикет - це гіперпарадигма, яку мовці відтворюють за правилами, узвичаєними в певній мовній спільноті. Йому властива національна своєрідність, ідіоетнічність. В українців, наприклад, здавна побутує пошана форма звертання на Ви до старших за віком, посадою, незнайомих, до батьків: Ви, тату..., Ви, мамо.... Ця граматична форма висловлення ввічливості - давня риса української мови: "недарма бо так запопадливо виполювали манкурти цю націоналістичну рису, стверджуючи, що пошана множина є яскравим відбитком патріархальних стосунків на селі, виявом повнокровного націоналізму в мові, а отже, приречена на зникнення".

Суттєвою диференційною ознакою мовного етикету українців є вживання форми кличного відмінка у звертанні, наприклад: *Петре, Надіє, товаришу генерале*.

Національний мовний колорит в українській мові має усталений зворот *Здоровенькі були!* Дослідники стверджують, що частота жестикуляції також залежить від національної належності і - зрозуміло - від загальної культури людини. Отже, важливо пізнавати національні особливості "граматики" мови

тіла, яка має гармоніювати з вербальним мовленням, доповнюючи й підсилюючи його.

В усіх спільнотах завжди приділялася належна увага засвоєнню правил етикету. Вченими вироблені рекомендації для адресанта, адресата та для присутнього під час розмови. (Див. Радевич - Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. пос. К.: Знання, 2006.-с. 136-152).

Крім цього, існує чимало типових спілкувальних ситуацій, для яких характерна впорядкована парадигма мовних знаків (формул), вибір яких є дуже важливим в етикетному мовленні.

Стандартні етикетні ситуації. Парадигма мовних формул

Під час виконання професійних обов'язків безліч разів повторюються стандартні, стереотипні спілкувальні ситуації, що мають етикетний характер.

Авторитетний фахівець з проблем спілку вального етикету Ярослав Радевич-Винницький чітко визначає ці етикетні ситуації, що репрезентуються парадигмою мовних формул, якими варто послуговуватися і добре їх знати.

Вітання та побажання

Вітання - це "слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення до когось".

Доброго ранку!

Добрий день (добридень, здрастуйте, здорові будьте)! Добрий вечір (добри вечір)! Доброї ночі! Доброго здоров'я!

Вітаю (тебе; Вас)!

Радий (тебе; Вас) вітати!

Мое шанування!

Дозвольте Вас привітати!

Слава Україні! - відповідь: Героям слава!

Хай живе...

З приїздом Вас!

Поздоровляю Вас!

Здоровлю з...

Зичу радості, успіхів!

Вінішую Вас з...

Зі святом Вас!

Вітаю з днем народження!

З настанням Нового року!

З передноворіччям!

З прийдешнім Новим роком!

Вітаю з передноворіччям!

Бажаю (зичу) щасливого Нового року!

Хай щастить у Новому році!

Будьте здорові з Новим роком!

З настанням Нового року

З неділею святою будьте здорові!

Зі святом будьте здорові!

Дай, Боже, щастя! - відповідь: Дай, Боже, здоров'я!

*Слава Ісусу Христу! - відповідь: Слава навіки!
Христос рождаєшся! - відповідь: Слав і те Його
Христос Воскрес! - відповідь: Воістину воскрес!
Бажаю (зичу) Вам здоров 'я, щастя, успіхів, усіляких гараздів!
Щасливих Вам свят!
Дозвольте вітати Вас від імені...
Наше щире вітання...
Хай збудуться всі Ваші мрії!*

Правила вітання

Першим вітається:

- молодший зі старшим;
- підлеглий з керівником;
- чоловік із жінкою;
- молода жінка з літнім чоловіком.

Незалежно від віку, статі, посади:

- той, хто проходить повз когось або переганяє його; той, хто підходить до гурту;
- той, хто заходить у приміщення. *Словесні вітання слід супроводжувати невербальними знаками:*
- жінки - плавним нахилом голови;
- чоловіки - легким схиланням верхньої частини тулуба і/або голови;
- молоді люди - такими ж, але трохи нижчими поклонами.

Вітаючись, треба: привітно усміхнутися і дивитися людині у вічі; вийняти цигарку з рота, а руки з кишень; зняти темні окуляри; о чоловікові підвестись і стояти доти, доки жінка не сяде або не піде.

Першим руку подає:

- старший молодшому; жінка чоловікові;
- соціально вищій соціально нижчому; подають тільки праву руку.

У руку цілують:

- о тільки заміжніх і старших жінок; дівчат *цілують у щічку;*
- руку жінки беруть за пальці, підносять і в легкому нахилі голови цілують у тильну сторону пальців або ж у передню частину тильної сторони долоні;

під час поцілунку чоловік має зняти капелюха і рукавиці.

Отже, вітайтеся завжди привітно, незалежно від того, який у вас настрій.

Звернення до незнайомої людини

Стандартна послідовність фраз у розмові з незнайомою людиною може мати таку послідовність:

1. Вітання: *Доброго ранку (Добрий день! Добрий вечір!).*
2. Вибачення і прохання: *Вибачте, що затримую Вас! Скажіть, будь ласка, ... (Будьте ласкаві, скажіть чи не могли б Ви сказати...).*
3. Подяка: *Щиро (сердечно) дякую Вам за ... (Щиро вдячний за...).*
4. Вибачення: *Пробачте, що затримав Вас (Даруйте, що завдав Вам клопоту).*

5. Прощання: До побачення! (Бувайте здорові! Усього Вам найкращого! Хай щастить!).

Мудра порада

У фразі з проханням варто (не обов'язково) вживати слова звернення: Шановний (а) пане/пані! Шановний (а) добродію/добродійко! Пане міліціанте!

Привернення уваги до себе

Щоби привернути до себе увагу особи, потрібно:

- спочатку звернутися до неї зі словами вибачення:
- *Прошу вибачення! Перепрошую! Будь ласка, пробачте! Прошу пробачити!*
- коли особа виявить увагу поглядом, мімікою, реплікою продовжити розмову:
- *Скажіть, будь ласка! Дозвольте запитати!*
- *Чи можна на хвилинку зайняти Вашу увагу? Чи можна Вас запитати?*
- *Чи дозволите на хвилинку відірвати Вас від справ?*
- репліки - відповіді адресата: *Я Вас слухаю!*
- *Я до Ваших послуг!*
- *Чим можу Вам допомогти?*
- *Прошу!*
- якщо таких реплік не було чи вони мали відмовний характер (*Даруйте, не можу Вам допомогти; На жаль (вибачте), я зайнятий*), потрібно перепросити і відійти.

Знайомлення

Знайомлення - "встановлення контакту між людьми із повідомленням ними чи про них комунікативного мінімуму інформації, потрібної для спілкування".

Цей мінімум становить:

- ім'я чи ім'я і прізвище;
- ім'я і по батькові;
- всі три компоненти;

Залежно від ситуації спілкування та статусних ознак партнера можна назвати:

- фах комуніканта;
- посаду;
- заклад навчання, місце роботи;
- місце проживання;
- поза професійні інтереси.

Знайомлення без посередника

Будьмо знайомі!

Я хочу (хотів би) з Вами познайомитися! Мені конче треба з Вами познайомитися! Ви не проти, щоб ми познайомилися? Чому б нам не познайомитися? Дозвольте відрекомендуватися! Після цих формул ідуть фрази самоназивання: Моє ім'я...; Моє прізвище Мене звати...; Я-....

Знайомлення здебільшого відбувається у формі такого діалогу:

- Будьмо знайомі! Моє ім'я Тарас (Бондаренко).

-Андрій (Васильович; Шелудько). Дуже приємно! (Мені дуже приємно з Вами познайомитися! Радий знайомству з Вами!).

Знайомлення через посередника:

Дозвольте представити (відрекомендувати) Вам...; Дозвольте познайомити Вас із...; Познайомтеся, це...; Познайомтеся, будь ласка, це ...; Знайомтеся, будь ласка. Це мій...

Особа, якій відрекомендують, може висловити свої почуття такими фразами:

Дуже приємно! Я вже чув про Вас;

Мені (надзвичайно) приємно з Вами познайомитися! Я радий знайомству з Вами!

Мудрі поради

- Жінкам не бажано знайомитися з чоловіками без посередника (крім службових, професійних взаємин).*
- Своє ім'я (прізвище, по батькові) треба вимовляти розбірливо, без поспіху, достатньо голосно.*
- Знайомляться через посередника стоячи.*
- Руку першим подає той, кому відрекомендують.*
- Під час знайомства варто усміхатися, мати щирий вираз обличчя.*

Увага/ Граматична компетенція

Правильно

Неправильно

Будьмо знайомі

Будемо знайомі

Дозвольте відрекомендуватися *Давайте знайомитися*

Дозвольте представитися

Порада, пропозиція

Порада - "пропозиція, вказівка, як діяти за яких-небудь обставин, допомога добрим словом у скруті; рада". Я дуже раджу Вам...; Я пропоную Вам...; Я би радив Вам...; Дозвольте порадити Вам...; Може б, Вам...; Вам слід (варто)...

Адресат має на пропозицію відповідно відреагувати, обов'язковими мають бути слова подяки:

Я Вам щиро вдячний (щиро дякую) за пораду! Я нею неодмінно скористаюся.

Я не зможу скористатися з Вашої пропозиції (поради), але я щиро дякую за неї!

Дякую за пораду (пропозицію)! Я мушу добре її обміркувати (по думати над нею)!*

Згода

Згода - "позитивна відповідь, дозвіл на що-небудь, вияв бажання щось робити". Добре! Будь ласка! Прошу! Згоден! Погоджуюся! Мушу погодитися! Доведеться погодитися! Авжеж; авжеж, що так! Гарзд; Звичайно; Ви маєте рацію; Безперечно;

Поза всяким сумнівом. Я ж так і знала! І я такої ж думки; Очевидно, це саме так; Так воно і є;

З приємністю (із задоволенням).

Відмова

Відмова - "відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ тощо". Певна річ, ви не завжди можете задовольнити прохання, прийняти ту чи іншу пропозицію і тому змушені відмовити. Відмова має бути коректною, доброзичливою й переконливою. А щоб пом'якшити тон відмови, на початку речення треба вживати слова: на жаль, шкода, дуже шкода, на превеликий жаль, щиро жалкую, вибачте, мені дуже прикро, перепрошую.

На жаль, ніяк не можу погодитися;

Шкода, але про це не може бути й мови;

Даруйте, але я тушений Вам (тобі) відмовити;

Дуже шкода, але я не погоджуюсь;

Я б дуже хотів (Мені дуже хотілося б), але...;

Перепрошую, мені треба подумати (мушу порадитися, я маю спо-чатку це обміркувати).

Мудра порада

Всіляко варто уникати прямої відмови, вживаючи слова *Ні! Ні, я не погоджуюсь!* Звичайно, ні! Краще скористатися делікатною формою непрямой відмови (останній приклад).

Розрада

Розрада - "те, що приносить заспокоєння в горі, печалі". Лексико-граматичним засобом вираження розради є дієслово у формі наказового способу однини або множини:

Не переживай (те)!

Не хвилюйся (теся)!

Заспокойся (тесть)!

Не журишь (іться)!

Опануйте себе!

Не бери (іть) собі це так близько до серця!

Викинь (те) це з голови!

Не думай (те) про це!

Не звертай (те) на це уваги!

Сподівайся (теся) на краще!

Для висловлення розради можна послуговуватися й іншими граматичними конструкціями: Не варто про це думати! Це все дрібниці! Всяке буває.

Це не твоя (Ваша) провина.

Все буде добре (гарзд).

Ти (Ви) маєш (єте) сподіватися на краще.

Співчуття

Співчуття - "чуйне ставлення до людини в її переживаннях, стражданнях, нещасті, горі.

Прийми (іть) моє глибоке (щире) співчуття; Дозволь (те) висловити тобі (Вам) моє щире співчуття; Я розумію твоє (Ваше) горе; Я поділяю твій (Ваш) смуток

Я горюю разом із тобою (Вами)

Висловлювання співчуття зазвичай супроводжується потиском руки, а жінки (за умови близького знайомства з адресатом) обнімають і цілують його (її).

Схвалення

Схвалення - визнання адресатом чийось дій, вчинків, рішень, слів правильними.

Ти (Ви) правильно вчинив (ли) (сказав, виступив);

Дуже правильний (розумний, доречний) вчинок;

Ти (Ви) прийняв (ли) надзвичайно вдале (розумне, продумане) рішення;

Я в захопленні від твого (Вашого) вчинку (виступу). За нормами доброго тону особа, вчинок якої схвалено, має належно відреагувати. З цією метою можна скористатися такими формулами: *Дякую!*

Це тобі (Вам) тільки здається; Мені приємно, що ти (Ви) оцінив (ли) мій вчинок; Я не вартий таких слів; Те ж саме я можу сказати і про тебе (Вас). Ці фрази супроводжуються не вербальними засобами вираження вдячності; ввічливим кивком голови, приязною усмішкою.

Зауваження, докір

Зауваження - це докір, закид, вказівка на помилки у поведінці, висловлення невдоволення.

Я змушений зробити тобі (Вам) зауваження;

Ти (Ви) не зовсім добре вчинив (ли) (зробив (ли), сказав (ли));

Ти (Ви), напевно, недостатньо це обміркував (ли) (продумав (ли) як слід);

Тобі (Вам) так робити (говорити) не личить; На мою думку, цей вчинок не робить тобі (Вам) честі; Твій вчинок виходить за межі етичних норм; Це було недобре.

Залежно від предмета розмови і змісту зауваження адресат може висловити:

а) вибачення:

Вибач (те), я помилився;

Я не хотів (не мав наміру) чинити тобі (Вам) прикроці;

Я це зробив не навмисно;

Мені дуже неприємно! Вибач (те)!

б)заперечення:

Даруй (те), ти (Ви) мене неправильно зрозумів (ли); На мою думку, твоє (Ваше) зауваження не цілком обгрунтоване (цілком безпідставне, необгрунтоване);

Вибачте, але ти (Ви) тут не маєш (те) рації. в) з'ясування:

Не бачу причини для зауваження (докору); Не розумію, в чому ти (Ви) бачиш (те) мою помилку; Не розумію, за що ти (Ви) на мене образився (лися); Перепрошую, а в чому, власне, річ?

Мудрі поради

Як критикувати, не ображаючи

Якщо ви бажаєте навчитися робити зауваження, критикувати так, щоб не образити людину, то:

– вказуйте на помилки, робіть зауваження лише віч-на-віч;

- уникайте прямої критики;
- робіть це по-дружньому;
- похваліть те, що ваш співбесідник виконує як слід;
- покажіть чи розкажіть, як правильно було б виконати те чи інше завдання, здійснити певний вчинок;
- переконайте співбесідника в тому, що він зможе повестися як слід за певних обставин, зуміє впоратися з дорученою справою; попросіть вибачення за зроблене зауваження, особливо тоді, коли людина старша від вас за віком або незнайома.

Людина, яка засуджує і висміює помилкові думки й погані вчинки інших людей, повинна мати особливу силу переконання, а для цього, крім гострого ока, необхідно володіти і не менш цінним мистецтвом - ясно викладати думки (М. Ларра).

Висловлення сумніву

Сумнів - невпевненість щодо слухності, правдивості, вірогідності того, що висловив співрозмовник.

Так?

Хіба?

Невже?

Та невже? Правда?

Ти (ви) справді так вважаєш (те)?

Цю інформацію ти (Ви) отримав (ли) з надійного джерела?

І я в це маю повірити?

Вельми сумніваюся, що...

Вам краще видно, але...;

Воно ніби переконливо, проте...;

Мені хотілося б вірити, однак...;

Мені важко сказати, чи...

Мудра порада

Не варто висловлювати сумнів, особливо у присутності інших людей, якщо слова співрозмовника не мають принципового значення.

Висловлення власного погляду

На мій погляд;

На мою думку;

На моє переконання;

Я (глибоко) переконаний, що...;

Я думаю, що...;

Мені здається, що...;

Наскільки я розумію... ;

Я хочу (хотів би) підкреслити, що...;

Що стосується мене, то...;

Як на мене, то...;

Я глибоко переконаний, що...;

Можливо, моя думка (тобі, Вам) видасться неслухною, але...; Мушу зауважити, що... Я думаю (вважаю) так:...;

На завершення (розмови, дискусії) вважаю за доцільне (потрібне) ще раз сказати (повторити)... Така моя думка.

Увага! Граматична компетенція

У текстах наукового стилю особові та присвійні займенники традиційно вживаються у формі множини: *на нашу думку; як нами встановлено: на завершення підсумуємо сказане нами; ми дійшли такого висновку.*

Комплімент

Комплімент - "це приємні, люб'язні слова, похвала, лестощі"²⁵. Призначення компліменту - зробити приємне співрозмовникові, викликати взаємну симпатію.

Стиль компліменту залежить від статі, соціального становища адресата, від характеру взаємин із ним, від ситуації спілкування.

Найчастіше хвалять людину за вчинки, за характер, за зовнішній вигляд, одяг, зачіску, дітей. Набір етикетних формул в українській мові стереотипний, наприклад:

У тебе (Вас) такий чудовий вигляд!

Ти (Ви) так чудово виглядаєш (єте)!

У тебе (Вас) бездоганний вигляд!

Ти (Ви) така красуня!

У тебе (Вас) такі красиві очі!

Ти (Ви) така чарівна!

Ти (Ви) маєш (єте) тонке почуття гумору (витончений смак, прекрасні манери);

З тобою (Вами) так приємно спілкуватися;

Тобі (Вам) винятково пасує цей капелюшок (костюм, пальто).

У тебе (Вас) така елегантна сукня;

Тобі так пасує нова зачіска (Цей колір);

У тебе (Вас) ангельський характер;

Твої (Ваші) діти прекрасно виховані!

Ти (Ви) неперевершено господиня!

Ти (Ви) - унікальна й неперевершено господиня!

Ти (Ви) прекрасний співрозмовник!

Ти (Ви), як завжди, прекрасно (неперевершено) виступив (ли); Ти (Ви) рідкісний фахівець!

Дивовижно, як ти (Ви) зміг (змогли) в п'ятихвилинній доповіді так вичерпно розкрити цю тему!

За правилами етикетної поведінки комплімент потребує словесної відповіді адресата:

Дякую!

О, дякую за комплімент! Ви так люб'язні! Мені приємно це чути!

Ви мені лестите!

На жаль, це лише комплімент.

Вузлики на пам'ять! Правила вживання компліментів

1. Не кажіть людині того, що їй неприємне або зовсім не властиве.
2. Комплімент не повинен бути багатозначним.

3. Повинен бути щирим: мовлення адресата має супроводжуватися теплими інтонаціями, неудаваною усмішкою.
4. Варто уникати незрозумілих слів.
5. Compliment має відповідати ситуації спілкування.
6. Не ввічливо говорити компліменти малознайомим або незнайомим людям.
7. Не варто відразу "віддячувати" компліментом за комплімент, а особливо говорити про партнера те саме, що почули від нього.
8. Відповідь на комплімент має бути співзвучною змістові.
9. Не варто скупитися на добре слово - вчімося говорити компліменти.

Мудрі поради психологів

Набагато корисніше говорити людям приємні речі, підтримувати і підбадьорювати їх, щиро захоплюватися їхніми досягненнями, аніж принижувати їх гідність.

Починати і закінчувати ділову бесіду компліментом на адресу співрозмовника (існує багато підтверджень того факту, що більше ви говорите компліментів іншим, то більше добрих слів чуєте у відповідь, вас починають вважати милим, чуйним і навіть привабливим; коли співрозмовник помічає, що ви проявляєте свої почуття щодо нього, він значно швидше відкривається вам); Ніколи не обзивати і не ображати співрозмовника, краще сказати: "Мені соромно за Вас", "Не чекав від Вас такого" тощо.

Спілкуючись з людьми, краще називати їх по імені, це приємно, як і комплімент (Ю. І. Палеха).

Прощання

Прощання - "слова, які вимовляються перед розлукою, розставанням"²⁶.

До побачення

Будь (те) здоров (і)!

Бувай (те)!

До зустрічі!

Дозвольте попрощатися! Добраніч (На добраніч! Доброї ночі!) До завтра! На все добре!

Усього (тобі, Вам) найкращого! Хай (тобі, Вам) щастить! Прощайте!

Щасливі будьте! Будьте щасливі! Прощальним фразам можуть передувати такі фрази: *Уже пізно; Мені пора; Будемо прощатися; Шкода (жаль), але я мушу йти; Ми прекрасно провели час; Дякую (тобі, Вам) за зустріч! Вдячний за все! Даруй (те), що так довго тебе (Вас) затримав. Не буду більше зловживати твоїм (Вашим) часом (терпливістю, твоєю (Вашою) гостинністю);*

Не можу (тебе, Вас) довше затримувати.

Увага! Лексична компетенція

Словом прощай (те) послуговуються тоді, коли прощаються із тим, хто відходить у вічність. За українським звичаєм, після слова Прощай! говорять:

Хай тобі буде земля пером! Вислів Хай буде земля пухом є калькою з російської мови.

Отже, типові етикетні ситуації мають багатий арсенал словесних формул, семантико-стилістичні властивості яких дають можливість мовцеві зробити правильний вибір, врахувавши структуру комунікативної ситуації, взаємини із співрозмовником, його вік, стать, соціальне становище.

4.3 Словники в Україні. Основні типи словників

У сучасній українській літературній мові є розділ мовознавства, що розробляє теорію укладання словників.

Отже, предметом лексикографії є збирання слів тієї чи іншої мови, систематизація їх, опис словникового матеріалу.

Залежно від призначення словники переділяються на два типи: енциклопедичні й лінгвістичні.

Енциклопедичні словники подають стисло характеристику предметів, явищ, історичних подій, видатних політичних діячів, провідних вчених, діячів культури, різних понять, що позначаються тими чи іншими словами. Вони вносять до реєстру здебільшого тільки іменники та іменникові словосполучення, не дають власне мовних ознак реєстрових слів, широко наводять власні назви. З-поміж енциклопедичних словників виділяють загальні, що розраховані на подання найширшої інформації, і спеціальні (галузеві) енциклопедії (медична, сільськогосподарська, педагогіка кібернетики тощо). Прикладами загальних енциклопедій є найбільша за обсягом сімнадцятитомна Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ), видана протягом 1959-1965 рр. Друге дванадцятитомне видання згаданої енциклопедії вийшло українською і російською мовами 1974-1985 рр. Таким є Український Радянський Енциклопедичний словник у трьох томах, що виходив двома виданнями - 1966-1968 рр. та 1985-1987 рр.

Важливу роль виконують галузеві (спеціальні) енциклопедичні словники, що систематизують знання певної галузі науки, техніки, наприклад: "Енциклопедія кібернетики" в 2-х томах; "Українська мова". Енциклопедія (2000, 2004) - перше видання, в якому на основі досягнення сучасного мовознавства в досить повній, систематизованій і водночас стислій та доступній формі подано відомості про українську мову та українське мовознавство.

У лінгвістичних словниках по-різному пояснюються слова: з погляду властивого їм лексичного значення, походження, правопису, наголошування тощо.

Лінгвістичні словники можуть бути одномовними, двомовними, багатомовними.

Двомовні чи багатомовні - це перекладні словники. У них подано переклад слів з однієї мови на іншу. Найповнішими двомовними (їх переважна більшість) до сьогодні залишаються: "Русско-украинский словарь" у 3-ох томах (1968), в якому перекладено українською мовою близько 120 тисяч російських

слів; "Українсько-російський словник" у 6-и томах: "Українсько-російський словник" (Уклад.: Г. П. Іжакевич та інші, 1999); "Російсько-український словник ділового мовлення" С.В. Шевчук (3-є вид. - 2010); Польсько-український словник" за ред. Л.Л. Гумецької (1958,1960); "Українсько-англійський словник" Ю.С. Жлуктенка, 2-е вид. (1987) та інші.

Основним типом лінгвістичних словників є одномовні, в яких у певному аспекті розкриваються особливості слів. Вони поділяються на окремі різновиди словників: тлумачні, орфоепічні, орфографічні, етимологічні, історичні, словники іншомовних слів, термінологічні, фразеологічні, частотні, інверсійні, словники мови окремих письменників, словники конкретних лексичних груп (антонімів, синонімів, паронімів, омонімів, перифраз), словотвірні, морфемні тощо.

Вершиною словникарства є **тлумачні словники**, які достатньо повно подають лексико-фразеологічний склад мови з поясненням прямого й переносного значення, граматичних та стилістичних особливостей, наводять зразки вживання слова.

Першим і найповнішим тлумачними словником української мови є одинадцятитомний "Словник української мови" (1970-1980 рр.), реєстр якого містить понад 135 тисяч слів. Його укладено науковими співробітниками Інституту мовознавства імені О. Потебні АН України. 2005 року вийшов "Великий тлумачний словник сучасної української мови" (укладач і головний редактор В.Т. Бусел), що містить близько 170 тисяч слів та словосполучень, зокрема й ті, що увійшли в українську літературну мову протягом останнього десятиліття. У ньому об'єднано академічну повноту мовної лексики з лаконічною формою однотомного видання.

Етимологічні словники тлумачать походження слів, їхні найдавніші корені, зміни в їх будові, а також розвиток значень слів. Саме таким в українській мові є семитомний "Етимологічний словник української мови".

Орфографічні словники подають нормативне написання слів і їх граматичних форм відповідно до чинного правопису, наприклад, "Орфографічний словник української мови" С. Головащука, М. Пещак, В. Русанівського, О. Тараненка (близько 120 тисяч слів), створений на основі 4-го видання "Українського правопису" (К., 1993). Цей словник відображав тодішній стан розвитку всіх сфер літературної мови, фіксуючи й найновіші запозичення й використовувався до 2019 року.

2003 року вийшов "Великий зведений орфографічний словник української лексики" (Укладач і головний редактор В.Т. Бусел), що враховує лексичний матеріал, представлений у майже всіх орфографічних, тлумачних, енциклопедичних, термінологічних, фахових, галузевих словниках, виданих в Україні у другій половині ХХ - у перші роки ХХІ століть.

Після затвердження нової редакції українського правопису 2019 року орфографічні словники потребують первидання.

Словники іншомовних слів подають пояснення слів, запозичених з інших мов. У цих словниках переважно зазначається джерело запозичення, тобто мова, з якої або через яку слово прийшло, та розкривається його

значення. Найдосконалішим і найповнішим в українській лексикографії є "Словник іншомовних слів" за редакцією О. Мельничука, що містить близько 25 тисяч слів.

Історичні словники – це словники, в яких пояснюються слова, зафіксовані писемними пам'ятками. Фундаментальною працею української лексикографії є "Словник староукраїнської мови XIV-XV ст." (Т. 1-2) за редакцією Л. Гумецької, що вийшов друком у 1977-1978 рр.

Фразеологічні словники подають стійкі сполучення слів. Вони можуть бути перекладні (двомовні) й тлумачні (одномовні). Найбільший інтерес становлять тлумачні фразеологічні словники, в яких кожна фразеологічна одиниця супроводжується тлумаченням. Першими такими словниками стали короткий "Фразеологічний словник" Н. Батюка (1966); "Словник українських ідіом" Г. Удовиченка (1968). Ґрунтовним виданням є "Фразеологічний словник української мови" (т. 1-2, 1984). Найповніше українська фразеологія представлена у двотомному "Фразеологічному словнику української мови" (1993), який охоплює близько 10 тисяч одиниць.

Термінологічні словники – різновид лінгвістичних словників, що подають значення термінів певної галузі знань. Українська мова має термінологічні словники з багатьох галузей: біології, медицини, математики, літературознавства, мовознавства, геології, спорту тощо. Ці словники є одномовними, двомовними чи багатомовними, наприклад: "Словник лінгвістичних термінів" Д. І. Ганича, С. Олійника (1985), "Словник гідронімів України" (А. П. Непокупний, О.С. Стрижак, 1979); "Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки" (1994)" "Російсько - українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання" (1994).

Інші типи словників. Крім названих, в українській лексикографії є й інші типи словників:

1. **Діалектні словники** подають значення і межі поширення лексики територіальних діалектів. Найбільше таких словників видано в середині ХХ століття: Москаленко А.А. «Словник діалектизмів українських говірок Одеської області» (1958); Ващенко В.С. «Словник полтавських говірок» (1960); Лисенко П.С. «Словник поліських говірок» (1974) тощо.

2. **Словники мови письменників** фіксують лексичний склад творів певного письменника. Найповнішим зібранням лексики творів Т. Шевченка є двотомний "Словник мови Т. Шевченка" за ред. В.С. Ващенко (1964). Створено також "Словник мови творів Г. Квітки - Основ'яненка" (т. 1-3, 1978-1979 рр.).

3. **Словники власних імен, прізвищ**, наприклад: Трійняк І.І. «Словник українських імен» (2005); Редько Ю. К. «Довідник українських прізвищ» (1986).

4. **Морфемні словники**, в яких розглядається будова слова. До них належать двотомний словник-довідник І.Т. Яценка "Морфемний аналіз" (1980, 1981) і "Морфемний словник" Л. М. Полюги (1983).

5. **Частотні словники**, у яких вказано на частотність вживання кожного слова реєстру, наприклад: "Частотний словник сучасної української художньої прози" у двох томах (1981).

6. **Словники-довідники з культури мови** найчастіше містять лексичні, морфологічні та інші норми української літературної мови, подають труднощі слововживання. Деякі з них видані у формі посібника, а не словника, в них подано широкі коментарі, наприклад: Чак Є. Д. «Складні випадки вживання слів» (1984); Антонечко-Давидович Б. «Як ми говоримо» (1991); «Культура української мови: Довідник»/За ред. В.М. Русанівського (1990); «Словник-довідник труднощів української мови»/За ред. С.Я. Єрмоленко (1992); Головащук С.І. «Українське літературне слововживання: Словник-довідник» (1998); Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. «Словник-довідник з культури української мови» (1996); Лесюк М. «Словник русизмів у сучасній українській мові (неунормована лексика)» (1993).

Звичайно, цей перелік не вичерпує усього багатства української лексикографії. Широко послуговуються й іншими лінгвістичними словниками, зокрема словниками синонімів, омонімів, паронімів.

Користуючись словником, ви підвищите свою фахову культуру мовлення, зокрема оволодієте правилами правопису, вимови, наголошення, семантично точно і стилістично доречно виберете слово з граматично й стилістично правильною його сполучуваністю. Адже до порушення норм може призвести змішування близьких за сферою вжитку, але не цілком семантично тотожних слів, які, звичайно, розрізняються своїми синтаксичними зв'язками (синонімів), близьких за формою і сферою вживання, проте різних за творенням і змістом слів (паронімів), уживання в певній мовній ситуації слів чи словосполучень іншого функціонального стилю, нерозуміння лексичного значення слів тощо. Саме ці проблеми можна вирішити за допомогою словників.

4.4 Особливості ділового спілкування. Засоби ділового спілкування

Ділове спілкування - це цілеспрямований процес обміну інформацією, що переслідує конкретну мету.

Метою ділового спілкування є організація, регулювання, оптимізація професійної, наукової, комерційної чи іншої діяльності. В основі ділового спілкування лежить рух до успіху суб'єктів.

Ділове спілкування - це двосторонній процес, що репрезентує спільну мовленнєву діяльність, особливу форму контактів його суб'єктів, які представляють певну організацію, установу, компанію тощо.

Отже, **ділове спілкування** - це будь-яка професійна комунікативна діяльність (головно-мовленнєва), репрезентована сферою, яка дає відповідь на чотири запитання:

- задля якої мети ми це говоримо?
- що ми хочемо сказати?
- за допомогою яких мовних засобів ми це робимо?
- яка реакція на наше мовлення?

Ділове спілкування проникає в усі сфери суспільного життя. Компетентність у сфері ділового спілкування безпосередньо пов'язана з успіхом чи неуспіхом в будь-якій справі.

Передавання будь-якої інформації можливе лише через знакові системи. Залежно від знакових систем можна виділити вербальну комунікацію (знаковою системою є мова) і невербальну комунікацію (використовуються немовні знакові системи).

Вербальні засоби ділового спілкування

Вербальна комунікація – комунікація за допомогою усної і письмової мови.

Психологи виділяють такі функції мови у спілкуванні:

- засіб існування, передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду;
- засіб інтелектуальної діяльності (сприймання, пам'ять, мислення, уява);
- засіб комунікації.

Ефективність вербальної комунікації ділової людини залежить від рівня її культури мовлення.

Звертання пан, пані, панове

Звертання *пане, пані, панове* можуть використовуватися самотійно, зазвичай стосовно незнайомих людей. Ім'я людини при слові пан рекомендують вживати лише тоді, коли співрозмовники приблизно одного віку і мають схоже соціальне становище. Звертатися до народного депутата України, президента, представника наукових або мистецьких кіл *пане Ігоре або пане Олександрє*, що можна почути від молодих журналістів з екранів телевізорів чи по радіо, нетактовно.

Некоректно, коли особа сама себе відрекомендує: телефонує пані Марія. Тоді найкраще назвати своє прізвище і коротко викласти суть справи.

Прізвище людини як прикладку до слова пан доцільно вживати тоді, коли йдеться про неприсутню людину. Так можна говорити і стосовно присутньої третьої особи, якщо вона малознайома чи коли взаємини з нею не виходять за межі офіційної пристойності.

Одночасне вживання *імені й прізвища разом зі словом пан* є доречним в офіційних ситуаціях (прошу до слова пана Івана Томенка), під час знайомства, в разі листування з незнайомими або малознайомими людьми, а також у привітаннях, вітальних адресах (високоповажна пані Оксано Стеценко). **Ім'я та по батькові зі словом пан не поєднуються.** Це не відповідає українським традиціям і нормам літературного мовлення.

Доречно нагадати, що слова *панове* та *панство* не слід сплутувати у вживанні. Слово «панове» позначає сукупність осіб чоловічої статі, а «панство» – сукупність двох статей.

Звертаючись до офіційних осіб, які мають державний статус, військове звання, дипломатичний ранг, учений ступінь, у більшості країн імен не вживають. У разі офіційного титулування враховують: посадове становище (пане президенте, пане президенте республіки (Франція), пане прем'єр-міністре, пане глава уряду (Іспанія), пане директоре, пане генеральний прокурор, пане консуле, пане депутате); учений ступінь, звання (пане професоре, пане докторе); військове звання (пане генерале, пане полковнику, пане офіцере); ранг (пане посол, пане посланнику). Якщо людина має декілька титулів, то, звертаючись до неї, треба називати найвищий.

Якщо в товариство, де люди переважно знають одне одного, впроваджують незнайомого, господар повинен **відрекомендувати** гостя, кажучи: «Шановне панство, прошу познайомитись...», «...рекомендую познайомитися...», «...дозвольте відрекомендувати пана ...». Слово «представляти» українська мова зберігає у небагатьох конструкціях – він гідно представляє нашу державу, представництво за договором, представницькі збори.

Невербальні засоби спілкування та їх класифікація

Невербальна комунікація – комунікація за допомогою немовних засобів (жести, міміка, паузи, манери, зовнішність).

Психологами встановлено, що у процесі взаємодії менеджера до 80% комунікації здійснюється за рахунок невербальних засобів. А австралійський спеціаліст “з мови рухів тіла” А. Піз стверджує, що за допомогою слів передається лише 7% інформації, тоді як за допомогою звукових засобів (тон голосу, інтонація тощо) – 38%, а за допомогою міміки, жестів, пози – 55% .

Спілкування як живий процес безпосередньої комунікації виявляє емоції тих, хто спілкується, утворюючи невербальний аспект обміну інформацією. Засоби невербальної комунікації як “мова почуттів” значно посилюють смисловий ефект вербальної комунікації, а за певних обставин можуть її замінювати. У діловій розмові вони мають часом більше значення, ніж слова. Для ділової людини винятково важливо, з одного боку, уміти контролювати свої рухи і міміку, а з іншого боку – розуміти мову жестів і міміку співрозмовника, правильно інтерпретувати їх. Неувага до невербальних засобів у діловому спілкуванні може дезорієнтувати співрозмовника, якщо неправильно сприймати його міміку, жести, поведінку у типових ситуаціях або необачно самому поводитися.

До невербальних засобів вчені відносять рухи тіла, жести (рухи рук, ніг), просторове поле між співрозмовниками, вираз очей та неправильність погляду, вираз обличчя, акустичні засоби (пов'язані з мовою і непов'язані з нею), тактильні засоби (потиск рук, поцілунки), посмішка, косметика, реакції шкіри (почервоніння, збліднення), запахи (парфуми, алкоголь), одяг та його колір, манери та ін.

За спорідненими ознаками ці засоби поділяють на системи:

- ***Акустична:***

а) *праксодика* – невербальні засоби, що стосуються голосу та його вокалізації (інтонація, гучність, тембр, тональність тощо);

б) *екстралінгвістика* – вкраплення у голос (сміх, плач, покашлювання, дикція, паузи тощо).

- **Оптична:**

а) *кінетика* – жести, міміка і пантоміміка, рухи тіла, контакт очима;

б) *проксеміка* – система організації простору і часу спілкування (відстань між мовцями, дистанція, вплив території, просторове розміщення співбесідників тощо);

в) *графеміка* – почерк, символіка скорочення тощо;

г) *зовнішній вигляд* – фізіономіка, тип і розміри тіла, одяг, прикраси, зачіска, косметика тощо.

- **Тактильно-кінетична (такесика)** – рукостискання, дотики, поплескування по плечах, поцілунок, посмішка тощо.

- **Ольфакторна (запахи)** – запах тіла, запах косметики.

- **Темпоральна (хронеміка)** – час очікування початку спілкування, час проведений у спілкуванні, час, протягом якого триває повідомлення мовця тощо.

Зупинимось на деяких рекомендаціях фахівців стосовно оцінки та володіння засобами невербальної комунікації.

Найважливішою серед невербальних засобів спілкування вважається **кінетика**.

Кінетика є “мовою тіла” (будь-який рух тіла або його частин), за допомогою якої людина свідомо чи несвідомо передає зовнішньому світу своє емоційне послання.

Жести, поза співрозмовника виражають внутрішній стан людини. Їх, як і інші компоненти невербального спілкування, не завжди можна інтерпретувати однозначно.

Багато чого залежить від загальної атмосфери і змісту бесіди, а також від індивідуальних особливостей співрозмовника. Значну роль також відіграє самовладання і ступінь володіння невербальними засобами спілкування. Так, адвокати, актори, політики тощо або взагалі відмовляються від жестикуляції, або спеціально відпрацьовують міміку, жести і пози, що змушують вірити тому, що вони говорять.

Проте, можна навчитися досить точно розпізнавати внутрішній стан співрозмовника.

На думку психологів, вимовляючи що-небудь, людина, сама того не усвідомлюючи, робить певні рухи. Розглянемо деякі з них.

Ставлення людини до співрозмовника передає її **поза**.

- Якщо співрозмовник тягнеться до іншого, ловить його погляд, робить скуті жести, то можна сказати, що він прилаштовується знизу до іншого.

- Якщо під час бесіди ваш партнер направляється чи повертається убік дверей, якщо його ноги звернені до виходу, це означає, що йому хотілося б піти.

– Співрозмовник, що ходить по кімнаті, наймовірніше, ретельно обмірковує складну проблему, приймає важке рішення.

– Якщо співрозмовник однією рукою спирається на одвірок чи стіну, а іншу тримає на стегні – значить він прагне очолювати. Про це ж говорить і така поза: обидві руки на стегнах, ноги злегка розставлені.

– Співрозмовник, що сидить на стільці, недбало, закинувши ногу на ногу, – вважає себе господарем становища. Той же, хто сидить на краєчку стільця, склавши руки на колінах, навпаки – схильний підкорятися.

– Якщо людина намагається виглядати вищою за співрозмовника, споглядає на нього зверхньо, демонструє самовпевненість, то вона намагається бути покровителем.

– Якщо співрозмовник піднімає плечі й опускає голову, виходить, він скривджений чи ображений, особливо, якщо при цьому він ще і починає щось креслити на листі паперу (різні геометричні фігури, стріли і т.п.).

– Помітивши, що співрозмовник нахилився всім корпусом уперед, а руки при цьому поклав на коліна чи тримається ними за краї сидіння, негайно запропонуйте закінчити зустріч: саме до цього прагне ваш співрозмовник.

– “Пощипування перенісся” – знак глибокої зосередженості і напружених міркувань, при цьому людина звичайно закриває очі.

– Якщо ваш співрозмовник почухує підборіддя (як правило, при цьому він ще і прищурюється), значить приймає рішення.

– Якщо ваш співрозмовник підпирає підборіддя долонею з витягнутим вказівним пальцем, значить він відноситься до ваших пропозицій критично.

– Коли людина говорить нещиро чи чує, як говорить неправду хтось інший, він мимоволі намагається закрити руками рот, очі і вуха. Той, хто вимовивши що-небудь, прикриває рукою рот (великий палець звичайно притиснутий до щоки, жест нерідко супроводжується удаваним покахикуванням), наймовірніше, говорить неправду. Аналогічним жестом у момент вашої мови співрозмовник виражає сумнів у вашій правдивості.

– Про неправду можуть свідчити і легкі швидкі дотики до носа чи ямочки під носом. Фахівці пояснюють це тим, що в момент проголошення неправди в людини виникає сверблячка, роздратування нервових закінчень носа, і він змушений почухати його чи хоча б доторкнутися до нього, щоб позбутися від сверблячки.

– Варто пам’ятати, що дотик до носа чи швидке його потирання не може бути стовідсотковим доказом нещирості співрозмовника. Іноді такий жест виражає сумнів людини в чому-небудь, напружене міркування, пошук точного формулювання відповіді. І, нарешті, ваш співрозмовник може почухати ніс просто тому, що він чешеться. Правда, при сверблячці, пов’язаній, наприклад, з алергією, ніс потирають енергійно, а для потирання – жесту характерний легкий дотик.

– Неправда викликає сверблячку в віках очей, а також у м’язових тканинах ший. Тому деякі нещирі співрозмовники іноді “відтягають” комірець.

Потираючи віко, чоловіки роблять це енергійно, а жінки, як правило, тільки проводять пальцем по нижньому віку.

- Потирання віка пов'язане також з бажанням уникнути погляду в очі співрозмовника, якому говорять неправду.

- Про неправду чи, щонайменше, про прагнення щось приховати можуть свідчити потирання чола, скронь, підборіддя.

- Почісування вуха може бути рівнозначно фразі: “Я не бажаю цього чути”.

- Мочку вуха смикають у стані хвилювання, розладу, а потягують її – якщо людині набридло слухати і він хоче висловитися сам.

- Про бажання перервати співрозмовника більш виразно сигналізує невисоко піднятий нагору вказівний палець. Цей жест виражає прагнення заперечити, перейти до наступного питання, чи навпаки, повернутися до попереднього і т.п.

- Якщо ваш співрозмовник у момент вашого висловлення збирає з костюма якісь непомітні ворсинки – він не схвалює ваші слова, хоча і не висловлює своєї незгоди вголос. Якщо протягом усієї бесіди він на словах погоджується з вами, але постійно збирає з одягу неіснуючі ворсинки – це ознака того, що в дійсності він з вашою думкою не згоден.

Положення рук

Руки у певному положенні підтверджують ставлення до співрозмовника:

- Людина, що відчуває власну перевагу, закладає руки за спину, охоплюючи зап'ястя. А от руки за спиною, сплетені в замок, говорять про те, що людина намагається заспокоїтися або хоча б приховати своє хвилювання.

- “Закладання рук за голову” – ще один жест, що виражає перевагу.

- “Шпилеподібний жест”. Пальці рук торкаються один одного, утворюючи шпиль, вістря якого може бути спрямоване нагору чи вниз. Цей жест виражає впевненість у собі, у своєму рішенні, а точно інтерпретувати його зміст можна тільки на підставі супутніх йому рухів, наприклад, бігаючий погляд чи схрещені на грудях руки свідчать про намір відмовитися від угоди і закінчити бесіду.

- Схрещування рук на грудях у більшості випадків виражають психологічний дискомфорт, почуття небезпеки.

- Просте схрещування рук означає, наймовірніше, що співрозмовник зайняв оборонну позицію.

- Іноді, якщо бесіда проходить мирно і ніяких основ для конфронтації нема, схрещування рук на грудях може означати простий спокій і впевненість.

- Буває, що співрозмовник не просто схрещує руки на грудях, але ще і стискає пальці в кулаках. Це означає, що він налаштований агресивно.

- Якщо співрозмовник кистями схрещених рук обхоплює свої плечі (іноді дуже міцно), знайте: він ледве стримує негативну реакцію на ваші пропозиції. Якщо співрозмовник особливо розлютований, то схрещені руки можуть доповнюватися холодним поглядом з легким прищуром, а також штучною посмішкою.

Положення плечей і голови

– Коли людина розслаблена її плечі зазвичай опущені. У стані напруги людина мимоволі піднімає плечі. Тим, хто виступає з трибуни перед численною аудиторією, рекомендується звернути увагу на плечі і голови слухачів. Це допоможе зрозуміти настрій тих, хто зібрався і відповідним чином почати виступ. Чим більше піднятих плечей, тим більш ворожий настрій має аудиторія.

– Співрозмовник з піднятими плечима й опущеною головою відчуває наймовірніше, інтерес, розташування до партнера, спокій.

– Співрозмовник з опущеними плечима і піднятою головою може почувати невпевненість, незадоволеність, страх, почуття презирства до партнера. Така поза – характерна для замкнених людей.

– Коли співрозмовник, слухаючи вас, трохи нахилиє голову набік, це може бути вираженням інтересу до ваших слів чи до вас особисто.

Міміка

Міміка – це виразний рух м'язів обличчя, що відповідає пережитим почуттям і настроям. Будь-які зміни у виразі обличчя добре помітні і дуже часто показують найменші зміни внутрішнього стану людини.

Найінформативнішим засобом невербального спілкування, найбільш достовірним і точним сигналом є *очі*.

Як правило, при зустрічі люди спершу кілька секунд дивляться один одному в очі, а потім відводять погляд. Існує припущення, що контакт очей при зустрічі необхідний для встановлення довірчих відносин, але затримка погляду на очах співрозмовника говорить про прагнення до домінування. Тому не рекомендується дивитися в очі співрозмовнику довго і невідривно, інакше його реакція може бути досить агресивною. Однак нетривала затримка погляду в гострі моменти бесіди чи наприкінці зустрічі цілком припустима, вона виражає довіру до партнера.

У цілому ж протягом бесіди рекомендується зустрічатися поглядом зі співрозмовником приблизно 2/3 усього часу спілкування (якщо менше 1/3 – навряд чи він буде довіряти вам). Якщо ви помітите, що співрозмовник під час бесіди дуже часто відводить погляд убік, у вас є всі підстави думати, що партнер або нервує, або нудьгує і хоче скоріше припинити малоцікаву для нього розмову. Під час ділової розмови рекомендується дивитися на уявний трикутник на чолі вашого співрозмовника і не опускати погляд нижче його очей. Такий напрямок погляду створить у партнера враження, що ви настроєні по-діловому і допоможе вам контролювати хід бесіди.

У стані радісного настрою зіниці стають у чотири рази більші, ніж звичайно. І, навпаки, у пригнобленому стані, при виникненні невдоволення, ненависті зіниці помітно звужуються.

Якщо співрозмовник знає значення прийомів невербального спілкування і вміло направляє свій погляд, то вже реакцію своїх зіниць він напевно не зможе контролювати. Довіряйте мимовільним жестам більше, ніж словам, погляду – більше, ніж жестам, реакції зіниць – більше, ніж напрямку погляду.

Залежно від напрямку погляду і характеру супутніх рухів значення цих сигналів розрізняється:

- якщо співрозмовник підняв голову і дивиться нагору – він задумався;
- якщо співрозмовник підняв брови і зробив рух головою – він не зовсім зрозумів ваше висловлення і хотів би щось уточнити;
- якщо співрозмовник дивиться убік – він відноситься до вас без поваги, вашими пропозиціями він зневажає;
- якщо погляд співрозмовника спрямований у підлогу – він відчуває страх і бажання піти.

Іншу важливу для ділового спілкування систему невербальних засобів становить *такесика* – рукоствискання, дотики, поплескування по плечах, поцілунок, посмішка тощо.

Рукоствискання

Рукоствискання – одна із найпоширеніших форм вітання. Ним традиційно починається і закінчується будь-яка ділова розмова. Рукоствискання використовується не тільки при вітанні і прощанні, але й у знак висновку угоди, констатації взаємної поваги і довіри. Від виду рукоствискання значною мірою залежить результат ділової зустрічі.

Розглянемо деякі характеристики рукоствискання.

- Коротке і мляве рукоствискання дуже сухих рук може свідчити про байдужність. Тривале рукоствискання і вологі руки – ознака сильного хвилювання.

- Трохи зтягнуте рукоствискання в поєднанні з посмішкою, привітним поглядом і т.п. демонструє дружлюбність. Але, з іншого боку, довго затримувати руку співрозмовника не рекомендується – це може викликати неприємну аналогію з капканом і дратувати співрозмовника.

- Якщо партнер протягає руку, трохи розгорнувши її долонею нагору, – він віддає вам ініціативу, виражає готовність до підпорядкування. Якщо долоня повернена вниз, – це говорить про прагнення до переваги, бажання очолювати. Якщо ж обое партнерів однаковою мірою відчувають один до одного почуття поваги і взаєморозуміння, то їхні долоні при рукоствисканні знаходяться в рівному положенні (вертикальному). Таке рукоствискання називається рівносильним.

- Про неповагу, прагнення зберегти офіційну дистанцію і нагадати про нерівність свідчить потиск прямої, незігнутої руки.

- Про бажання тримати співрозмовника на відстані свідчить і рукоствискання, при якому в долоню партнера лягають лише пальці.

- Існує ще і “рукавичкове” рукоствискання: потискуючи руку співрозмовника правою рукою, ліву руку кладуть на неї з іншої сторони. Таке рукоствискання служить для вираження глибоких почуттів і доречно тільки при спілкуванні з добре знайомими людьми. Тому використовувати його при першій зустрічі з діловим партнером не рекомендується.

- Чим більший ступінь довіри і глибина почуттів, тим вище те місце на руці співрозмовника, якого торкається ініціатор цього рукоствискання. Рука

на лікті – виражає більшу глибину почуттів, ніж рука на зап'ясті. Про самі теплі почуття свідчить ліва рука, що охоплює плече співрозмовника.

Посмішка

Посмішка – знак дружніх почуттів, прихильність до партнера. Посміхнувшись один одному при зустрічі, співрозмовники тим самим знімають напруженість перших хвилин і створюють ґрунт для більш упевненого і спокійного спілкування.

Однак вона може бути не тільки дружньою, але й іронічною, глузливою, презирливою, запобігливою тощо.

Чим сильніші дружні почуття, що відчуває людина, тим більше оголюються при посмішці зуби. Якщо при першій зустрічі з діловим партнером ви, посміхаючись, хоча б небагато оголите верхній ряд зубів, це може породити недовіру до вас, викликати негативну реакцію партнера. Тим більш недоречна при знайомстві широка посмішка, при якій відкриті обидва ряди зубів – вона характерна для неофіційного спілкування між друзями.

Посмішка не повинна суперечити ситуації спілкування, не повинна цілком розходитися з вашим внутрішнім станом. Наприклад, посмішка на обличчі співрозмовника, що нападає чи люто захищається, свідчить про те, що ця людина нещира.

У посмішці звичайно відбивається психологічний і фізичний стан людини. Якщо вона почуває себе добре, посміхається радісно, якщо вона почуває себе погано, посмішка на її обличчі виглядає стражденно. Урівноважена і вдоволена людина посміхається спокійною, безтурботною посмішкою.

Ще однією важливою системою вербальних засобів є **акустична**:

- *проксодика* – невербальні засоби, що стосуються голосу та його вокалізації (інтонація, гучність, тембр, тональність тощо);
- *екстралінгвістика* – вкраплення у голос (сміх, плач, покашлювання, дикція, паузи тощо).

Ці засоби дають можливість краще передавати співрозмовнику потрібну думку.

Розглядаючи питання ділового спілкування ми не можемо обійти **систему організації простору і часу спілкування (проксеміку)**, яку ще називають “просторовою психологією”.

Фахівці виділяють **чотири просторових зони**, яких людина свідомо чи несвідомо дотримується при спілкуванні:

- *Перша зона* – інтимна (від 15 до 46 см). Цю зону людина найбільше оберігає. У ній можуть знаходитися, крім суб'єкта, лише найближчі йому люди.
- *Друга зона* – особиста (від 46 до 120 см). У цій зоні люди звичайно розміщуються під час дружніх зустрічей, на вечірках.
- *Третя зона* – соціальна (від 120 – до 360 см). Цієї відстані люди дотримуються під час міжособистісного спілкування з малознайомими людьми, зокрема, на роботі.
- *Четверта зона* – громадська (понад 360 см). Відстань, на якій бажано знаходитись лектору, оратору.

Проксеміка також включає орієнтацію людей в просторі. Так психологами доведено що у людини навіть підвищується серцебиття, якщо вона сидить спиною до відкритого простору. Тому за європейськими правилами етикету в кафе чи ресторані кращим є те місце, коли за спиною відвідувача знаходиться стіна, що створює у людини стан захищеності і комфорту.

Завдання 1. Запишіть вітальні формули залежно від часу їх уживання:

→ удень:

→ увечері:

Завдання 2. Утворіть шанобливі форми звертання, послуговуючись поданими нижче імена й по батькові:

Ілля Ігорович _____

Надія Вікторівна _____

Олег Семенович _____

Любов Іванівна _____

Микола Тимофійович _____

Зоя Сергіївна _____

Віталій Петрович _____

Валентин Олександрович _____

Валентина Анатоліївна _____

Завдання 3. Відредагуйте етикетні формули, правильні варіанти запишіть.

Вибачаюсь, мені пора йти	
До слідуючої зустрічі	
Усього доброго	
Прощайте, не буду більше зловживати Вашим терпінням	
Вибачте мене, будь ласка, що так довго задержав вас	
Давайте попрощаємося	
Усього Вам самого найкращого	
Зустрінемося через пару днів	
Удачі Вам	
Пока	

Завдання 4 . Правила вітання

Першим вітається:

→ молодший зі старшим;

→ підлеглий з _____;

→ чоловік із _____;

→ молода жінка з _____.

Незалежно від віку, статі, посади:

→ _____

→ _____

→ _____

Вітаючись треба:

→ _____

→ _____

→ _____

→ _____

Першим руку подає:

→ _____

→ _____

→ _____

→ _____

Завдання 5. Відредагуйте етикетні формули, якими послуговуються під час знайомства, правильні варіанти запишіть.

1. Будемо знайомі _____

2. Давайте знайомитися _____

3. Дозвольте представитися _____

Завдання 1 .

Культура мови – це...

Базова вимога культури мови – це ...

Завдання 2.

Етикет – це ...

Діловий етикет –.. .

Мовний етикет – це ...

ТЕМА 5 ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14. МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

ТЕМА 6 ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 15. ЗАЛІКОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Тестові завдання для підготовки до модульної контрольної роботи (МКР) та до залікової контрольної роботи (ЗКР).

1. Мова – це універсальний та найважливіший засіб спілкування, адже вона:

А. багаторівнева знакова система; її елементи багатозначні і здатні сполучатися між собою, створюючи нові значення; мова є найпотужнішим засобом формування думки; мова виконує водночас багато різних функцій

Б. багаторівнева знакова система; її елементи запозичені з інших знакових систем, створюючи нові значення; мова є найпотужнішим засобом формування думки; мова виконує комунікативну функцію

В. багаторівнева знакова система; її елементи однозначні і здатні сполучатися між собою, створюючи нові значення; мова є найпотужнішим засобом формування думки; мова виконує тільки комунікативну функцію

Г. багаторівнева знакова система; її елементи багатозначні і ніколи не сполучаються між собою; мова є найпотужнішим засобом формування думки; мова виконує пізнавальну та називну функції

2. Мова виконує такі функції:

А. мислетвірну, комунікативну, світоглядну, ідентифікаційну, експортну, волюнтативну, історико-культурну, номінативну, естетичну, магічно-містичну

Б. біологічну, комунікативну, світоглядну, ідентифікаційну, експресивну, волюнтативну, історико-культурну, номінативну, естетичну, магічно-містичну

В. мислетвірну, комунікативну, світоглядну, ідентифікаційну, експресивну, волюнтативну, історико-культурну, номінативну, естетичну, магічно-містичну

Г. мислетвірну, комунікативну, світоглядну, ідентифікаційну, економічну, волюнтативну, історико-культурну, номінативну, естетичну, магічно-містичну

3. Мова виконує такі функції: комунікативну, світоглядну, ідентифікаційну, експресивну, волюнтативну, історико-культурну, номінативну, естетичну, магічно-містичну. Яку функцію ще потрібно обов'язково додати?

А. мислетвірну

Б. європейську

В. законодавчу

Г. економічну

4. Мова є засобом ототожнення особи в межах певної людської спільноти, засобом об'єднання людей у народ, націю, засобом консолідації населення в державі. Цю функцію мови називають:

А. мислетвірна

Б. ідентифікаційна

В. естетична

Г. народна

5. «Заговори – і я тебе побачу», - стверджували ще античні мудреці, наголошуючи на такій функції мови, завдяки котрій кожен мовець постає перед іншими людьми як особистість і досвідчує свій внутрішній світ. Це функція:

А. комунікативна

Б. експресивна

- В. естетична
- Г. експортна

6. Мова – це:

А. система засобів спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, схеми поєднання слів, моделі речень, закони побудови тексту), яка існує в свідомості окремого мовця

Б. система засобів спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, схеми поєднання слів, моделі речень, закони побудови тексту), яка існує в комп'ютерних базах даних

В. система засобів спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, схеми поєднання слів, моделі речень, закони побудови тексту), яка існує в свідомості колективу носіїв

Г. реалізація мови в конкретних ситуаціях спілкування (має індивідуальний характер і залежить від віку людини, її статі, виховання, освіченості, становища в суспільстві, темпераменту, стану здоров'я)

7. Природній та універсальний засіб спілкування мовців – це

- А. мова
- Б. мовлення
- В. словник
- Г. персональний комп'ютер

8. Мовлення – це:

А. система засобів спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, схеми поєднання слів, моделі речень, закони побудови тексту), яка існує в свідомості колективу носіїв

Б. система засобів спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, схеми поєднання слів, моделі речень, закони побудови тексту), яка існує в свідомості окремого мовця

В. система засобів спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, схеми поєднання слів, моделі речень, закони побудови тексту), яка існує в комп'ютерних базах даних

Г. реалізація мови в конкретних ситуаціях спілкування (має індивідуальний характер і залежить від віку людини, її статі, виховання, освіченості, становища в суспільстві, темпераменту, стану здоров'я)

9. До найбільш відомих гіпотез про походження людської мови належать:

- А. біологічна, психічна, соціальна, божественна, космічна теорії
- Б. біологічна, комунікативна, соціальна, космічна теорії
- В. економічна, політична соціальна, божественна, космічна теорії
- Г. демографічна, психічна, соціальна, політична, божественна теорії

10. Складна знакова система, система систем (фонем, морфем, слів, словосполучень, речень), що служить не лише засобом комунікації, а й засобом формування думок, – це:

- А. мислення
- Б. граматики
- В. мовлення
- Г. мова

11. Поняття «білінгвізм» означає:

А. риса мовця, що полягає в абсолютно вільному володінні ним зовнішнім і внутрішнім мовленням

Б. риса мовця, що полягає у довільному й неусвідомленому змішуванні систем двох мов

В. риса мовця, що полягає в абсолютно вільному й усвідомленому володінні двома мовами

Г. риса мовця, що полягає в абсолютно вільному й усвідомленому володінні усним і писемним мовленням

12. Поняття «суржик» означає:

А. абсолютне вільне мовцем володіння зовнішнім і внутрішнім мовленням

Б. змішування системи двох або кількох мов, що веде до неграмотного мовлення

В. абсолютне вільне й грамотне володіння мовцем двома або кількома мовами

Г. абсолютно вільне й грамотне володіння мовцем усним і писемним мовленням

13. Поняття «плюрингвізм» означає:

А. риса мовця, що полягає в абсолютно вільному володінні ним зовнішнім і внутрішнім мовленням

Б. риса мовця, що полягає у довільному й неусвідомленому змішуванні систем двох мов

В. риса мовця, що полягає в абсолютно вільному й усвідомленому володінні усним і писемним мовленням

Г. риса мовця, що полягає в абсолютно вільному й усвідомленому володінні кількома мовами

14. Поняття «мультилінгвізм» означає:

А. поширення й уживання кількох мов на одній території

Б. поширення й уживання однієї мови на одній території

В. поширення й уживання однієї мови на різних територіях

Г. поширення й уживання кількох мов одним мовцем

15. Мовець, котрий вільно володіє двома мовами, називається:

- А. монолінгв
- Б. білінгв
- В. поліглот
- Г. мультиглот

16. Мовець, котрий вільно володіє кількома мовами, називається:

- А. монолінгв
- Б. білінгв
- В. поліглот
- Г. мультиглот

17. Універсалглот, есперанто, волапюк, ідо, окциденталь, інтерлінгва, лінкос – це назви :

- А. природних мов
- Б. штучних мов
- В. рідних мов
- Г. мертвих мов

18. Мова, якою активно послуговується в своїй розмовній та писемній практиці спільнота, називається:

- А. жива
- Б. мертва
- В. формальна
- Г. вигадана

19. Мова, котра вийшла з активного вжитку і використовується тільки з науковою чи релігійною метою, котра не має живих носіїв, для яких вона є рідною, котра зберігається в писемних пам'ятках, – це:

- А. формальна
- Б. вигадана
- В. жива
- Г. мертва

20. Санскрит, латинська, старослов'янська, прусська, коптська, старотибетська мови – це:

- А. живі мови
- Б. мертві мови
- В. формальні мови
- Г. вигадані мови

21. Українська, білоруська, російська, польська, болгарська, чеська – це назви:

- А. вигаданих мов
- Б. формальних мов
- В. мертвих мов

Г. живих мов

22. До головних чинників успішного збереження й розвитку людських мов належать:

А. усне спілкування, білінгвізм, законодавче невтручання у мовні відносини в країні, використання мови для індивідуальних потреб мовців

Б. розвиток писемності, монологізм, законодавче врегулювання мовних відносин у державі, використання мови для внутрішніх потреб держави

В. мовне виховання, мовна освіта й самоосвіта, державне піклування та мовне планування, використання мови в усіх ділянках суспільного життя

Г. мовне виховання, мовна освіта, державне невтручання у мовні відносини в країні, використання мови в економічній та політичній сферах життя

23. Розрізняють такі мови за призначенням у спілкуванні:

А. національні, державні, міжнародні

Б. національні, державні, міжміські

В. міжособистісні, рідні, міжнародні

Г. штучні, живі, відроджені

24. Розрізняють такі мови за появою і роллю в життєвому досвіді людини:

А. рідна, штучна

Б. жива, іноземна

В. рідна, іноземна

Г. національна, іноземна

25. Поняття «рідна мова» означає:

А. перша мова дитини або мова, з якою людина увійшла в культуру в період свідомого життя

Б. офіційно проголошена законодавчою владою мова державних установ, освіти, науки, культури

В. відшліфована, кодифікована, унормована, стилістично багата форма національної мови

Г. регіональна мова, котрою користуються в усній і/або писемній формах поряд з державною

26. Літературна мова - це:

А. мова художньої літератури

Б. найвища форма розвитку національної мови

В. це мова, якою держава заявляє про свій суверенітет у міжнародному спілкуванні

Г. офіційно проголошена законодавчою владою мова державних установ, освіти, науки, культури

27. Ознаками літературної мови вважають:

- А. унормованість; кодифікованість; уніфікованість; розвинена система стилів
- Б. унормованість; кодифікованість; рубрикованість; розвинена система стилів
- В. унормованість; кодифікованість; уніфікованість; розвинена система вигуків
- Г. ненормованість; кодифікованість; уніфікованість; розвинена система стилів

28. Державна мова – це:

- А. офіційно проголошена законодавчою владою мова державних установ, освіти, науки, культури
- Б. мова, котрою володіє більшість мовців у державі
- В. мова ділових взаємин у бізнесі та політиці
- Г. мова, котрою володіють державні службовці

29. Найпоширенішою (за кількістю носіїв) мовою у світі є:

- А. англійська
- Б. китайська
- В. українська
- Г. арабська

30. Національна мова – це:

- А. назва мови українського народу
- Б. мова певного народу в усіх її виявах (літературна мова, діалекти, територіальні і соціальні жаргони, просторіччя)
- В. розмовна мова людей, що мешкають на спільній території
- Г. писемна мова людей, що мешкають на спільній території

31. Комунікативна грамотність – це:

- А. володіння акцентуаційними та орфоепічними нормами розмовного стилю
- Б. володіння лексичними та синтаксичними нормами писемного стилю
- В. вміння швидко читати наукові тексти і грамотно складати ділові папери
- Г. володіння технікою нормативного, ефективного і ввічливого спілкування

32. Культура мови (мовлення) – це:

- А. свідоме й критичне використання мовних засобів, володіння нормами літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до мети й змісту висловлювання

Б. свідоме й критичне використання мовних засобів, володіння нормами літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до настрою та статі співрозмовників

В. неусвідомлене, автоматичне використання мовних засобів, володіння нормами літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до мети й змісту висловлювання

Г. неусвідомлене, автоматичне використання мовних засобів, володіння нормами літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до професійних обставин

33. Чистота, багатство, логічність, точність, правильність, доступність, впливовість, доречність, виразність – це ознаки:

А. норм літературної мови

Б. стилів літературної мови

В. культури мови (мовлення)

Г. мовного законодавства України

34. Мовна освіта – це:

А. процес і результат навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння основ теорії мови з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий та естетичний розвиток особистості

Б. процес і результат навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння основ економічної теорії з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий та естетичний розвиток особистості

В. засоби навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння основ теорії мови з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий та естетичний розвиток особистості

Г. засоби навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння основ економічної теорії з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий та естетичний розвиток особистості

35. Мовне виховання – це:

А. процес і результат професійної діяльності, спрямованої на засвоєння основ теорії мови з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий та естетичний розвиток особистості

Б. формування естетичної сприйнятливості до цінностей світової культури й осмислення серед них місця економіки свого народу

В. формування сприйнятливості до культурних надбань людства й осмислення місця свого народу на політичній карті світу

Г. формування естетичної сприйнятливості до цінностей світової культури й осмислення серед них місця культури свого народу

36. Мовленнєва поведінка – це:

А. використання невербальних засобів мови учасниками спілкування в конкретних обставинах відповідно до їхніх рівнів комунікативної і мовної компетенції

Б. використання ділових паперів учасниками спілкування в конкретних обставинах відповідно до їхніх рівнів комунікативної і мовної компетенції

В. використання невербальних засобів мови учасниками спілкування в конкретних обставинах відповідно до чинного законодавства

Г. використання мови учасниками спілкування в конкретних обставинах відповідно до їхніх рівнів комунікативної і мовної компетенції

37. Використання мови учасниками спілкування в конкретних обставинах відповідно до їхніх рівнів комунікативної і мовної компетенції – це:

А. мовна освіта

Б. мовне виховання

В. мовленнєве мислення

Г. мовленнєва поведінка

38. Мовна біографія людини – це:

А. історія мовного розвитку особистості

Б. історія професійного розвитку особистості

В. назва офіційно-ділового документа

Г. назва наукового документа

39. Мовний паспорт людини – це:

А. назва офіційно-ділового документа

Б. назва наукового документа

В. інформація, котру мовець повідомляє про себе на вимогу керівника підприємства

Г. інформація, котру мовець автоматично повідомляє про себе, коли говорить і пише

40. Мовний репертуар особи – це:

А. сукупність мов, котрими володіє мовець

Б. сукупність мов, котрими не володіє мовець

В. сукупність книг, котрі прочитав мовець

Г. сукупність документів, котрі склав мовець

41. Мовна політика – це:

А. процес і результат навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння основ теорії мови для грамотного спілкування

Б. формування естетичної сприйнятливості до цінностей світової культури й осмислення серед них місця культури свого народу

В. використання мови учасниками спілкування в конкретних обставинах відповідно до їхніх рівнів комунікативної і мовної компетенції

Г. заходи держави щодо розв'язань питань розвитку мови (мов) у соціумі, країні

42. Сукупність умов у державі, що характеризують визначені законом і реалізовані правила мовної поведінки громадян, називається:

- А. мовна освіта
- Б. мовне виховання
- В. мовна ситуація
- Г. мовна поведінка

43. Існують такі типи мовної політики в світі:

- А. жорстка (авторитарна) і м'яка (ліберальна)
- Б. жорстка (авторитарна) і жорстока (лінгвоцид)
- В. європейська і американська
- Г. римська і київська

44. «Римський стиль» – це назва:

- А. італійської мовної політики
- Б. жорсткої мовної політики
- В. європейської мовної політики
- Г. мовної політики у Ватикані

45. Франція, Польща, Литва, Латвія, Естонія – це приклади держав, де:

- А. застосовується м'яка мовна політика
- Б. провадиться жорстка мовна політика
- В. починають розроблятися принципи мовної політики
- Г. відсутня мовна політика

46. Мовна політика – це:

А. сукупність поглядів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток у певному напрямі мовної системи

Б. сукупність поглядів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовлення окремого мовного колективу

В. сукупність підручників і посібників, призначених для регулювання мовлення студентів у вищих навчальних закладах

Г. сукупність словників та довідників із правопису, призначених для регулювання мовлення державних службовців

47. Розрізняють такі види мовної політики:

- А. жорстка, ліберальна
- Б. авторитарна, акцентуаційна
- В. партнерська, непартнерська
- Г. «чоловіча», «жіноча»

48. «Римський стиль» – це назва:

- А. жорсткої мовної політики
- Б. мовної політики в Європі
- В. мовної політики у Римі
- Г. мовної політики у Ватикані

49. Лінгвоцид – це:

- А. свідома, цілеспрямована політика ліквідації певної мови з метою фізичного знищення людей
- Б. економічна політика нищення певної мови як головної ознаки етносу (нації чи народності)
- В. неусвідомлена, стихійна політика руйнування певної мови з метою економічної блокади конкурентів
- Г. свідома, цілеспрямована політика нищення певної мови як головної ознаки етносу (нації чи народності)

50. Лінгвоцид – це:

- А. різновид демократичної мовної політики
- Б. різновид жорсткої мовної політики
- В. різновид української мовної політики
- Г. різновид сучасного мовного виховання

51. Генеалогічна класифікація мов – це:

- А. класифікація мов за давністю походження (на давні, сучасні, новопосталі)
- Б. класифікація мов за ступенем поширеності (на поширені, маловживані, маловідомі)
- В. класифікація мов за мірою престижності (престижні, популярні, непрестижні)
- Г. класифікація мов за ступенем спорідненості (на сім'ї, групи, підгрупи, окремі мови)

52. За давністю писемності українська мова належить до:

- А. неписемних мов
- Б. молодописемних мов
- В. середньописемних
- Г. старописемних мов

53. За генеалогічною класифікацією українська мова належить до:

- А. індоєвропейської мовної сім'ї, слов'янської групи, південнослов'янської підгрупи
- Б. індоєвропейської мовної сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи
- В. індоєвропейської мовної сім'ї, романо-германської групи, східнослов'янської підгрупи

Г. індоєвропейської мовної сім'ї, слов'янської групи, західнослов'янської підгрупи

54. З усіх теорій про зародження української мови як окремої слов'янської найпереконливішою є концепція:

- А. українська мова найдавніша з усіх індоєвропейських мов
- Б. українська мова виникла після розпаду праслов'янської мови у VII ст.
- В. українська мова виникла після розпаду давньоруської мови у XIV ст.
- Г. українська мова виникла як діалект російської мови у XIX ст.

55. Першою писемною українською пам'яткою вважають:

- А. «Остромирове Євангеліє» (1056-1057 рр.)
- Б. «Пересопницьке Євангеліє» (1556-1561 рр.)
- В. «Енеїда» І.Котляревського (1798 р.)
- Г. «Кобзар» Т. Шевченка (1840 р.)

56. Найвизначніші досягнення у віднайденні історичного коріння української мови та встановленні її віку пов'язані з іменами таких науковців:

- А. М. Туган-Барановський, С. Подолинський, М. Зібер, Б. Гаврилишин
- Б. Б. Яценко, М. Красуський, Ф. Буслаєв, М. Марр, О. Шахматов
- В. С. Шевчук, С. Глушик, О. Дияк, Ф. Бацевич, М. Зубков, Г. Волкотруб
- Г. О. Потебня, А. Кримський, І. Огієнко, Ю. Шевельов (Ю.Шерех)

57. Зачинателем і основоположником сучасної української літературної мови стали відповідно:

- А. Іван Котляревський, Тарас Шевченко
- Б. Григорій Сковорода, Тарас Шевченко
- В. Іван Котляревський, Іван Франко
- Г. Іван Франко, Максим Рильський

58. Українська мова – державна мова України, тому що це:

- А. мова Президента України, мова Верховної Ради України
- Б. мова науки, техніки, освіти, виробництва, культури
- В. мова законодавства України та засобів масової інформації
- Г. мова корінної нації, мова найчисельнішої корінної нації

59. За поширеністю (кількістю носіїв) в світі українська мова посідає:

- А. перше місце
- Б. шосте місце
- В. двадцять перше місце
- Г. сто п'яте місце

60. Згідно з Конституцією України молдовська мова на території України є:

- А. державною мовою
- Б. мовою національних меншин
- В. офіційною мовою
- Г. штучною мовою

61. Українська мова пройшла такі етапи історичного розвитку:

- А. застаріла українська мова – сучасна українська літературна мова
- Б. індоєвропейська – праслов'янська мова – давньоруська мова – українська мова
- В. протоукраїнська мова – староукраїнська мова – середньоукраїнська – нова українська мова
- Г. праслов'янська мова – старослов'янська – слов'янська – східнослов'янська

62. Українська, білоруська, польська, болгарська, чеська – це назви:

- А. мовних діалектів
- Б. національних мов
- В. штучних мов
- Г. мертвих мов

63. Українська мова має статус державної в Україні відповідно до:

- А. закону «Про мови» та Конституції України
- Б. Конституції України та закону «Про державну службу»
- В. закону «Про мови в УРСР» та закону «Про освіту»
- Г. «Європейської хартії регіональних мов і національних меншин»

64. Укажіть джерело такого тексту: «Преамбула. ...Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної самобутності»

- А. Конституція України
- Б. закон «Про мови в УРСР»
- В. Європейська хартія регіональних мов та національних меншин
- Г. закон України «Про доступ до публічної інформації»

65. Укажіть джерело такого тексту: «Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом».

- А. закон «Про мови в УРСР»
- Б. закон України «Про доступ до публічної інформації»

- В. Конституція України
- Г. «Європейська хартія регіональних мов та національних меншин»

66. Укажіть джерело такого тексту: «Термін «регіональні мови або мови меншин» означає мови, які: традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; та відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави; але не є діалектами офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів»

- А. закон «Про мови в Українській РСР»
- Б. закон України «Про доступ до публічної інформації»
- В. Конституція України
- Г. Європейська хартія регіональних мов та національних меншин

67. Укажіть джерело такого висловлювання: «Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу»

- А. «Десять мовних заповідей свідомого громадянина» Івана Огієнка
- Б. закон України «Про культуру»
- В. Конституція України
- Г. «Європейська хартія регіональних мов та національних меншин»

68. Українською мовою розмовляють сьогодні у світі:

- А. менше ніж 30 млн. мовців
- Б. близько 50 млн. мовців
- В. 1 млрд. мовців
- Г. понад 1 млрд. мовців

69. За призначенням українська мова:

- А. національна мова українського народу, державна мова України
- Б. офіційна мова Європейського Співтовариства, державна мова України
- В. робоча мова НАТО, державна мова України
- Г. національна мова українського народу, офіційна мова Світової організації торгівлі

70. Сучасна українська літературна мова має такі різновиди:

- А. усна форма, писемна форма
- Б. усна форма, книжна форма
- В. розмовна форма, писемна форма
- Г. розмовна форма, ділова форма

71. Кожен громадянин певної держави повинен володіти:

- А. іноземною мовою
- Б. англійською мовою

- В. мовами національних меншин
- Г. державною мовою

72. Кожен громадянин певної держави повинен володіти:

- А. китайською мовою
- Б. мовами іммігрантів
- В. державною мовою
- Г. мовами емігрантів

73. Кожен громадянин певної держави повинен володіти:

- А. державною мовою
- Б. російською мовою
- В. штучними мовами
- Г. міжнародною мовою

74. Кожен громадянин певної держави повинен володіти такою (такими) мовою (мовами):

- А. есперанто, волапюк
- Б. інтерлінгва, лінкос
- В. французькою, англійською
- Г. державною мовою

75. Згідно з Конституцією України російська мова на території України є:

- А. державною мовою
- Б. мовою національних меншин
- В. офіційною мовою
- Г. штучною мовою

76. Відповідно до Конституції України польська мова на території України є:

- А. державною мовою
- Б. мовою національних меншин
- В. діловою мовою
- Г. рідною мовою

77. Відповідно до Конституції України білоруська мова на території України є:

- А. державною мовою
- Б. мовою національних меншин
- В. міжнародною мовою
- Г. мертвою мовою

78. Згідно з Конституцією України українська мова на території України є:

- А. державною мовою
- Б. розмовною мовою
- В. літературною мовою
- Г. діловою мовою

79. Побудова модерної нації в Україні потребує таких дій в галузі мовної політики:

- А. використання досвіду європейських держав
- Б. використання досвіду США та Грузії
- В. використання досвіду Росії, Білорусі та Казахстану
- Г. вироблення власних принципів мовного розвитку з урахуванням світового досвіду

80. Мовна норма – це:

А. сукупність мовних одиниць різних рівнів, поєднаних у висловлювання за правилами, прийнятими в суспільстві, що користується цією мовою

Б. сукупність мовних одиниць різних рівнів, поєднаних у висловлювання довільно і ситуативно

В. сукупність мовних одиниць різних рівнів, котрі журналісти поєднують у висловлювання за певними професійними правилами

Г. сукупність мовних одиниць різних рівнів, котрі державні службовці використовують у ділових паперах

81. Мовні норми характеризуються:

А. системністю, історичною та соціальною зумовленістю, стабільністю

Б. системністю, економічною зумовленістю, соціальною стабільністю

В. системністю, політичною зумовленістю, соціальною стабільністю

Г. несистемністю, глобалізацією, історичною нестабільністю

82. Правильно названо функціональні типи мовних норм:

А. диспозитивні та імператорські

Б. дисконтні та імперативні

В. дисгармонійні та імперативні

Г. диспозитивні та імперативні

83. Мовні норми, обов'язкові в усіх ситуаціях спілкування, називаються:

А. диспозитивні

Б. імператорські

В. дисконтні

Г. імперативні

84. Мовні норми, які допускають варіативність залежно від місця, часу, обставин спілкування, називаються:

- А. диспозитивні
- Б. імператорські
- В. дисконтні
- Г. імперативні

85. Припустимість вживання діалектизмів у розмові з представниками певного регіону чи для імітації місцевого мовлення або жарту регулюється такими мовними нормами:

- А. імператорськими
- Б. імперативними
- В. дисгармонійними
- Г. диспозитивними

86. Заборона на вживання вульгаризмів, лайливих слів у професійному мовленні регулюється такими мовними нормами:

- А. імператорськими
- Б. імперативними
- В. дисгармонійними
- Г. диспозитивними

87. Порухення мовних норм призводить до:

- А. підвищення ефективності спілкування
- Б. зміни мовної політики в державі
- В. європейської та світової інтеграції
- Г. нерозуміння, утруднення спілкування

88. Зумисне порушення мовних норм для створення особливого стилістичного ефекту чи емоційного впливу на адресата називається:

- А. мовна помилка
- Б. мовна норма
- В. мовна гра
- Г. теорія ігор

89. Національна мова вирізняється з-поміж інших національних мов завдяки:

- А. мовним нормам
- Б. чинним законам
- В. тлумачним словникам
- Г. знаним науковцям

90. У сучасній українській літературній мові розрізняють такі норми:

- А. акцентуаційні, орфоепічні, графічні, орфографічні, словотвірні, морфологічні, лексичні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні
- Б. ажіотажні, орфоепічні, графічні, орфографічні, словникові, морфологічні, лексичні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні

В. акцентуаційні, орфоепічні, графологічні, орфографічні, словотвірні, морфологічні, лексичні, синтаксичні, пунктуаційні, перекладні

Г. акцентуаційні, орфоепічні, графічні, омографічні, словомовні, морфологічні, лексичні, синтаксичні, пунктуаційні, моральні

91. Мовний стиль – це:

А. сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюють норми чинного законодавство

Б. сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюють норми праці та норми часу

В. сукупність позамовних засобів, вибір яких зумовлюють зміст, мета і ситуація мовлення

Г. сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюють зміст, мета і ситуація мовлення

92. Кожен мовний стиль має:

А. сферу вживання, призначення, форму, жанр, характерні мовні засоби

Б. характерні мовні засоби (слова, вирази, типи речень, граматичні форми тощо)

В. типи або жанри висловлювання, в котрих по-особливому поєднуються зміст і форма

Г. правильні усі названі вище ознаки мовного стилю

93. У сучасній українській мові виділяють такі функціональні стилі:

А. офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, розмовно-побутовий, художній, конфесійний, епістолярний

Б. офіційно-діловий, науковий, віртуальний, розмовно-побутовий, художній, конфесійний, епістолярний

В. офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, просторічний, художній, конфесійний, епістолярний

Г. діловий, науковий, публіцистичний, розмовний, художній, конфесійний, епістолярний

94. Поєднання мовних одиниць різних стилів використовують переважно в:

А. розмовно-побутовому і художньому мовленні, щоб досягнути бажаного результату

Б. науковому мовленні для спонукання до активних дій, виконання вказівок і розпоряджень

В. конфесійному й епістолярному мовленні для ідентифікації співрозмовника

Г. офіційно-діловому стилі для досягнення естетичного результату

95. Стиль, що використовується в безпосередніх побутових ситуаціях спілкування і в котрому переважають форми усного діалогічного мовлення з активним використанням емоційної інтонації, жестів, міміки, розмовно-побутової (часом просторічної) лексики, називається:

- А. художній
- Б. публіцистичний
- В. офіційно-діловий
- Г. розмовно-побутовий

96. Стиль, котрому властиві точність, орієнтація на логічний вичерпний виклад інформації, терміни з різних ділянок знань, абстрактна лексика, переважно складні речення, називається:

- А. конфесійний
- Б. науковий
- В. офіційно-діловий
- Г. епістолярний

97. Стиль, основною функцією котрого є регулювання відносин між громадянами та державними чи громадськими організаціями і для текстів якого характерні конкретність, лаконічність формулювань, чіткий виклад, властиві усталені звороти, офіційні формули звертання, нагромадження абстрактних іменників і безособових конструкцій, категоричність висловів, називають:

- А. науковий
- Б. публіцистичний
- В. конфесійний
- Г. офіційно-діловий

98. Стиль, в котрому використовуються мовні засоби всіх інших стилів, значна роль належить індивідуально-авторським засобам мовної виразності, переносно-образному вживанню слів, експресивним одиницям усіх мовних рівнів, що забезпечують емоційно-образний вплив на адресата, називається:

- А. художній
- Б. конфесійний
- В. науковий
- Г. офіційно-діловий

99. Головною метою мовця при спілкуванні в розмовно-побутовому стилі є:

- А. інформування про факти і явища, формування суспільної думки
- Б. встановлення психологічного контакту із співрозмовником
- В. спонукання до активної дії, прийняття рішень
- Г. формування естетичних смаків, вплив на емоції та уяву

100. Головною метою мовця в публіцистичному стилі є:

- А. об'єктивний, точний, неупереджений виклад інформації
- Б. переконання, пропаганда, формування суспільної думки
- В. налагодження спілкування душі з Абсолютом
- Г. встановлення психологічного контакту із співрозмовником

101. Головною метою мовця в офіційно-діловому стилі є:

- А. досягнення максимально позитивного результату при мінімальних мовних засобах
- Б. встановлення психологічного контакту із співрозмовником
- В. формування естетичних смаків, вплив на емоції та уяву
- Г. налагодження спілкування душі з Абсолютом
- Д. досягнути максимально позитивного результату при мінімальних мовних засобах
- Е. образно, емоційно донести до свідомості адресата індивідуальні погляди на життя
- Ж. спонукати до виконання вказівок, розпоряджень, реагування на повідомлену інформацію
- З. точно, логічно, вмотивовано донести до свідомості адресата конкретну інформацію

102. Науковий стиль реалізується в таких жанрах:

- А. дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація
- Б. статут, закон, кодекс, наказ, оголошення, доручення, заява, комюніке
- В. виступ, репортаж, інтерв'ю, нарис, памфлет, стаття, огляд, рецензія
- Г. повчання, проповіді, молитви, пісне співи, апокрифи, тексти священних писань

103. Офіційно-діловий стиль реалізується в таких жанрах:

- А. закон, кодекс, статут, наказ, оголошення, доручення, заява, комюніке
- Б. виступ, репортаж, інтерв'ю, нарис, памфлет, стаття, огляд, рецензія
- В. молитви, піснеспіви, повчання, проповіді, апокрифи, тексти священних писань
- Г. стаття, підручник, лекція, дисертація, монографія, відгук, анотація

104. Конфесійний стиль реалізується в таких жанрах:

- А. приватні листи, ділові листи, щоденники, записники, календарні замітки
- Б. монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, дисертація, анотація
- В. оголошення, доручення, заява, комюніке, закон, кодекс, статут, наказ,
- Г. тексти священних писань, молитви, піснеспіви, повчання, проповіді, апокрифи

105. Художній стиль реалізується в таких жанрах:

А. молитви, піснеспіви, повчання, проповіді, апокрифи, тексти священних писань

Б. виступ, репортаж, інтерв'ю, нарис, памфлет, стаття, огляд, рецензія

В. роман, повість, оповідання, гімн, сонет, балада, драма, трагедія, комедія

Г. статут, закон, кодекс, наказ, оголошення, доручення, заява, комюніке

106. Найчастіше мовна гра як зумисне порушення мовних норм для створення особливого стилістичного ефекту чи емоційного впливу на адресата зустрічається в:

А. художньому стилі та рекламі

Б. в офіційно-діловому стилі

В. у текстах наукового стилю

Г. у службових листах

107. Текст, у якому немає місця для емоцій, однак за своєю безпристрасністю він приховує глибокі почуття дослідника, науковця, інтелектуала, його розчарування чи тріумф, називається:

А. науковий

Б. офіційно-діловий

В. епістолярний

Г. художній

108. Текст, у якому гармонійна думка (інтелектуальна краса, світло розуму) потребує особливо гармонійної форми, називається:

А. офіційно-діловий

Б. науковий

В. розмовно-побутовий

Г. публіцистичний

109. Текст, у якому аналізуються погляди науковців, обґрунтовується необхідність щось змінити, уточнити, вдосконалити, запровадити, називається:

А. епістолярний

Б. конфесійний

В. художній

Г. науковий

110. Текст, у якому засоби образності (порівняння, метафори) допомагають адресатові яскравіше уявити абстрактні ідеї дослідника, зрозуміти сутність складного явища, називається:

А. науковий

Б. офіційно-діловий

В. епістолярний

Г. розмовно-побутовий

111. У якому рядку подано визначення фахової мови?

А. унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей

Б. процес і результат спілкування, який матеріалізується у звуках, міміці, інтонації і жестах

В. сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення, порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері

Г. сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом

112. Вища форма національної мови — це

А. граматика

Б. система стилів сучасної української мови

В. літературна мова

Г. територіальні діалекти

113. Сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі суспільної комунікації — це

А. літературна мова

Б. розвинена система стилів сучасної української мови

В. норма літературної мови

Г. національна мова

114. Орфоепічна норма — це

А. правильне написання слів

Б. правильна вимова звуків і звукосполучень

В. правильний запис слів, речень у фонетичній транскрипції

Г. правильне слововживання

115. Пунктуаційна норма — це

А. правила вживання графічних знаків

Б. правила вживання пунктуаційних знаків

В. правила вживання стилістичних засобів

Г. усталені зразки побудови словосполучень, речень

116. У словах [лемгк'і], [семрешка], [молотшиї], [учит с а] порушено мовну норму

А. орфоепічну

Б. орфографічну

В. лексичну

Г. граматичну

117. Функціонування української літературної мови залежить від

- А. бажання її носіїв
- Б. стану мовної політики в державі
- В. політики сусідніх держав
- Г. виховання в сім'ї

118. Хибне твердження подано в рядку

- А. Державність української мови є...
- Б. невід'ємним атрибутом конституційного ладу держави
- В. атрибутом нації
- Г. вмотивованою, обґрунтованою необхідністю
- Д. політикою руйнації держави України

119. Ознаки літературної мови правильно зазначено в рядку

- А. традиційність, переконливість, інтонаційність, розмовність
- Б. точність, лаконічність, достовірність, доречність
- В. наддіалектність, поліфункціональність, унормованість, стильова диференціація
- Г. етнічність, самобутність, територіальна належність, первинність

120. Лексичні норми дотримано в рядку

- А. замісник директора, учбовий рік, слідуючого разу, відношення у групі
- Б. заступник директора, навчальна частина, наступного року, математичні відношення
- В. заміщуючий директора, учбове навантаження, на слідуючий рік. службові відносини
- Г. виборча посада, учбовий план, слідуюче питання, виключення з правил

121. Основоположником сучасної української літературної мови

вважають

- А. І. Котляревського
- Б. Г. Сковороду
- В. Т. Шевченка
- Г. Б. Грінченка

122. Міміка репрезентує такі основні емоційні стани:

- А. сором, задума, прихильність, байдужість, лукавство
- Б. недовіра, переживання, спокій, образа, очікування
- В. гнів, радість, страх, страждання, подив, презирство
- Г. роздратування, емпатія, хитрість, турбота, симпатія

123. Розчарування і бажання співрозмовника приховати своє негативне ставлення виражає жест

- А. прикривання рота рукою
- Б. потирання скронь, підборіддя
- В. тримання рук за спиною

Г. зціплені пальці рук

124. Кінетичні засоби спілкування подано в рядку

А. жести, міміка, поза, хода, тривалість погляду

Б. інтонація, тембр, пауза, гучність, тональність

В. потиск рук, поцілунок, поплескування по плечах, усмішка

Г. розташування у просторі, орієнтування, зони дистанції, вплив території, конфігурація, яку творять спілкувальники

125. Упевненість у собі виражає жест

А. потирання скронь, підборіддя

Б. тримання рук за спиною

В. зціплені пальці рук

Г. прикривання рота рукою

126. Вітання — це

А. встановлення контакту між людьми з повідомленням ними чи про них комунікативного мінімуму інформації, потрібної для спілкування

Б. пропозиція, вказівка, як діяти за певних обставин, допомога добрим словом у скруті

В. те, що приносить заспокоєння в горі, печалі

Г. слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення до когось

127. Compliment висловлено в рядку

А. Ви правильно вчинили; Ви прийняли надзвичайно вдале, те рішення; я в захопленні від Вашого виступу

Б. сподівайтесь на краще; це не Ваша провина; не беріть собі це так близько до серця

В. з Вами так приємно спілкуватися; Ви прекрасний співрозмовник; Вам сам Бог велів обрати цей фах, одна надія на Вас.

Г. не бачу причини для зауваження; Ваш вчинок виходить за межі етичних норм; цей вчинок не робить Вам честі

128. Порушено правила вживання компліментів у рядку

А. комплімент не повинен бути багатозначним

Б. варто уникати незрозумілих слів

В. ввічливим буде говорити компліменти малознайомим або незнайомим людям

Г. відповідь на комплімент має бути співзвучною змістові

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Антонів О., Паучок Л. Українська мова для іноземців. Модульний курс: навч. посіб. Київ: Фірма «ІНКОС», 2012. 268 с.
2. Збірка завдань для контрольних та самостійних робіт з української мови як іноземної (додаток до навчального посібника з української мови «Ласкаво просимо!») / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад. : І. В. Вальченко, Л. В. Сергійчук. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 76 с.
3. Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Українська мова для іноземців. Тернопіль: ФОП Паляниця В., 2017. 188 с.
4. Новікова О. М., Тулузакова О. Г. , Штанденко У. М. Українська мова як іноземна: Підготовка до тесту. Тренувальні завдання. Середній рівень : навч. пос. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 332 с.
5. Українська мова як іноземна. Практикум / Н. І. Гавдида та ін. Тернопіль : Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя, 2015. 170 с.

Додаткова література

1. Брус М. П. Українське ділове мовлення : Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. третє доповнене видання. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2014. 306 с.
2. Зайченко Н.Ф., Воробйова С.А. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення. К.: Знання України, 2008. 324с.
3. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. Донецьк: СПД ФО Сердюк В.І., 2005. 448 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
5. Пентиліук М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. 224с.
6. Стахів М.О. Український комунікативний етикет: навч.-метод. посіб. / М.О. Стахів. К.: Знання, 2008. 245 с.
7. Хміль Ф.І. Ділове спілкування: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. / Ф.І. Хміль. К.: «Академвидав», 2004. 280 с.
8. Чистякова А.Б. та ін. Українська мова для іноземців: Підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів / Чистякова А.Б., Селіверстова Л.І., Лагута Т.М. Х.: Видавництво «ІНДУСТРІЯ», 2008. 384 с.

Словники

1. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1736 с.

2. Морозов С.М. Словник іншомовних слів / С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наук. думка, 2000. 680 с.

3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики./ Укл. і гол.ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. 896с.

Інформаційні ресурси

www.library-odeku.16mb.com

www.ukrsoc.blogspot.com

<http://library.odeku.edu.ua/>

<http://eprints.library.odeku.edu.ua/>